

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

JARNÍ ŠKOLA SOCIÁLNÍ PRÁCE 2019

*Sborník příspěvků z mezinárodní konference
v rámci udržitelnosti projektu*

**Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu
Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií**

Ostrava 2019

JARNÍ ŠKOLA 2019

Sborník příspěvků z mezinárodní konference Jarní škola sociální práce, která se konala ve dnech 09. – 12. 4. 2019. Na Mezinárodní konferenci Jarní škola sociální práce prezentovali své příspěvky studenti a studentky doktorského studijního programu v rámci udržitelnosti projektu *Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií*, č. CZ.1.07/2.3.00/20.0080.

Editoři: Kateřina Cilečková, Veronika Mia Zegzulková

Recenzenti: prof. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D.; doc. Mgr. Marie Špiláčková, Ph.D.; doc. PhDr. Alice Gojová, Ph.D.; doc. Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.; Mgr. Linda Sokačová; Mgr. Marek Mikulec, Ph.D.; Mgr. Miroslav Palíček, Ph.D.

Počet stran: 96

Vydání: první

Místo a rok vydání: Ostrava 2019

Vydavatel: Ostravská univerzita
Fakulta sociálních studií
Českobratrská 16
702 00 Ostrava

Za obsahovou a jazykovou stránku textu odpovídá autorka/autor.

© Ostravská univerzita, 2019

ISBN 978-80-7599-107-2

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

SPRING SCHOOL OF SOCIAL WORK 2019

*Proceedings of the Conference
within project sustainability*

**Enlarging and Developing of Research Team at the
University of Ostrava, Faculty of Social Studies**

Ostrava 2019

SPRING SCHOOL OF SOCIAL WORK 2019

Proceedings of the Methodological sessions of the *Spring School of Social Work 2019*, held on 09th–12th April 2019 within the project sustainability *Enlarging and Developing of Research Team at the University of Ostrava, Faculty of Social Studies*, # CZ.1.07/2.3.00/20.0080.

Edited by Kateřina Cilečková, Veronika Mia Zegzulková

This publication reflects the views only of the authors and the Conference organiser – Faculty of Social Studies OU cannot held responsible for any use which may be made of the information contained herein.

The basic corrections to the texts were made, however, their contents are a sole responsibility of the authors, which provided them.

Acknowledgements:

This book is a collection of selected papers given at the the *Spring School 2019*. The project team and the editor would like to thank:

- All those who contributed to the conference.
- The authorities of the Faculty of Social Studies, University of Ostrava for their support and encouragement.
- Nemethová Pavla for coordinating work.

© University of Ostrava, 2019

ISBN 978-80-7599-107-2

OBSAH

I. Introduction to the Book of Proceedings <i>Kateřina CILEČKOVÁ</i>	6
II. PhD. Students' Session	
Reprezentace diskurzu dobrovolného bezdomovectví v myšlení a chování sociálních pracovníků <i>Zuzana BRODILOVÁ</i>	7
Diskurz o smyslovém postižení v teoretické sociální práci <i>Zuzana ČERNÁ</i>	13
Rozvoj rezistence v kontextu boje za práva na bydlení a na město <i>Jakub ČERNÝ</i>	25
Jak se žije osobám se zdravotním postižením v (sociálním) bydlení Ostravě? <i>Klára GANOBJÁKOVÁ, Barbora BRUZKOVÁ, Anna KRAUSOVÁ, Kateřina PÁTKOVÁ</i>	35
Multimodal acting in integrated family services in germany <i>Jutta H. HARRER</i>	46
Understanding the professional identity of an acting entity. Conclusions from research inspired by the transversal analysis of the activity <i>Izabela KAMIŇSKA-JATCZAK</i>	53
Autotherapeutic dimension of a narrative interview. Reflections and dilemmas of the researcher <i>Katarzyna GAJEK</i>	65
Srovnání přístupů sociální práce: jak se změnila sociální práce po sociální reformě 2012? <i>Petr LAZAR</i>	74
Proměny sociální práce po roce 1989 <i>Tomáš MALÍK</i>	81
Přístupy k řešení bezdomovectví se zaměřením na projekt sociálního bydlení v ostravě, perspektivou osob se zkušeností s bezdomovectvím <i>Kristina WILAMOVÁ</i>	86

I. INTRODUCTION TO THE BOOK OF PROCEEDINGS

Vážení čtenáři,

s radostí vám nabízíme sborník z již 13. běhu konference Mezinárodní jarní škola sociální práce. Konferenci od jejího počátku pořádá Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity ve spolupráci s Evropským výzkumným institutem sociální práce (ERIS) a v letošním roce proběhla v termínu 9. – 12. dubna 2019. Oproti předchozím letům se změnila lokace jednání, účastníky jsme přivítali v novém sídle Fakulty sociálních studií v samém centru Ostravy, v nově zrekonstruované historické budově na ulici Českobratrská. Příjemné prostory auly i přilehlých učeben, ubytování v těsné blízkosti fakulty a přitom v centru města, bylo všemi účastníky hodnoceno velmi kladně. Konference vznikla a stále plní nezastupitelný účel; dává prostor studentům magisterského a doktorského studia sociální práce přednést odborné veřejnosti svůj výzkumný záměr a získat zpětnou vazbu od svých kolegů i od akademiků z mnoha evropských zemí. Diskuse po jednotlivých příspěvcích nejsou formální, naopak jejich snahou je upozornit na možná úskalí navrženého výzkumu, sdílet své zkušenosti, inspirovat. Po loňské úspěšné premiéře byl letos program opět rozšířen o odbornou metodologickou část, workshop věnovaný tvorbě akademických textů vedl hostující profesor OU Brian Littlechild. Metodologii výzkumu se ve svých příspěvcích věnovali prof. Can Ayebeke a dr. Izabela Kamińska, jejíž text najdete ve sborníku. Studenti ocenili možnost práce ve skupinách a prostor pro individuální konzultace, které byly na programu v odpoledních hodinách. Výše uvedená metodologická část byla realizována v rámci udržitelnosti projektu „Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií“ (VEDTYM).

Konference se v letošním roce zúčastnilo 57 osob, prezentováno bylo 23 studentských příspěvků, některé z nich předkládáme v následujícím textu. Nezanedbatelnou součástí akce je vytváření i udržování mezinárodní spolupráce, a to v oblasti výzkumné i akademické. Cílem Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity i Evropského výzkumného institutu sociální práce je podílet se na rozvoji a udržení vysokého statusu sociální práce v evropském kontextu.

Mgr. Kateřina Cilečková, Ph.D.
vedoucí Katedry sociální práce FSS OU

II. Ph.D. Students' Session

REPREZENTACE DISKURZU DOBROVOLNÉHO BEZDOMOVECTVÍ V MYŠLENÍ A CHOVÁNÍ SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ

Zuzana BRODILOVÁ

Ostravská univerzita, Fakulta sociálních studií (Česká republika)

Abstract

The text of the paper is an introduction of the dissertation thesis entitled *Representation of the Discourse of Voluntary Homelessness in the Thinking and Behavior of Social Workers*. The phenomenon of voluntary homelessness, which is often presented in the media and marginally also by social workers, is seen as a discursive practice and the intention of the dissertation is to analyze it through a critical discourse analysis by Norman Fairclough.

Keywords

Voluntary Homelessness, Social Workers, Discursive Practice, Critical Discourse Analysis

ÚVOD

Následující text je *představením* projektu dizertační práce, jež se bude zabývat reprezentací diskurzu dobrovolného bezdomovectví v myšlení a jednání sociálních pracovníků. Bezdomovectví, které je krajní podobou sociálního vyloučení (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2010) je jedním ze stěžejních fenoménů, kterým se sociální práce věnuje na praktické i teoretické úrovni již od svého institucionálního ukotvení. Existuje mnoho výzkumů a prací z různých koutů světa, které se zabývají jeho příčinami, destruktivními dopady na osobnost člověka či možnostmi jeho vymýcení. V mnoha z nich, stejně jako v řadě mediálních výstupů souvisejících s tématem bezdomovectví, ale také ve vysokoškolských kvalifikačních pracích na spřízněná témata, se lze přitom setkat se zmínkami o tzv. dobrovolném bezdomovectví, které dle kontextu nabývá v představách jednotlivých autorů proměnlivých podob a jehož obsah je tak velmi nepřehledný. Vzhledem k tomu, že praxí sociální práce je využití vědomostí a aplikace teorie při dosahování změn (Navrátil, 1998), lze předpokládat, že se tento koncept do praxe sociálních pracovníků promítá. Vzhledem k jeho dosavadnímu neuchopení však není zřejmé, co je konkrétně obsahem této projekce, proto považuji za užitečné na tento fenomén zaměřit pozornost. Tématu se chci věnovat rovněž kvůli tomu, že integraci zkušeností spojených se světem lidí z okraje považuji za užitečnou, podnětnou a nutnou pro vývoj celé společnosti a domnívám se, že právě sociální práce může být jedním ze zdrojů této integrace.

DISKURZ A KRITICKÁ DISKURZIVNÍ ANALÝZA

Pojetí diskurzu i kritické diskurzivní analýzy jako metody je spojeno se jménem francouzského filosofa Michela Foucaulta. Podle něj je každé historické období charakteristické specifickým kognitivním schématem, jež nazývá epistémé. To Foucault (1994, 2002) popisuje jako soubor vědění, čili to, co je v konkrétní historické epoše možné chápat jako pravdivé a co zároveň určuje hranice myšlení a toho, o čem je možné vypovídat. Jazyk je v zásadě možné používat k vyjádření téměř nekonečných významů, ale zda budou tyto obsahy přijímány, je závislé právě na epistémé daného období. V návaznosti na epistémé přichází Foucault s pojmem diskurzivní formace a diskurz, které vymezuje jako skupinu výpovědí nároklujících si pravdivost. Jejich hranice jsou mlhavé, protože diskurzy se vzájemně překrývají a mění v čase (Foucault, 2002). Foucault rovněž zavádí pojem diskurzivní praxe, který reprezentuje soubor historicky a prostorově podmíněných anonymních pravidel, které definují určitá časová období a podmínky vypovídání v daném socio-kulturním prostředí. Diskurzy zároveň podle něj podléhají určité míře kontroly a ne všechny subjekty k nim mají přístup (Foucault, 2002).

Za kritickou diskurzivní analýzu jsou souhrnně považovány přístupy zabývající se analýzou diskurzu z kritických pozic, které se v různých pojetích mohou lišit, zároveň však mají společné filosofické, teoretické a metodologické principy. Za ně Jorgensen a Philips (2002) považují:

- přístupu k sociálním procesům a strukturám jako k jevům, které mají z podstatné části lingvistickou povahu; míněn je tím předpoklad, že sociální svět není jednou provždy danou entitou, ale je neustále konstruován pomocí významů, které zprostředkovávají způsoby užívání jazyka
- diskurz a ostatní formy sociální praxe se navzájem ovlivňují; diskurzivní praktiky sociální svět nejenom utváří, ale zároveň jsou jím tvarovány a utvářeny
- lingvistická analýza by měla být zakotvena v konkrétním sociálním kontextu; texty tu nejsou samostatně stojícími analytickými jednotkami, ale měl by být brán v potaz také jejich vztah k dalším textům, mechanismy jejich produkce a relevance vůči dalším sociálním praktikám
- předpokládá se, že každý diskurz více či méně plní určitou ideologickou funkci; účelem různých diskurzivních praktik je tak dle KDA snaha o vytváření a reprodukci nerovných mocenských vztahů mezi sociálními skupinami, třídami, ženami a muži, minoritami a majoritou
- přídatné jméno „kritická“ se vztahuje ke snaze poukázat na skryté či subtilní komunikační vzorce, které slouží k udržování nerovného statu quo

KRITICKÁ DISKURZIVNÍ ANALÝZA NORMANA FAIRCLOUGHA

Jednou z metod, kterými lze zkoumat diskurz je kritická diskurzivní analýza Normana Fairclougha. Tato metoda umožňuje díky třídímenzionálnímu modelu analýzy diskurzu, jež Fairclough zavádí, empiricky zkoumat vztah mezi komunikační událostí

(jakýkoli případ užití jazyka jakými jsou např. článek, film, rozhovor etc.) a širším socio-kulturním prostředím, v němž sdělení vzniká. Tento model přístupu ke zkoumání diskurzu se sestává z textové analýzy, analýzy procesů produkce a konzumace textů a analýzy sociálního, politického a institucionálního rámce, který předchází analytické rovině zastřešuje. Diskurz a způsoby používání jazyka jsou podle Fairclougha sociálním světem utvářeny, stejně jako jej mají schopnost utvářet a transformovat (Fairclough, 1995).

V této perspektivě se jakékoli použití jazyka ve formě konkrétního sdělení sestává ze tří propojených dimenzí (Jorgensen, Phillips, 2002):

- jde o *text* ve formě písemnosti, ústního sdělení či obrazového materiálu
- *diskurzivní praxe*, která zahrnuje způsoby produkce a konzumace textů
- *sociální praxe* - širšího socio-kulturního rámce, v němž jednotlivé typy diskurzů existují

Analýza *sociální praxe* se může odehrávat na mnoha různých úrovních lišících se mírou abstrakce. Počínaje okamžitým situačním kontextem zkoumaného sdělení, přes konkrétní institucionální praktiky, jež jeho podobu bezprostředně ovlivňují, až po širší sociální a kulturní rovinu. Poslední zmíněnou úroveň ztotožňuje Fairclough zejména analýzou ekonomického, politického (s důrazem na roli moci a ideologie) a kulturního (utváření hodnot a identit) rámce dané společnosti (Fairclough, 1995). *Diskurzivní praxe* je podle Fairclougha zprostředkováním mezi textem a sociální praxí. Její analýza se zaměřuje na nejrozličnější aspekty procesu produkce a konzumace textů. Konečně analýza *textů* v zásadě vychází z tradičních nástrojů lingvistiky a soustřeďuje se na formální i významové rysy použitého jazyka – syntaxi, sémantiku a také pragmatiku.

BEZDOMOVECTVÍ V ČR

Bezdomovectví označuje situaci bezprostřední nouze, v níž se ocitá člověk bez trvalého domova. Dostupné zdroje a schopnosti osob žijících bez domova neumožňují tento problém řešit svépomocí, přičemž absencí a ztrátou domova je každá tato osoba ohrožena v mnoha aspektech své existence, individuálních i sociálních (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2010).

Bezdomovectví je v našich krajích sociálním jevem znovuoživeným – zatímco před rokem 1989 ve své zjevné podobě prakticky neexistovalo, v posledních letech počty lidí bez domova narůstají. Odhadovaný počet osob bez přístřeší v ČR je přibližně 30 000 (Hradecký, 2012). V posledních letech přitom tyto čísla ještě výrazně stouply. Mnohem více lidí však žije v nejistém nebo nevyhovujícím bydlení. Jedná se o domácnosti vězící v nedoplatcích za bydlení a služby, s nedostatečnými příjmy pro možnost splácet, s dalšími dluhy a alespoň s jedním dlouhodobě nezaměstnaným a o osoby vracející se z institucionální péče. Odhadovaný počet potenciálních bezdomovců žijících v ČR v roce 2012 je až 100 tis. osob (Hradecký, 2012). V kontextu těchto čísel nejsou příliš povzbudivé statistiky reflektující počty těch,

kterým se z bezdomovectví podaří vymanit. Například dle výzkumu Ptáčka (2009) je lidí bez domova, kteří jsou při řešení své sociální situace úspěšní v ČR v průměru 15,05 %.

V odborné literatuře existuje značné množství typologií bezdomovectví. Mezi nejrozšířenější patří základní klasifikace bezdomovectví na zjevné, skryté a potenciální. Modifikovanou a rozšířenou variantou téhož dělení je pak ETHOS, neboli Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v prostředí ČR, která pracuje se čtyřmi kategoriemi lidí – bez střechy, bez bytu, dále v nejistém a nakonec v nevyhovujícím bydlení (FEANTSA, 2005). S dělením na dobrovolné a záměrné bezdomovectvím se však setkáme spíše prostřednictvím blíže neurčených zmínek (Matoušek, Koláčková, Kodymová, 2010). S pojmem záměrného bezdomovectví (*intentional homelessness*) operuje sociální systém Velké Británie, kde je v rámci nižších právních předpisů striktně definováno a pokud je tak člověk bez domova příslušnými úředníky klasifikován, implikuje to pro něj omezenější podmínky pro přístup k sociální pomoci (GOV UK, 2019).

Jak už bylo řečeno, je tzv. dobrovolné bezdomovectví jako empirická kategorie v odborné literatuře zastoupeno spíše sporadicky. Naopak poměrně hojně, avšak zcela nejednotně, se tento fenomén objevuje ve studentských kvalifikačních pracích, tedy tam, kde se dá předpokládat, že se setkáváme s budoucími sociálními pracovníky, kteří budou s lidmi bez domova přicházet do kontaktu. Budoucí sociální pracovníci se přitom k tomuto fenoménu vztahují velmi různorodě. Za dobrovolné bezdomovce označují např. mladé lidi odcházející po dovršení zletilosti z institucionální péče. *„Mezi bezdomovci se také nacházejí tzv. dobrovolní bezdomovci. Tuto skupina bezdomovců najdeme nejčastěji mezi mladými lidmi. Bývají to většinou jedinci s problematickým rodinným zázemím nebo bez zázemí. Jsou to zejména ti, kteří v 18 letech opustili dětské domovy. Jsou vidět v parcích, kde posedávají, žebrají a popíjejí. Vypadají dosti zanedbaně. Jsou to jedinci, kteří se rozhodli žít na ulici dobrovolně, protože jim takový způsob života vyhovuje. Mají svobodu. Je málo pravděpodobné, že duševně zdravý člověk se stane dobrovolně bezdomovcem. Opustí dobrovolně byt, zaměstnání a zcela fungující rodinu a půjde přespávat do parku“* (Voříšková, 2010: 12). Nebo jako lidi bez domova, kteří rezignovali na možný návrat do klasického bydlení: *„Jistá podskupina bezdomovců má ještě zájem se společensky integrovat, větší část však tvoří podskupinu tzv. dobrovolných bezdomovců, kteří na jinou formu života již rezignovali – jejich ambice jsou nesouměřitelné s cíli lidí žijících ve většinovém proudu společnosti. Tito bezdomovci si především chtějí opatřit jídlo, teplo, případně přístřeší“* (Trávníková, 2007: 35). S tzv. dobrovolným bezdomovectvím se však setkáváme i ve vyjádřeních sociálních pracovníků z praxe, kde je často spojováno s odmítáním nabídky stávajících sociálních služeb. *„Často se setkáváme s tím, že lidé bez domova naši pomoc odmítají a raději zůstávají tam, kde jsou, nechtějí nic měnit. Odmítají dodržovat podmínku v azylech a noclehárnách. Mnoho z těch, kteří dobrovolně zůstávají na ulici, má přitom dostatečné příjmy na to, aby si ubytování zaplatili“* (Městský úřad FM, 2019).

CÍLE A METODY VÝZKUMU

S ohledem na výše popsané se domnívám, že tzv. dobrovolné bezdomovectví je možné chápat jakožto diskurzivní praxi svého druhu, neboť v souladu s Foucaultovým (2002) pojetím jde o druh expertního vědění, které si nárokuje pravdivost a je schopno nad lidmi, které označuje za dobrovolné bezdomovce, vykonávat nezanedbatelnou moc z pozic kontrolní funkce, jež sociální práce implicitně obsahuje. Diskurz dobrovolného bezdomovectví přitom dle mého názoru plní zjevnou ideologickou funkci, jak ji zmiňují Jorgensen s Phillipsem (2002), protože posiluje a reprodukuje představu člověka bez domova jako výhradního viníka své sociální situace a konzervuje tak status quo s poukazem na to, že je v případě tzv. dobrovolných bezdomovců v podstatě nezměnitelný. Za diskurzivní praxi považuji ve Foucaultově smyslu nejen reprezentace a texty, ale také sociální praxi, která systematicky vytváří objekty tohoto diskurzu (Foucault, 2002) – v tomto případě lidí, kteří registrují, že je na ně ze strany sociálních pracovníků nahlíženo jiným způsobem než na ostatní a přizpůsobují tomu své jednání a sebehodnocení. Sociální práce by však měla dle mého názoru sociální nerovnosti nikoli konzervovat, ale odstraňovat. Proto považuji za důležité se tzv. dobrovolným bezdomovectvím zabývat a zodpovědět následující výzkumné otázky:

Obecně: *Co je v představách sociálních pracovníků obsahem diskurzu dobrovolného bezdomovectví?* **Konkrétně:** Jaké myšlení, chování, životní styl, životní strategie a osobnostní rysy si sociální pracovníci spojují s dobrovolným bezdomovectvím?

Obecně: *Jak se tento diskurz odráží v sociální praxi?* **Konkrétně:** Jak sociální pracovníci přistupují k lidem, které považují za dobrovolné bezdomovce?

Diskurz dobrovolného bezdomovectví budu zkoumat způsobem, o němž hovoří Fairclough (1995), tedy pomocí textové analýzy, analýzy procesů produkce a konzumace textů a analýzy sociálního a politického rámce. Konkrétně budou, za účelem získání textů, provedeny rozhovory se sociálními pracovníky ze státních i nestátních sociálních služeb pro lidi bez domova. Tito sociální pracovníci budou zároveň požádáni, aby mezi svými „klienty“ identifikovali ty, které příp. považují za tzv. dobrovolné bezdomovce tak, aby na ně mohla být zaměřena bližší pozornost. Bude zkoumána praxe sociálních pracovníků ve vztahu k těmto lidem, dokumentace jejich spolupráce se sociálními pracovníky a následně s nimi budou vedena interview, která budou směřována ke zjištění toho, jaký vliv má tento diskurz na jejich životy a jak moc koresponduje s realitou jejich bytí tak, jak ji vnímají oni.

LITERATURA

- FAIRCLOUGH, N. 2006. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- FEANTSA. 2005. *ETHOS — European Typology on Homelessness and Housing Exclusion*. [online]. [citováno 2019-06-09]. Dostupné z: http://www.feantsa.org/download/cz___8621229557703714801.pdf
- FOUCAULT, M. 1994. *Diskurs, autor, genealogie: tři studie*. Praha: Svoboda
- FOUCAULT, M. 2002. *Archeologie vědění*. Praha: Hermann & synové.
- GOV UK. 2019. *Homelessness code of guidance for local authorities. Guidance on determining whether an applicant has become homeless intentionally under homelessness legislation*. [online]. [citováno 2019-29-04]. Dostupné z: <<https://www.gov.uk/guidance/homelessness-code-of-guidance-for-local-authorities/chapter-9-intentional-homelessness>>
- HRADECKÝ, I. 2012. *Souhrnný materiál pro tvorbu Koncepce práce s bezdomovci v ČR na období do roku 2020*. Praha: 2012.
- JORGENSEN, M., PHILIPS, L. 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.
- MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. (Eds.). 2010. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál.
- MĚSTSKÝ ÚŘAD FRÝDEK-MÍSTEK. 2019. *Problematika bezdomovectví je složitá*. [online]. [citováno 2019-29-04]. Dostupné z: <<https://www.frydekmistek.cz/cz/urad/0687623-problematika-bezdomovectvi-je-slozita.html>>
- NAVRÁTIL, P. 1998. *Praktické vzdělávání v sociální práci*. Brno: Centrum praktických studií Fakulty sociálních studií MU.
- PTÁČEK, L. 2009. *Úspěšnost lidí na okraji při řešení své sociální situace. Diplomová práce*. Brno: Fakulta sociálních studií MU.
- TRÁVNÍKOVÁ, J. 2007. *Azylové domy pro lidi bez přístřeší. Diplomová práce*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- VOŘÍŠKOVÁ, G. 2010. *Proces vzniku a stádia bezdomovectví. Bakalářské práce*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati.

DISKURZ O SMYSLOVÉM POSTIŽENÍ V TEORETICKÉ SOCIÁLNÍ PRÁCI

Zuzana ČERNÁ

Ostravská univerzita, Fakulta sociálních studií (Česká republika)

Abstract

The article is as a probe into the theoretical social work discourse of sensory disabilities. The author makes use of linguistic and sociological perspectives, taking critical discourse analysis as an ideological frame which enables researchers to understand the relation between a text, language and social reality. The analyzed texts were published in Sociální práce / Sociálna práca between 2001–2017 in the form of academic papers. The author found out that sensory disability is generally perceived as a limitation, inhibition and risk but by the expert public also as a stimulus to help and that persons with sensory disabilities are given mostly negative identities. This contribution could enrich social work theory and help its readers understand the importance of language in social reality.

Keywords

Discourse, Analysis, Sensory Disability

ÚVOD

Jazyk jako systém znaků i řeč jako jeho praktická realizace má v životě člověka, společnosti i sociálních věd specifickou pozici – rozvíjejí se ve vzájemné podmíněnosti. Jazyk poskytuje pojmy, jejich významy a díky kombinatorické schopnosti znaků dokonce i nekonečné množství potenciálních forem. Jedinec, a tedy i společnost, neumí myslet a konat bez jazyka.

V současné době se v lingvistice, sociální práci, sociologii, psychologii a dalších disciplínách používá slovo diskurz. Jde o výraz značně polysémantický; např. Nekvapil (2006: 263) ho definuje jako především mluvený nebo také psaný text, Drulák (2008: 202) jako omezení pravidly pro výpovědi. Tento článek považuje za relevantní Faircloughovo (2013) pojetí, kdy diskurz představuje formu či aspekt sociální praxe jako formu jazyka v rámci specifického pole a jako způsob mluvy v partikulární perspektivě; diskurz podle něj ovlivňuje sociální pravidla a sociální situace a společnost jako celek. Tvaruje subjekty a jejich identitu.

Podoba diskurzu užívaného v sociální práci s osobami se smyslovým postižením, je proměnlivá, protože jazyk je živá vyvíjející se entita (Krčmová, 2010) a protože v populaci se projevuje všeobecný tlak k užívání politicky korektních výrazů (Glanc, 2015). To, co v minulosti neneslo negativní konotace, může být dnes vnímáno jako neakceptovatelné označení mimo úroveň normy (Hughes, 1995). Typickým příkladem jsou výrazy *invalidní* nebo *handicapovaný*¹, které byly běžně užívané ještě začátkem 21. stol., ale dnes bývají v rámci politické korektnosti nahrazovány

---

¹ S pravopisnou dubletou *hendikepovaný*.

označením *osoba se zdravotním postižením*, protože podle nemalé části odborné veřejnosti příliš identifikují člověka s jeho postižením – viz např. Krhutová (2010: 50–51): „V našich zeměpisných šířkách je pravidlem, že ‚zdravotně postižený‘ člověk je definován postižením, člověk a postižení splývá v jedno. Oddělení těchto kategorií je naprosto klíčové.“

V souvislosti s výše uvedeným jsem provedla sondu do diskurzu odborných textů sociální práce na téma smyslového postižení, a to v časopise *Sociální práce / Sociálna práca* (dále jen *Sociální práce*) z let 2001–2017, jejímž cílem bylo zjistit, jaký diskurz je na stránkách analyzovaných textů o smyslovém postižení veden.

CÍLE VÝZKUMU

Cílem bylo popsat a interpretovat diskurz užívaný pro oblast sociální práce s osobami se smyslovým postižením, který je přítomný v odborných textech sociální práce, zachytit kategorie smyslového postižení a diskurzem vytvářené identity pro osoby s tímto postižením. V neposlední řadě stály v centru mého zájmu také hodnoty společnosti, které jsou skrze diskurz detekovatelné. Dílčími cíli bylo analyzovat lexikální a gramatické prostředky a intertextovost.

Odborné statě jsem jako zdroj materiálu k analýze zvolila proto, že mají určitou moc – tím, že jsou psány odborníky a zároveň recenzovány, de facto stanovují akceptovatelný diskurz.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA A METODOLOGIE VÝZKUMU

Nelze oddělit jazyk od sociálních věd a sociální vědy od jazyka. Podle Petruska (1993: 78) je základním východiskem všech sociologických analýz přirozený jazyk. Sociologie je dána – a jinak být nemůže – jazykově. Pociťuje na sobě univerzálnost, reflexivitu, diferencovanost i nepravidelnost jazyka.

Zvolené téma i stanovené cíle mě vedly ke kvalitativní strategii výzkumu, která nese potenciál odkrývat význam informací a vztahy v realitě. Jako ideologický rámec jsem zvolila kritickou diskurzivní analýzu (dále CDA, která se dotýká sociálních problémů a dominance a chápe diskurz jako sociální aktivitu, která vykonává ideologickou práci (Wodak, 2013). CDA patří do širší množiny analýzy textu, tzv. diskurzivní analýzy, pro niž je podstatné, že se postupně zařadila do proudu interpretativizmu a sociálního konstruktivismu. DA si klade za cíl odkrýt konstituování a reprezentování kultury a společnosti v textech pomocí diskurzu; nepovažuje jazyk jen za prostředek k přenosu informací, ale za autonomní fenomén, který pomáhá konstruovat smysl světa. Kritická diskurzivní analýza přidává ještě odkrývání konstituování a regulování sociálního a politického světa a uplatňování moci (Antaki 2008: 6). Výzkumníci jsou přesvědčeni, že produkované znalosti mohou změnit existující opresivní struktury (Lincoln et al., 2018: 150).

Jako kritéria relevantnosti (nutno splnit všechna zároveň) textů za účelem provedení kritické diskurzivní analýzy bylo stanoveno:

- Text byl publikován v časopise Sociální práce / Sociálna práca v rozmezí let 2001–2017. Rok 2001 byl stanoven jako začátek vydávání časopisu Asociací vzdělavatelů v sociální práci a 2017 jako poslední kompletní rok před započítáním analýzy.
- Text byl publikován v českém jazyce.
- Text měl formu akademické statě, tzn. prošel recenzním řízením.
- V názvu bylo uvedeno alespoň jedno z klíčových slov postižení, handicap, disabilita, (zdravotní) znevýhodnění nebo přímo název smyslového postižení.

Časopis Sociální práce byl vybrán na základě porovnání odborných periodik s tematikou sociální práce, které momentálně v České republice vycházejí, a z rešerše jejich textů. Kromě výše zmíněné Sociální práce byly dalšími potenciálními zdroji textů k analýze Listy sociální práce, Sociální služby, Sociální revue, Fórum sociální politiky, Práce a sociální politika, Národní pojištění, Rezidenční péče, okrajově také Sociologický časopis, Socioweb, Kontakt a Biograf. Vyšlo najevo, že Sociální práce jako jediná nabízí recenzní řízení statí a zároveň je od roku 2016 v databázi Scopus. Také se zabývá sociální tematikou obecně, kdežto ostatní zmíněná periodika pojednávají o vybraném úseku sociální práce. Komparací základních parametrů jednotlivých periodik jsem dále zjistila, že Sociální práce je nezávislým periodikem. Texty byly vybrány na základě systematického výběru – analyzována byla každá stať, která splnila všechna výše uvedená kritéria. Ostatní texty byly z výzkumného souboru vyřazeny.

ANALÝZA TEXTŮ A REFLEXE VÝSLEDKŮ

Co se týká zdrojových textů, jde o odborný styl, pro který je typické užívání termínů, internacionalizmů, souvětí, synonymních nebo duplicitních vyjádření, rektifikací, enumerací či pasivních konstrukcí, které mají schopnost agens anonymizovat za účelem upozadění nebo vyjádření jeho nedůležitosti či neznámého původu.

Konkrétní formou textů byla akademická stať, pro niž je z hlediska výzkumu důležité, že je v daném časopise – na rozdíl od jiných forem – podrobena recenznímu řízení. Autory byli akademičtí pracovníci a doktorandi, odborníci z praxe a výzkumní pracovníci. Předpokládanými recipienty jsou čtenáři z řad odborníků (akademičtí pracovníci, sociální pracovníci, učitelé vyšších odborných škol) nebo potenciálních odborníků (studenti, zájemci o problematiku sociální práce).

Statě věnované smyslovému postižení měly mezi všemi publikovanými akademickými statěmi daného časopisu v daném období 0,71% zastoupení (3 z celkem 421 statí). Z uvedeného usuzuji na nutnost věnovat tomuto tématu větší pozornost. Tabulka 1 prezentuje analyzované statě, tabulka 2 pak přímo zkoumané jevy.

Tabulka 1: Přehled analyzovaných statí

Označení statě ²	Číslo / Rok vydání	Název textu	Autor
S1	2/2015	Postoje žáků druhých a třetích tříd se zrakovým postižením k alkoholu a cigaretám: výzva pro sociální práci i speciální pedagogiku	Groulíková, Jaklová Střihavková
S2	4/2012	Nevidomé matky a jejich vidomé děti	Szotáková
S7	4/2009	Péče o osoby s těžkým sluchovým postižením na přelomu 19. a 20. století	Neudörfllová

Tabulka 2: Přehled zkoumaných jevů

1. Lexikální prostředky	1.1 Označení osob se smyslovým postižením
	1.2 Označení smyslového postižení
	1.3 Označení osob bez postižení
	1.4 Pomoc osobám se smyslovým postižením
	1.5 Negativní výrazy spjaté se smyslovým postižením
	1.6 Majorita vs. minorita
2. Gramatické prostředky	2.1 Pasivum
	2.2 Modální verba
	2.3 Vypravěčská perspektiva
3. Intertextovost	1.1 Odkazy na jiné autory
	3.2 Odkazy na oficiální dokumenty
5. Kategorie postižení	
6. Identita osob se smyslovým postižením	
7. Sdílené hodnoty	

Jev číslo 1: Lexikální prostředky

Tabulka 3 zobrazuje označení osob se smyslovým postižením. Např. v S1 je použito několik termínů – např. *vizus*; *děti se zbytky zraku*. Je zajímavé, že přestože byla stať vydána v roce 2015, vyskytuje se v ní opakovaně označení *zdravotně/zrakově postižený* ve funkci substantiva, což obecně bývá v odborné veřejnosti považováno za nevhodné, neboť redukuje osobu na její postižení (preferuje se označení *osoba se zdravotním/zrakovým postižením*) – srovnej např. Krhutová (2010: 50–51). S2 používá jak přímá jednoslovná označení pro deficit zraku (*nevidomá*; *slepá*), tak opisná víceslovná vyjádření (*matka, která nevidí*). Běžně se i v této stati vyskytuje označení *zrakově postižený*. S7 používá jak přímá jednoslovná označení pro deficit

² Jde o číslování pro technické účely zpracovávání všech textů z širšího výzkumu. Čísla 1,2,7 odpovídají číslování v přehledu všech analyzovaných textů.

sluchových schopností (*hluchoněmý; neslyšící*), tak víceslovná vyjádření (*osoby s těžkým sluchovým postižením; osoby s poruchami sluchu; osoby prelingválně neslyšící; osoby s komunikačním handicapem*). I zde se objevují výrazy potenciálně redukcující osobu na její postižení (*hluchoněmí* ve funkci substantiva). Jak vyplývá, ve všech třech statích jsou výrazy potenciálně dehonestující, diskriminační. Z celkového vyznění textů je však zřejmé, že nic takového zamýšleno nebylo.

Tabulka 3: Označení osob se smyslovým postižením

Stat'	Označení osob se smyslovým postižením
S1	<i>osoba postižená; zdravotně postižený</i> (ve funkci substantivní nebo adjektivní); <i>zrakově postižený</i> (ve funkci substantivní nebo adjektivní); <i>osoba/člověk/dítě/adolescent se zrakovým postižením; žák s úplnou a praktickou slepotou; děti s vizem 6/18 až 3/60</i>
S2	<i>nevidomá matka; dítě/rodiče se zrakovým handicapem; nevidomé a slabozraké ženy; dítě zrakově postižené; slepá</i>
S7	<i>osoby s (těžkým sluchovým) postižením; příslušníci takové minority; osoby postižené absencí schopnosti vnímat a využívat řeč; hluchoněmý; neslyšící; osoby se zbytky sluchu a osoby zcela neslyšící, osoba s naslouchadlem</i>

Další tabulka prezentuje označení samotného smyslového postižení v jednotlivých statích, resp. jeho potenciálních následků, které jsou zaměňovány za postižení. Vidíme, že kromě konkrétních „diagnóz“ (*totální hluchota*) máme ve statích i výrazy obecnějšího významu (*zraková vada; oční vada; postižení sluchu* apod.), nebo dokonce naprosto obecná vyjádření (*zátěž* – v kontextu ne jako důsledek, ale jako označení pro postižení). Několikrát se objevil výraz *handicap*, a to ve všech třech statích, což považujeme za důležitý důkaz, že výše zmíněné tvrzení, že je nutno používat neutrální výraz *postižení* místo pejorativního výrazu *handicap*, v praxi nejen není dodržováno odborníky, ale že pravděpodobně není nutné považovat označení *handicap* (ve smyslu *postižení*) jako pejorativní. Předkládáme na tomto místě k další diskusi, zda je opravdu nezbytné důsledně považovat termín *handicap* za dehonestující – internacionalizmy v jazyce působí vždy spíše vědeckým než laickým dojmem (srovnej *cesta – metoda, ponižující – dehonestující, rozbor – analýza*); dvojice *handicap – postižení* tedy de facto vybočuje z jazykového systému.

Tabulka 4: Označení smyslového postižení

Stat'	Označení smyslového postižení
S1	<i>postižení zraku; zrakové postižení; zrakový defekt; zraková vada</i>
S2	<i>zraková vada; oční vada; bez zrakové kontroly; zátěž; nevidomost</i>
S7	<i>smyslová/sluchová postižení; postižení v oblasti zrakového vnímání; hluchoněmost; deficit sluchu; hluchota; ztráta sluchu; totální hluchota</i>

Tabulka 5 uvádí označení osob bez smyslového postižení v jednotlivých statích. Kromě obecnějších výrazů (*intaktní společnost*) najdeme i výrazy velmi specifické

(„*dětiští otroci*“; *chud'ata*), neboť výrazně emocionálně zbarvené. Autoři z tohoto důvodu dávají první z výrazů do uvozovek – aby zdůraznili jeho neodborný charakter. Je však s podivem, že označení *otrok* není v uvozovkách důsledně. Zajímavé je i dubletní podobné pojmenování osob, které nemají postižení zraku (*vidící dítě / vidomé dítě*). Označení „*vodící dítě*“ (S2) je umístěno do uvozovek pro svůj ne-odborný charakter; jde o zajímavé dvouslovné označení pro zdravé děti, které by vedením svých nevidomých rodičů měly suplovat jejich chybějící zrak. Tento potenciální fenomén vedení rodičů dětmi byl respondenty z řad osob se zrakovým postižením v S2 kritizován jako nepřijatelný, protože rodič má zodpovídat za dítě, ne naopak.

Tabulka 5: Označení osob bez smyslového postižení

Stat'	Označení osob bez postižení
S1	<i>vidící vrstevníci; třída bez postižení zraku; intaktní společnost; rodiče zrakově postižených dětí</i>
S2	<i>vidomé dítě; zdravý rodič; „vodící dítě“; vidící dítě; „dětiští otroci“; otrok; vidící; ti „normální“; ta normální společnost</i>
S7	<i>osoby bez postižení; osoby intaktní</i>

Mezi výrazy, kterými se v analyzovaných statích označuje sociální pomoc osobám s postižením, jde jak o nekonkrétní stanoviska k postižení, resp. obecnou pomoc (např. *akceptace zrakové vady; odstraňování následku postižení; pomoci zvládat nesnáze; podpora partnera; podpora zdravotnického personálu; osvěta veřejnosti i odborníků; informace; zlepšení porozumění; péče o osoby s poruchou sluchu; společenské zařazení osob s postižením*), tak o konkrétní podobu pomoci (*protidrogová prevence u osob se zrakovým postižením; elektronické přednášky; audiobrožury; online poradna s proškoleným týmem poradců a psychologů; kurzy odezírání pro ohluhlé váleční invalidy; učebnice pro neslyšící žáky*). Celkově můžeme říct, že autoři textů uvádějí pestrou škálu návrhů pomoci pro osoby se zrakovým nebo sluchovým postižením tak, aby došlo k minimalizaci sociálních důsledků postižení.

Následující tabulka nabízí exkurz do výrazových prostředků, které indikují negativní stránky smyslového postižení. Z široké škály prostředků z S1 vyplývá, jak je laickou veřejností postižení prezentováno coby problém, omezení kvality nebo kvantity, defekt, závislost, ohrožení, absence něčeho podstatného (prevence, perspektivy), horší sociální vazby, z S2 vyplývají asociace postižení s komplikacemi, problémy, břemenem, nepříjemnými pocity, zneužíváním jiných osob, riziky, omezeními, méněcenností, tlakem, strachem, hloupostí, nedostatkem (informací, přípravy na mateřství apod.); S3 pak poukazuje na spojování smyslového postižení s nevzdělavatelností, nevychovatelností, problémy, méněcenností, exkluzí, stereotypními předsudky majority a náročností.

Tabulka 6: Negativní výrazy spjaté s postižením

Stat'	Negativní konotace
S1	<i>defektivita; ohrožení cílové skupiny; omezení, které se projevuje snížením rychlosti a přesnosti; omezená možnost; zhoršená orientace; potíže s navázáním sociálního kontaktu; problémy s nalezením zaměstnání; menší sociální síť; schopnost je omezena; narušení (zpoždění) vývoje; socializace opět narušena; s omezenou možností nápodoby; zakořeněná idea slepého; sankcionován; stereotypní představy; melancholičnost, závislost; deprivace a reálné zpomalení vývoje; snížení sebeúcty; vada; nemožnost akceptovat zrakový defekt; problémy; ohrožení; riziko zvýšené psychické zátěže; předsudky podceňující, odmítavé a degradující, paušalizující a idealizující; stereotypní heroizace; ohrožení horší psychickou pohodou; psychické problémy</i>
S2	<i>problémy; nedostatek porozumění, praktických rad a zdrojů informací; rizika zneužívání vlastních dětí – tzv. fenomén „vodících dětí“; riziko rozpadu rodiny nebo vztahu po ztrátě zraku; rodič méněcenný; ona jako neatraktivní, asexuální a nevhodná k partnerství a současně bezmocná, nekompetentní a neschopná postarat se o sebe, natož o malé děti; strach jít mezi ty „normální“; bezmocná; otravuješ; nemám snad právo se rozmnožit?; když člověk nevidí, tak že je aj blbej a nemožnej</i>
S7	<i>příslušníci takové minority byli považováni za osoby méněcenné a nevzdělatelné; osoby s poruchami sluchu nebo osoby s jakýmkoli jiným postižením byl marginální skupinou společnosti obdobně jako chudina nebo delikventi; byly považovány automaticky za zcela nevzdělavatelné a výchovou neovlivnitelné, v tehdejší terminologii idioty</i>

Bylo zajímavé pozorovat, jakými formami byl vyjádřen rozdílný svět minority (tzn. osob bez smyslového postižení) a majority (tzn. osob se smyslovým postižením). Podstatně častěji byl reflektován rozdílný charakter světa osob s postižením ve srovnání se světem osob bez postižení (nejen opakovaný slovní základ *-liš-* (*odlišuje, liší se, lišící se*) a slova *rozdíl*, než fakt, že přestože se tyto lidé liší určitým znakem (přítomností/nepřítomností smyslového postižení), jsou především účastníky téže reality. S2 poukazuje na to, že život bez postižení je vnímán jako ten normální (*strach jít mezi ty „normální“; zapadl mezi tu normální společnost*). Někdy je v daných statích poukazováno na shodné rysy majority a minority v tom smyslu, že jsou „na jedné lodi“ a sdílejí stejný svět: *téma postojů dětí se zrakovým postižením můžeme zpracovat jen na základě výzkumů vidící mládeže* (majorita může být užitečná); *osoby se zrakovým postižením mohou být ohroženy stejně jako osoby intaktní*.

Tabulka 7: Majorita vs. minorita

Stat'	Majorita vs. minorita
S1	<i>co odlišuje zrakově postižené od „vidících“; odhadnout, nakolik se liší od jejich vrstevníků; osoby se zrakovým postižením mohou být ohroženy stejně jako osoby intaktní; zkušenosti se liší od zkušeností jejich vrstevníků</i>
S2	<i>omezování své svobody zdravými; strach jít mezi ty „normální“; zapadl mezi tu normální společnost; rodičovství je pro ně symbolem výhry nad zdravými; jestli budu moct těm dětem dát to, co může zdravá matka</i>
S7	<i>zájem společnosti o osoby s handicapem; Srovnávají se rozdíly mezi možnostmi osob s postižením a osob intaktních.; komunikace mezi chovanci a osobami bez postižení; v postoji osob majority k osobám s postižením</i>

Jev číslo 2: Gramatické prostředky

Slovesný rod je gramatická konstrukce, kterou se vyjadřuje vztah agentu (činitele, konatele) k ději v přísudku. Aktivum (činný rod) se používá, pokud podmět vykonává děj uvedený v přísudku, zatímco pasivum (trpný rod) se používá, pokud chceme agens anonymizovat, pokud je nedůležitý, neznámý, nebo je naopak posluchačům známý, a tudíž není třeba ho explicitně vyjádřit. Ve vybraných statích se objevují všechny tyto případy: *slepému je dáno chování, které k němu patří, a pokud se tak nechová, je sankcionován; Postižení v této oblasti bylo kladeno na roveň mentální retardaci nebo tělesnému postižení.; Hluchota byla definována jako primární příčina; Zřetelně byla prokazována závislost němoty na hluchotě a němoty na věku.; Francouzská metoda byla považována za překonanou, mnohými autory dokonce pokládána za cosi člověka nedůstojného.*

Modální slovesa jsou schopna vyjádřit míru jistoty agentu o ději. *Musí* vyjadřuje nutnost děje vyjádřeného následujícím infinitivem, *měl by* vyjadřuje pravděpodobnost, *nesmí* negativní nutnost atp. Tímto gradováním jistoty se mluvčí může zaštiťovat určitou nejistotou pro případ, že by se nakonec realita ukázala odlišná. V uvedených statích jsou přítomny různé úrovně jistoty tvrzení: jistota vyjádřená verbem *muset* se objevila jen jednou (*Francouzská metoda musela čelit různým kritikám.*); nemožnost se neobjevila vůbec; oboje je pozoruhodné, když uvážíme, že texty jsou psány odborníky. Potenciální možnost, ale de facto ne-nutnost, jevu vyjádřená verbem *moci/mít* byla nejčastější (*osoby se zrakovým postižením mohou být značně oslabeny; velký problém mohou mít; uvedené může mít za následek; měl by být kladen větší důraz; osoby se zrakovým postižením mohou být ohroženy; popření může být obranou vlastní sebeúcty; emocionální tlak může převládnout nad rozumovými důvody; zrazování od vstupu do mateřství může být ovlivněno očekáváním, že nevidomá žena dítě mít nebude; Můžeme v tom spatřovat jistý posun, a to od důrazu na léčbu, která mnohdy přes veškerý rozvoj medicíny bohužel dosud není možná.*). Znamená to, že autoři volí podstatně častěji tvrzení, o jejichž platnosti si nejsou tak úplně jisti.

Co se týká vypravěčské perspektivy, statě nevybočily z úzu odborného stylu, protože kromě S2, kde se bez objektivní příčiny a vnitřní logiky střídá singulár a plurál, jsou psány v autorském plurálu. Ten má nejen potenciál vyjádřit skromnost autora (S1: *Na základě předvýzkumu jsme zaznamenaly, že*; S7: *za podstatnou část poslání sociálního pracovníka můžeme označit právě facilitaci komunikace mezi jedinci, jedincem a společností*), ale také zaštitit se domnělými či reálnými tvrzeními jiných autorů, a tak sejmout z daného autora jistou zodpovědnost za jeho tvrzení (S7: *Můžeme v tom spatřovat jistý posun, a to od důrazu na léčbu, která mnohdy přes veškerý rozvoj medicíny bohužel dosud není možná.*).

Jev číslo 3: Intertextovost

Všechny tři statě hojně odkazují na zdroje psané jinými autory, čímž odpovídají charakteru odborných textů. Ve statích je sice několik odkazů na díla oficiálního charakteru (International Classification of Functioning, Disability And Health, 2001), vzhledem k diskutované problematice bychom však v tomto periodiku očekávaly větší výskyt takových odkazů. V S2 odkazy na takové dokumenty úplně chybí. Ani jedna stat' se neodvolává na legislativní dokumenty, tudíž vzhledem k uvedenému nelze vyvozovat závěry o míře ovlivňování diskurzu legislativou a naopak.

Jev č. 4: Kategorie postižení v textech

Následující tabulka přehledně ukazuje, jak je postižení skrze jazyk laiků prezentováno negativně jako překážka plného sociálního začlenění, ekvivalent jiných druhů postižení, riziko, slabost, méněcennost, hloupost, omezení, zdroj komplikací a tlaku, ponížení. Odborná veřejnost však postižení profiluje jako důvod k poskytnutí odborné pomoci.

Tabulka 8: Kategorie postižení

Stat'	Postižení jako	Použitý jazyk
S1	omezení	<i>Na základě uvedeného pak hodnotí slabozrakost jako omezení, které se projevuje snížením rychlosti a přesnosti vnímání a rovněž i přetvořením zrakových představ.</i>
	překážka plného sociálního začlenění	<i>Do druhé skupiny patří potíže s navázáním sociálního kontaktu, u dospělých např. problémy s nalezením zaměstnání...</i>
	ekvivalent jiného postižení	<i>může být na tyto jedince pohlíženo jako na osoby s mentálním postižením</i>
	riziko	<i>pocit tělesného či duševního strádání může být rizikovým faktorem vzhledem k závislosti</i>
	důvod k pomoci	<i>Tyto metody nám umožňují pracovat s lidmi s postižením a napomáhají tomu, aby co možná nejlépe zvládali běžné aktivity.</i>
S2	omezení	<i>Nevidomý dospělý může tento tlak prožívat jako další omezování své svobody zdravými.</i>

	zdroj tlaku	<i>Oproti vidícím měla jednu zátěž navíc. – Cítila, že ji lidé pozorovali.</i>
	riziko	<i>Ztráta zraku... má za následek ohrožení nebo dokonce ztrátu zaměstnání, často hrozí rozpad rodiny.</i>
	ekvivalent k jinému postižení	<i>devalvuji i jejich intelekt</i>
	ponížení	<i>nevyžádaná intervence cizích lidí</i>
S7	ekvivalent k jinému postižení	<i>postižení v této oblasti bylo kladeno na roveň mentální retardaci nebo tělesnému postižení</i>
	méněcennost, slabost	<i>Většinou byli příslušníci takové minority považováni za osoby méněcenné a nevzdělatelné.</i>
	zdroj komplikací	<i>nesmírně náročné zvládnutí</i>

Jev č. 5: Identita osob se smyslovým postižením

Na základě použitého jazyka jsem odvodila identity, které jsou daným diskurzem osobám se smyslovým postižením připisovány. Rozlišuji pohled odborníků a laiků.

Pohled laické veřejnosti:

Chudák, který se potýká s omezeními, nedokáže to, co osoba zdravá, dostává nevyžádané intervence, je ohrožený různými riziky.

Blázen, když chce žít běžný život.

Outsider, který má potíže s navazováním kontaktů, s nalezením zaměstnání, nedostatkem kamarádů a dalších sociálních kontaktů.

Hlupák, méněcenný a nevzdělavatelný, výchovou neovlivnitelný.

Špatná matka, neboť nevidomá se nemůže o dítě dobře postarat a může ho zneužívat; **nežádaná žena**.

Zátěž pro ostatní lidi, zároveň **osoba pod tlakem**.

Pohled odborníků:

Osoby, kterým se pomáhá nebo by se jim alespoň pomáhat mělo. Je jistě chvályhodné pomáhat slabším, zároveň je však nezbytné reflektovat míru a formu pomoci. Pomoc, zvláště permanentní a jednostranná, staví opečovávaného do závislé, tudíž nižší, pozice a samotnou pomocí se pomoznému dává identita osoby závislé. Tato dedukce koresponduje s větou v S2 *Zároveň mají radost z toho, že je* (jejich – pozn. autorky) *děti neodsuzují kvůli nevidomosti.*, která de facto znamená, že i samy osoby s postižením se mnohdy vnímají jako někdo, kdo by měl být vděčný vůbec za to, že je akceptován.

Jev č. 6: Sdílené hodnoty

Diskurz na určité téma se často odvíjí od hodnot a znalostí, které jsou ve společnosti sdíleny. Jsou v ní přítomny, i když se explicitně nevyjadřují a diskurz na ně přímo neodkazuje. Pro potřeby tohoto článku je na některých místech nutné rozlišit mezi společnými hodnotami/znalostmi na jedné straně daných statí a na druhé straně respondentů a společnosti. V situacích, kde se postoj obou skupin výrazně liší, upřesňují, o čí postoj se jedná.

Společné hodnoty:

- každý člen společnosti je její součástí
- jen zdravá žena může být kvalitní matka (toto přesvědčení společnosti je napříč celým textem), s čímž autoři nesouhlasí a poukazují naopak na nutnost podpořit nevidomé v jejich boji o své mateřství a úzkém vztahu s dítětem
- potřeba mít děti je ženám vlastní – postoj odborné veřejnosti
- důstojnost člověka – postoj odborné veřejnosti
- znevýhodněným se má pomáhat kompenzovat deficit tak, aby co možná nejlépe zvládali běžný život – postoj odborné veřejnosti
- vzdělání je třeba umožnit i osobám se zdravotním postižením – postoj odborné veřejnosti

SHRNUTÍ

Uvedená sonda do diskurzu teoretické sociální práce o smyslovém postižení prokázala, že diskurz jednotlivých statí se výrazně neliší. Všechny statě poukazují na to, že osoby se smyslovým postižením jsou laickou společností vnímány jako chudáci ohrožení sociální exkluzí, zátěž a břemeno, ženy pak také jako špatné matky a osoby sexuálně neatraktivní. Autoři-odborníci s tímto negativním pohledem nesouhlasí, kladou důraz na kompenzaci deficitu způsobeného postižením a reflektují společenské hodnoty stojící na přesvědčení, že každý člověk má být platnou součástí společnosti, ve které žije, že slabým se má pomáhat, že ženy chtějí být matkami nebo že každý člověk má získat adekvátní vzdělání.

Určité rozdíly mezi diskurzy jednotlivých statí lze přirozeně spatřovat v závislosti na tématu, které stojí v centru pozornosti dané statě. Text 2 zdůrazňuje hodnotu mateřství pro ženy se smyslovým postižením a všímá si z toho vyplývajících potíží, které při zpochybňování této jejich úlohy tyto ženy vnímají. Text 1 si všímá nebezpečí drogových závislostí pro osoby se smyslovým postižením, čemuž odpovídá zvolený diskurz. Text 7 prezentuje diskurz o postižení v jeho historickém kontextu a s jeho vyzněním o osobách s postižením jako osobách na okraji společnosti.

Vzhledem k tomu, že všechny tři statě byly publikovány v rozmezí pouhých šesti let, navíc takových, kdy v sociální sféře v naší zemi nedošlo k dramatickým změnám, které by byly následně tedy promítnuty do jazyka, není divu, že analyzované diskurzy neprojevují výrazné rozdíly. Jak uvedeno výše, jednotící odbornou linií všech tří diskurzů je pomoc osobám se smyslovým postižením, aby pro ně jejich postižení bylo co nejméně zátěžové, při uvědomění si, jak negativně jsou společností vnímány.

Prezentované výsledky přispívají k pochopení vztahu sociální reality a jazyka – jazyk je realita, která se jím vytvoří. Jak o osobách se smyslovým postižením mluvíme, tak se budou ve společnosti cítit a tak je bude společnost zpětně vnímat. Sociální pracovníci si mohou uvědomit, jak negativně společnost vnímá skupinu osob se smyslovým postižením a jakým přepisovaným identitám musí tyto osoby čelit.

LITERATURA

- ANTAKI, C. 2008. *Discourse Analysis and Conversation Analysis* [online]. London: Sage. [citováno 2019-03-12]. Dostupné z: <https://dspace.lboro.ac.uk/dspace-jspui/bitstream/2134/5435/1/antaki%201.pdf>.
- DRULÁK, P. 2008. *Jak zkoumat politiku*. Praha: Portál.
- FAIRCLOUGH, N. 2013. *Analyzing Discourse*. London: Routledge.
- GLANC, T. 2015. Diktatura politické (ne)korektnosti. *Host*, 31 (8), 43–46.
- GROULÍKOVÁ, D., JAKLOVÁ STŘIHAVKOVÁ, D. 2015. Postoje žáků druhých a třetích tříd se zrakovým postižením k alkoholu a cigaretám: výzva pro sociální práci i speciální pedagogiku. *Sociální práce / Sociálna práca*, 15(2), 64–75.
- HUGHES, R. 1995. *Political Correctness, oder, Die Kunst, sich selbst das Denken zu Verbiehen*. 1st edition. München: Knauer.
- International Classification of Functioning, Disability And Health* [online]. WHO. [citováno 2019-04-23]. Dostupné z: <http://www.who.int/classifications/icf/en/>.
- KRČMOVÁ, M. 2010. *Integrace v jazycích – jazyky v integraci*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny.
- KRHUTOVÁ, L. 2010. Teorie a modely zdravotního postižení. *Sociální práce / Sociálna práca*, 10(4), 49–59.
- NEKVAPIL, J. 2006. Úvodem k monotematickému číslu „Analýza promluv a textů, analýza diskurzu“. *Sociologický časopis*, 42 (2), 263–267.
- NEUDÖRFLOVÁ, J. 2009. Péče o osoby s těžkým sluchovým postižením na přelomu 19. a 20. století. *Sociální práce / Sociálna práca*, 9(4), 117–125.
- PETRUSEK, M. 1993. *Teorie a metoda v moderní sociologii*. Praha: Karolinum.
- SZOTÁKOVÁ, M. 2012. Nevidomé matky a jejich vidomé děti. *Sociální práce / Sociálna práca*, 12(4), 76–88.
- WODAK, R. 2013. *Critical Discourse Analysis: Four Volumes*. Los Angeles: Sage.

ROZVOJ REZISTENCE V KONTEXTU BOJE ZA PRÁVA NA BYDLENÍ A NA MĚSTO

Jakub ČERNÝ

Ostravská univerzita, Fakulta sociálních studií (Česká republika)

Abstract

This paper presents a dissertation thesis project concerning a topic of resistance in the context of the right to housing and to the city. Resistance is introduced as an interdisciplinary concept with implications for social work practice. Main goal of the thesis is to understand processes of the resistance engagement and the role of privilege in the context of the forced displacement. The research is occupied by the question of how various actors do make choices to engage in (collective) resistance. Transformative research paradigm expresses strong commitment to the social justice and human rights agenda. The ethical implications of the research are discussed together with the emphasis on participatory engagement of the research participants. The research is based on qualitative methodology, more specifically on the narrative research design and biographical method. We expect that results will contribute to the theory of resistance in the field of psychological and sociological research and to the repertoire of engaged social work practice.

Keywords

Resistance, Allyship, Right to Housing, Right to the City, Privilege, Critical and Radical Social Work, Community Organizing, Transformative Research Paradigm

ÚVOD

Příspěvek představuje dizertační výzkumný projekt studenta prvního ročníku sociální práce. Hlavním tématem, které bude autor v dizertaci rozvíjet, je rezistence, a to jako jako prostředek dosahování sociální změny i jako strategie čelení opresi a nerovnostem. Svůj výzkum bude rámovat kontextem boje za práva na bydlení (UDHR, Art. 25, par.1) a na město (Harvey, 2008), k jejichž porušování dochází vlivem sociálních a ekonomických procesů jako jsou gentrifikace, podinvestování a financializace. Specifickou pozornost bude autor věnovat tomu, jakým způsobem se do rozvoje rezistence promítá privilegium rezistujících aktérů a jakým způsobem se pak mezi nimi rozvíjí spojenectví, díky němuž dochází k posilování vlivu rezistence. Hlavním cílem takto nasměrovaného výzkumného projektu bude porozumět sociálním a psychologickým procesům, které se odehrávají v momentech, kdy se různě privilegovaní aktéři rozhodují o zapojení do rezistence v oblasti práva na bydlení a na město. Výzkumný projekt vychází ze závazku sociální práce jako praxe, jejíž cílem je mimo jiné podpora sociální změny a prosazování sociální spravedlnosti. Výsledky výzkumu mohou přispět k teorii rezistence na poli komunitně zaměřené sociální práce, sociální psychologie a komunitní psychologie.

VÝZKUMNÝ PROBLÉM

Spojení témat rezistence a bydlení vychází ze společenské i vědecké aktuálnosti obou konceptů. Jak právo na bydlení, tak právo na město spadají do oblasti sociálních práv, které vystihují základní vztahy mezi člověkem a jeho (nejen) sociálním okolím. Aktuálnost výzkumu, vycházejícího ze zájmu o tyto práva, spočívá v prohlubujícím se rozporu mezi teorií a realitou. V českém prostředí, kterému se práce bude věnovat především, lze jako příklad tohoto rozporu uvést problém nerovnoměrně se zvedajících nájmu, které vytlačují původní obyvatele a nízkopříjmové skupiny ze svých sousedství, a to zejména v centrech velkých měst jako je Praha nebo Brno (Sýkora, 2004; Hájková, 2008; Temelová et al., 2011; Růžička, 2012; Brožovicová, Pospíšilová, 2014; atd.). Mezi současné problémy na poli bydlení patří také případy podinvestování, zejména ve vyloučených lokalitách a ve smršťujících se městech, které vedou k vymístování původních obyvatel do substandardního bydlení, ničící fungující komunity (Uhlová, 2015; Šebestová, 2018; Schwarzwolf, 2019), nebo nahrávají tzv. ‚obchodníkům s chudobou‘. Důsledky jsou pak patrné ve vzniku nebo prohlubování obtížných životních situací jednotlivců i celých komunit. Podle Úřadu vysokého komisaře pro lidská práva (OHCHR, 2018) tyto procesy souvisí s problémem komodifikace a financionalizace bydlení. V prvním případě jde o chápání bydlení a utváření města, a potažmo půdy, na kterém stojí, jako finanční komodity (Fernandez, 2016; Aalbers, 2016), osekané o jejich nezastupitelné sociální funkce. Financionalizace je pak extrémním případem komodifikace, který přeměňuje bydlení do formy finančních produktů na globálním trhu s kapitálem. I když se sociální práce snaží mírnit sociální důsledky těchto procesů při práci s chudými lidmi, ve vyloučených komunitách nebo s lidmi bez domova, postrádá nástroje k tomu, jak těmto procesům, které obtížné situace vytvářejí, čelit (Keller, 2011).

Podle Harveyho (2006) lze pozorovat souvislost mezi nástupem globálního kapitalismu podpořeného neoliberalní ideologií a prohlubováním krize bydlení. Jak ve své práci uvádí Lindovská (2016), poskytovatelé sociálních práce, kteří důsledky této krize řeší, často nevědomky čerpají ze stejného ideologického diskurzu, který ji vytváří. Jako příklad tohoto nereflektovaného ideologického nastavení lze uvést přesvědčení, že obtížné životní situace, jako například bezdomovectví, dluhová past, kriminalita, představují především individuální selhání (Thorns, 1989), osobní patologii, nebo specifický životní styl (Vágnerová, Csémy, Marek, 2013) spíše než důsledky nerovného společenského nastavení. Zkoumání rezistence má naopak za cíl zaměřit se na příklady jednání, které těmto procesům a jejich ideologickému pozadí čelí a snaží se ho změnit, spíše než se na něj adaptovat. To odpovídá závazku sociální práce k naplňování sociální změny a spravedlnosti (IFSW, 2014). Zkoumání rezistence také reaguje na konformní zkruslení v sociálních vědách, a zejména na poli sociální psychologie, tedy tendenci k potvrzování teorií, které zobrazují jednotlivce a skupiny spíše jako pasivní aktéry ovládané vnějšími vlivy než jako aktivní hybatele sociální změny (Paladia, 2014).

TEORETICKÉ ZAKOTVENÍ

Rezistence

Ústřední koncept výzkumu představuje *rezistence*. Koncept rezistence přitom není lehké vymezit, protože se napříč nejrůznějšími obory a v různých kontextech akcentují jiné aspekty. Podle Hollanderové a Einhowenové (2004: 534), které se téma rezistence pokusily konceptuálně ukotvit, termín rezistence odborníci používají, aby popsali „...celou šíři jednání a chování na nejrůznějších úrovních sociálního života (individuální, kolektivní a institucionální) a v nepřeberném počtu různých nastavení, politických systémech, pracovištích, literatuře apod.“ Tyto autorky (tamtéž) se napříč různými perspektivami pokusily najít klíčové elementy rezistence, kterými podle nich není ani charakter nebo osobnost aktéra, nebo specifický stav bytí, ale *aktivní jednání*, ať už verbální, kognitivní nebo fyzické. Druhým elementem je prvek *opozice*, který je tomuto jednání vlastní. To znamená, že za rezistenci se dá ve své nejširší definici považovat aktivní chování namířené proti něčemu, ať už vně, nebo vevnitř aktéra. Reicher a Haslam (2012) při analýze procesu rezistence u marginalizovaných skupin zdůrazňují, že pro rozvoj rezistence je, krom jednání a opozice, důležitá také tzv. *kognitivní alternativa*, tedy představa jiného stavu světa, který je spravedlivější. Jinými slovy, aby se vůbec rozvinula nějaká opozice, musí zde být představa k čemu rezistenci směřujeme. Takto široce vymezená rezistence se pak může dále dělit podle toho, jestli je rozpoznána (aktérem, vnějším pozorovatelem a opoziční stranou) a zda je v ní možné vypořádat vědomý záměr (Hollander, Eihowen, 2004). Takové rozlišení rezistence vychází z její vztahové a sociálně konstruované povahy. Například Foucault (1978) uváděl, že rezistence není něčím externím ve vztahu k moci. Podle něj „kdekoliv je moc, tam je i rezistence“. Tedy, že neexistuje nějaké její jasně definovatelné jádro, které by bylo v opozici k moci. Komplexní a vztahová povaha rezistence vyplývá už jenom z perspektivy a reakce různých aktérů sociální situace, kteří určité jednání interpretují. Na jedné straně stojí tzv. otevřená rezistence, která je záměrná a všemi aktéry rozpoznána a na druhé straně stojí skryté nebo nepovšimnuté formy rezistence, které jsou rozpoznány jenom někým a někdy mohou postrádat dokonce i vědomý záměr. Hollanderová a Eihowenová (2004) v té souvislosti definují až 8 druhů³ rezistence podle různé konfigurace toho, kým je chování rozpoznáno a zda je záměrné. V tomto výzkumu je takové rozlišování důležité zejména při vstupu do terénu, kdy se určité typy jednání mohou být skryté nebo nejednoznačné.

Pozicionalita a spojení

Tato práce se bude zabývat především těmi případy rezistence, které sledují nějaký kolektivní cíl. V těchto případech rezistence nejde o ojedinělé nebo individualizované momenty odporu, jako spíše o kolektivní úsilí mnoha aktérů, kterým jde o konkrétní věc (např. obranu komunity před vystěhováním). Zapojení různých aktérů do kolektivní rezistence přináší téma *nerovných pozic a privilegií*. Medina (2013) v té souvislosti uvádí, že rezistence má jiné důsledky pro utlačované a zranitelné než pro

---

³ Typy rezistence: otevřená, skrytá, běžděčná, definovaná opresorem, definovaná pozorovatelem, nezpovšimnutá, pokus o rezistenci, ne-rezistence

privilegované. Těmito důsledky mohou být např. vyhoření (Gorski, 2018), trauma (Jones, 2007), vyčlenění z původních sociálních vazeb (Nepstad, 2004) případně finanční nebo trestní perzekuce spojené s občanskou neposlušností. Různé pozice v rámci rozvíjení rezistence skýtají rozdílnou možnost volby a disponování zdroji. Ty jsou pro některé aktéry dostupnější než pro jiné. Při zkoumání rezistence je tedy potřeba brát úvahu i to, z jaké pozice různí aktéři pro rezistenci rozhodují a z jaké pozice do ní vstupují (např. zda jako pracovník nějaké organizace, člen ohrožené komunity nebo nezávislý podporovatel). Právě uznání rozlišné pozicionality aktérů rezistence otevírá cestu k diskuzi o tom, jak se k rezistenci může stavět sociální práce. Základním rozdělením privilegií a pozic v tomto projektu je skutečnost, zda aktér rezistence zažívá nespravedlnost nebo útlak v bydlení na vlastní kůži nebo pouze zprostředkovaně. Útlak v bydlení přitom nemusí být jediným a někdy ani tím hlavním předmětem útlatku. V mnoha případech může docházet k diskriminaci i v jiné oblasti, což pak vytváří nerovnost mezi samotnými lidmi ohroženými vystěhováním. *Intersekcionalita* útlatku se může projevat v mnoha doménách (rasa, ekonomický a kulturní kapitál, gender apod.). Na intersekcionalní diskriminaci v bydlení vůči romské komunitě poukázal například Matoušek (2012), který kriticky zkoumal jak a kde vzniká nová výstavba obecního bydlení v ČR. Práce s vlastním kapitálem a privilegií je tak důležitá součástí rozvoje rezistence u aktérů, kteří se zapojují ‚zvenčí‘. Pro solidární pozici s rezistencí vůči různým druhům oprese a práci s vlastními privilegií se někdy používá v rámci antiopresivních přístupů (Freire, 1970) nebo kritické a radikální sociální práce, koncept *spojenectví*. Různí autoři (Adams, Bell, Griffin, 2007) definují spojence jako členku nebo člena z privilegované skupiny (v tomto případě specificky odborníků v oblasti sociální práce), kdo aktivně zavrhuje dominantní ideologii a jedná ve víře, že ukončení oprese ze strany opresivní ideologie přinese nakonec zisk jak utlačovaným, tak celé společnosti. Jejich pozice je nicméně jiná a zapojení do rezistence obnáší odlišný proces práce sám se sebou a mnohdy také se svou profesní identitou než u lidí, kteří opresi zažívají přímo. Že se nemusí jednat o jednoduchý proces si všimá Médina (2013), vycházející z feministické a rasové teorie, který identifikuje několik zlovyků, které se manifestují převážně na straně privilegovaných ve vztahu k utlačovaným. Jako hlavní z těchto zlovyků definuje epistemologickou aroganci, a to jako formu uzavřenosti, nikoliv pouze vůči určité zkušenosti, ale vůči celému procesu poznávání různých aspektů reality, které by mohly zpochybňovat podstatu privilegia (Médina, 2013). Tyto koncepty poukazují mimo jiné na to, že rozvoj rezistence u spojenců nelze chápat jen jako vnější projevy vzdoru, ale také jako úsilí o rekonfiguraci psychologického pojetí sebe sama.

CÍL VÝZKUMU A VÝZKUMNÁ OTÁZKA

Dizertační projekt vychází z transformativního výzkumného paradigmatu (Martens, 2009). Transformativní, někdy také emancipační, výzkumné paradigma se zakládá na předpokladu, že sociální výzkum by měl zdůrazňovat aktérství výzkumníků i účastníků výzkumu, kteří společným úsilím pracují na transformaci nějakého sociálního problému. Transformativní paradigma se vyznačuje také závazkem

k posilování sociální spravedlnosti a lidských práv, a to mimo jiné i posilováním hlasů, které se vlivem mocenských vztahů ve společnosti dostali na okraj, nebo kritickou reflexí privilegií a normality ve vztahu k řešení nebo zhoršování sociálních problémů. Výzkumné paradigma se odráží ve výzkumném cíli, kterým zní následovně:

Porozumět procesům zapojování se do rezistence a tím prohloubit takové poznání, které přispívá k sociální změně na poli boje o práva na bydlení a město.

Dílčími cíli pak jsou:

- 1) přispět k takovým praxím sociální práce, které mohou přispět rozpoznání a podpoře rezistence v kontextu vyloučení z bydlení,
- 2) poskytnout svědectví o nelehkých životních situacích a způsobech jejich zvládání u lidí, kteří se rozhodují čelit útlaku účelem dosahování sociální spravedlnosti,
- 3) reflektovat, jakým způsobem se dá pracovat s privilegií při vytváření spojení s lidmi, kteří čelí útlaku.

Na základě těchto cílů jsem byla stanovena hlavní výzkumná otázka takto:

Jakým způsobem probíhá volba, zda se zapojit do (kolektivní) rezistence v kontextu boje za práva na bydlení a na město?

Na základě rozpracovaných základních tezí je hlavní výzkumná otázka doplněna následujícími vedlejšími otázkami:

- 1) Jak se u různých aktérů do procesu ne/zapojování se do rezistence promítá odlišná pozice na úrovni moci a privilegií?
- 2) Jak se rozvíjí spojení a solidarita napříč různými pozicemi aktérů v jednotlivých případech rezistence?

METODOLOGIE VÝZKUMU

Transformativní paradigma (Martens, 2009) se promítá do etické, ontologické, epistemologické a metodologické úrovně výzkumu. Na úrovni *etických předpokladů* artikuluje závazek přispívat k podpoře sociální spravedlnosti a lidských práv. V rámci výzkumu to znamená závazek k jednotlivcům, skupinám a komunitám, které čelí vystěhování, ale i k jejich spojencům, že se budu vždy snažit minimalizovat možnost, že výsledky výzkumu nebo jeho dílčí produkty budou zneužity proti nim. To znamená nejen respektovat zásady etického výzkumu v sociální práci ve vztahu k individuálním účastníkům výzkumu (Dohnalová, 2011), ale také zahrnovat alternativní kulturní teorie a přístupy v interpretaci dat, které respektují hodnoty a přístupy zkoumané kultury nebo komunity. Kantorova (2014) například ve své práci o traumatu a aktivismu dekonstruuje tradiční diskurz patologie, který by se dal jinak aplikovat na vystavování se rizikovým situacím v sociálním aktivismu, a nabízí odlišné uchopení, které staví na uzdravném významu solidarity akcentovaném v rámci zkoumaného sociálního hnutí. Etická pozice v rámci transformativního paradigmatu je také participativní. To nutně neznamená přizývat účastníky výzkumu ke všem krokům zkoumání, ale nalézat na různých úrovních výzkumného procesu společné porozumění tomu, proč se výzkum děje, k čemu bude dobrý a jak napomůže

k řešení sociálního problému. Participace také znamená otevřenost tomu, že se výzkum může proměnit v závislosti na perspektivách jeho aktérů. V praxi to může znamenat společná setkávání, kde se bude vyjednávat, jak interpretovat některé data, jakým způsobem a v jakém kontextu je používat, aby respektovaly úsilí na poli jednotlivých sociálních bojů.

Na *ontologické* úrovni se transformativní paradigma hlásí k vnímání sociální reality jako sociální konstrukce (Berger, Luckmann, 1991), nicméně se vyhýbá bezbřehému relativismu. To znamená, že rozpoznává fungování moci a privilegií, jenž některé hlasy, a v důsledku pak konkrétní lidi, z konstruování sociální reality vylučují a jiné upřednostňují.

Epistemologické předpoklady zdůrazňují různé způsoby poznávání sociální reality. Výzkumná metoda a životní zkušenost výzkumníka nezaručuje porozumění dané situaci optikou zkoumané komunity, a to zejména ve chvíli, kdy jde o lidi, jejichž hlas a perspektiva nejsou ve společnosti zastoupeny. Tento předpoklad zdůrazňuje nutnost budování důvěrného vztahu s participanty i jejich kulturou ve snaze přiblížit se poznávání reality z jejich perspektivy. Na praktické úrovni to znamená trávit s lidmi čas v jejich prostředí, kde chceme porozumět jejich chování nebo jednání, nebo je navštívit, aniž by v rámci toho docházelo nutně ke sběru dat, zkrátka budovat vztah neredukovaný na striktní rozdělení na výzkumníka a účastníka výzkumu.

Výběr participantů výzkumu

Při vyhledávání účastníků výzkumu bude kombinován záměrný (účelový) výběr a metoda sněhová koule (Miovský, 2006). Záměrným výběrem budou vybráni participanti na začátku zkoumání při vstupu do výzkumného pole, kdy oslovíme cíleně lidi, kteří odpovídají určitým hledaným vlastnostem. Výzkumným polem zde máme na mysli různé případy komunit ohrožených vystěhováním, kde v posledních deseti letech docházelo k rezistenci, která byla podle Hollander, Eihowen (2004) otevřená. To znamená, že byla rozpoznána jak utlačovanými, tak opresory a záměrná. Vstupem do těchto případů pak budeme nejdříve hledat takové aktéry, u kterých je rezistence zjevná. To znamená, že nás bude zajímat, koho lidi v dané komunitě, která je ohrožena vystěhováním a která se pokusila o nějaký projev rezistence, vnímají jako aktivně rezistujícího případně spojence, kteří rezistenci aktivně podporují a využívají svá privilegia. V této fázi dojde k výběru prvních komunikačních partnerů, se kterými budeme následně vyjednávat postup ohledně výběru dalších participantů formou sněhové koule.

Výzkumná metodologie a techniky sběru dat

Transformativní paradigma není vztaženo k nějaké konkrétní metodologii a je v rámci něj možné kombinovat různé metodologie a techniky sběru dat. Přesto je zde určitý závazek, že výzkumník by měl klást důraz na vytvoření partnerství a rozvinutí dialogu se zkoumanou komunitou. Nezáleží tedy tolik na užití kvalitativní nebo kvantitativní metodologie, ale na způsobu vstupování do terénu, zacházení a interpretování dat, které by mělo mít na zřeteli závazek k naplňování sociální spravedlnosti a lidských práv a ke způsobům zkoumání a interpretace u dané komunity a jednotlivých participantů. V duchu těchto předpokladů bude výzkum

založen především na kombinované kvalitativní metodologii s preferencí narativního výzkumného designu, který se zaměřuje na převyprávění životního příběhu nebo nějaké jeho konkrétní epizody. Jak uvádí Wolgemuth (2014: 587) narativní výzkum se často zaměřuje na subjektivní vyprávění a specificky na intra-individuální konflikty a rezistenci. Narativní výzkum se zabývá otázkami jako: ‘Proč někteří lidé vzdorují a proč se jiní poddávají?’, ‘Jak vypadá rezistence’, ‘Nebo jaký je efekt rezistence’. Optikou narativního zkoumání je možno analyzovat vyprávění o rezistenci z různých pozic a zaměřovat se na specifické momenty, které byly důležité v rozvoji rezistence a analyzovat je z různých pozic. Jako metodu sběru dat bude použito narativního interview (Miovský, 2006), jehož záměrem je podněcovat u dotazovaného vyprávění spíše než klasickou konverzační výměnu. Oproti klasickému interview je strukturující aktivita výzkumníka nízká. To má za cíl podnítit dotazované k „spontánní strukturaci své zkušenosti“. Důležitý je setting, nastavení situace tak, aby vedla k vyprávění, ve kterém se komunikační partner může oddat příběhu. To zpět odkazuje k etickým a vztahovým nárokům výzkumu.

V duchu krystalizace⁴ dat (Martens, 2009) bude narativní interview kombinovat s dalšími výzkumnými metodami, kterými budou především:

- 1) Administraci sebehodnotící škály měřící politickou angažovanost (Activism orientation scale; Corning et al, 2002)
- 2) Polostrukturované rozhovory s obyvateli komunit čelícím vystěhování
- 3) Zúčastněné pozorování v komunitách ohrožených vystěhováním
- 4) Výzkumný deník
- 5) Sběr sekundárního materiálu (fotky, umělecké instalace, novinové a beletristické články)

METODA ANALÝZY DAT

Na obecné rovině bude probíhat analýza dat podobným způsobem jako v jiných přístupech. To znamená opakovaným čtením a posloucháním prepisů, zaznamenáváním relevantních fenoménů, sbíráním příkladů takových fenoménů a jejich analýzou ve snaze najít nějaké podobnosti, odlišnosti, nebo struktury. S ohledem na narativní zaměření výzkumu bude snahou hledat podobné vzorce nebo naopak nesrovnalosti na úrovni kolektivního příběhu procesu rezistence – půjde tedy jak o analýzu individuálních příběhů, tak o hledání sdílených zkušeností a vzorců, ze kterých se může stát kolektivní příběh rezistence (Merill, West, 2009). V duchu transformativního přístupu bude od začátku věnována pozornost tomu, aby se účastníci výzkumu mohli podílet na interpretaci dat. Tento *dialogický přístup* (Flecha, Goméz, 2006) k analýze dat je založen na tom, že analýza se může dít skrze dialog o

---

⁴ Krystalizace je alternativou v rámci transformativního paradigmatu ke klasickému konceptu triangulace. Podle Richardsona a St. Pierre (2005) je trinangulace omezuje koncept, který rozpoznává pouze tři strany v dosahování validity. Namísto toho krystalizace vychází z mnohvrstevnatého pojetí sociální reality a navrhuje zahrnování nejrůznějších perspektiv, které se skládají z výzkumných dat, ale i z materiálům, které vznikají mimo, jako jsou fikce, umění apod. Cílem krystalizace je umožnit, aby do výsledného sdělení mohly promlouvat různí aktéři a to svým vlastním způsobem a postupně se tak krystalizovala výsledná podoba, složená z mnoha vrstev.

významu dat (Skeggs, 1997). Tento typ analýzy se skrze intersubjektívni dialog snaží zrovnoprávnit vztah mezi výzkumníkem a participanty výzkumu. Tím, že dochází k jejich angažování v procesu analýzy, narušují se bariéry, které jsou vytvářené nerovným nastavením pozic mezi výzkumníky a participanty. A to jak na úrovni zcela praktické (jako např. odměna za práci) tak na úrovni významové – sdílenou interpretací. Skeggs (1997) upozorňuje i na určité limity tohoto přístupu, který může nastat ve chvíli konfliktů, které vzniknou kolem určitých témat, nebo v důsledku omezených zdrojů pro spolupráci účastníků výzkumu.

ZÁVĚR

Příspěvek se snaží představit rozpracovaný výzkumný projekt na téma rezistence v kontextu dosahování práv na bydlení a na město. V příspěvku rozpracováváme ústřední koncepty výzkumu, kterými je rezistence a spolenectví a poukazujeme na jejich mezioborový význam, sociální konstruovanost, ale také jejich význam pro sociální práci. Ústřední cíl práce naplňuje závazek zvoleného transformativního výzkumného paradigmatu, které přispívá k posilování sociální spravedlnosti a lidských práv. Kvalitativní výzkumná metodologie a specificky pak narativní výzkum nabízí možnost zaměřit se jak na individuální příběhy jednotlivých aktérů, důležité momenty pro rozhodování, jejich sociální a ideologický kontext, ale také hledat kolektivní rovinu rozvoje rezistence. Z příspěvku také vyplývá, že velký důraz bude kladen na etickou rovinu zkoumání a na participativní charakter ve snaze o to, aby projekt nepoškozoval jak participanty výzkumu, tak ani kulturu a hodnoty sociálního hnutí, usilující o sociální změnu. Takto nastavený výzkum se nachází v interdisciplinárním poli mezi sociální prací, sociální psychologií a teorií sociálních hnutí. Jeho implikace tak mohou přispět jak k teorii rezistence v psychologickém a sociologickém výzkumu, tak k praxi angažované sociální práce.

LITERATURA

- ALBERS, M., B. 2016. *The financialization of housing: A political economy approach*. Routledge
- BELL, L., A., ADAMS, M., GRIFFIN, P. 2007. *Teaching for diversity and social justice*. New York.
- BERGER, P., L., LUCKMANN, T. 1991. *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Penguin Uk.
- BROŽOVIČOVÁ, K., POSPÍŠILOVÁ, J. 2015. Dělnický dům a proměny sociálně vyloučené oblasti. *Journal of Urban Ethnology*, 13, 157–176.
- CORNING, A., F., MYERS, D., J. 2002. Individual orientation toward engagement in social action. *Political Psychology*, 23(4), 703–729.
- DOHNALOVÁ, Z. 2011. Výzkumníkovo desatero etického chování. *Sociální práce/Sociální práce*, 11(1), 44–46.
- FERNANDEZ, R. 2016. Financialization and housing: Between globalization and varieties of capitalism. *The Financialization of Housing*: 81–100.
- FLECHA, R., GOMEZ, J. 2004. Participatory Paradigms: Researching 'with' rather than 'on'. *Researching widening access: Issues and approaches in an international context*, 129–140.
- FREIRE, P. 1970. *Pedagogy of the oppressed*. New York; Herder & Herder.
- GORSKI, P., C. 2018. Fighting racism, battling burnout: causes of activist burnout in US racial justice activists. *Ethnic and Racial Studies*, 17(5), 1–21.
- HÁJKOVÁ, E. 2008. *Gentrifikace a vznik kondominií: Praha Žižkov*. Bakalářská diplomová práce. Masarykova Univerzita
- HARVEY, D. 2006. *Spaces of global capitalism*. Verso Keller, 2011
- HARVEY, D. 2008. *The right to the city*.
- HASLAM, S., A., REICHER, S., D. 2012. When prisoners take over the prison: A social psychology of resistance. *Personality and Social Psychology Review*, 16(2), 154–179.
- HOLLANDER, J., A., EINWOHNER, R., L. 2004. Conceptualizing resistance. *Sociological forum* 19(4), 533–554.
- JONES, P. 2007. *Aftershock: Confronting trauma in a violent world: A guide for activists and their allies*. Lantern Books.
- KANTOROVA, D. 2014. *Prevention through sacrifice: activists risking trauma in the service of eliminating continuous traumatic stress*. A dissertation submitted to the Wright Institute Graduate School of Psychology, Berkeley.
- LINDOVSKÁ, E., (eds.). 2016. *Způsoby řešení bezdomovectví a vyloučení z bydlení: analýza a komparace situací ve Francii, Velké Británii a v České republice*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- MATOUŠEK, R. 2012. *Bytová politika, sociální a prostorová spravedlnost: nová výstavba obecního bydlení v Česku*. Karlova Univerzita.
- MEDINA, J. 2013. *The epistemology of resistance: Gender and racial oppression, epistemic injustice, and the social imagination*. Oxford University Press.
- MERRILL, B., WEST, L. 2009. *Using biographical methods in social research*. Sage.
- MIOVSKÝ, M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Grada Publishing.
- NEPSTAD, S., E. 2004. Persistent resistance: Commitment and community in the plowshares movement. *Social Problems*, 51(1), 43–60.
- PALADIA, D. 2014. Conformity Bias: A Fact or an Experimental

- Artifact? *Psychological Studies*, 59(3), 223–230.
- SKEGGS, B. 1997. Formations of Class and Gender. London: Sage
- SÝKORA, L. 2004. Gentrification in post-communist cities. *Gentrification in a global context*, 101–116. Routledge.
- TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. 2011. Housing estates in the Czech Republic after socialism: various trajectories and inner differentiation. *Urban Studies*, 48(9), 1811–1834.
- THORNS, D., C. 1989. The production of homelessness: from individual failure to system inadequacies. *Housing Studies*, 4(4), 253–266.
- UN General Assembly. 1948. *Universal Declaration of Human Rights* (UDHR), Article 25 (1).
- WOLGEMUTH, J., R. 2014. Analyzing for critical resistance in narrative research. *Qualitative Research*, 14(5), 586–602.
- IFSW. 2014. *Global definition of social work* [online]. [cit. 2019-03-25]. Dostupné z: <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>
- OHCHR. 2018. *Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, and on the right to non-discrimination in this context* [online]. [cit. 2019-03-25]. Dostupné z: <https://www.ohchr.org/en/issues/housing/pages/housingindex.aspx>
- ŠEBESTOVÁ, K. 2018. Bedřišku je třeba zachovat, shodli se architekti. *A2larm*. online deník. [online]. [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <http://a2larm.cz/2018/09/bedrisku-je-treba-zachovat-shodli-se-architekti/>
- UHLOVÁ, S. 2015. Zdeněk Bakala: portrét miliardáře jako pěstitele štěnic. *Deník Referendum*. [online]. [cit. 2019-04-05]. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/20773-zdenek-bakala-portret-miliardare-jako-pestitele-stenic>
- SCHWARCWOLF, T. 2019. Krev Přednádraží nemají na rukou Romové. Padlo kvůli politické aroganci. *A2larm*. online deník. [online]. [cit. 2019-03-25]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2019/01/krev-prednadrazi-nemaji-na-rukou-romove-padlo-kvuli-politicke-aroganci/>

JAK SE ŽIJE OSOBÁM SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM V (SOCIÁLNÍM) BYDLENÍ V OSTRAVĚ?

Barbora BRUZKOVÁ

Klára GANOBJÁKOVÁ

Anna KRAUSOVÁ

Kateřina PÁTKOVÁ

Ostravská univerzita, Fakulta sociálních studií (Česká republika)

Abstract

The aim of this article is focused on introduction of research project design (which is supported in this year 2019 from SGS Students grant competition of University of Ostrava, within support of specific research). The research is focused on topic of social housing appreciation for people with disabilities on the territory of the statutory city of Ostrava.

The focus of the research is on 2 target groups which are people with physical disabilities and people with mental disabilities. The document Concept of Social Housing of the Statutory City of Ostrava was approved by the City Council of Ostrava in November 2017 in which is stated that the social housing system will focus on people in housing distress and target groups of social housing, as set out in the Concept of Social Housing of the Czech Republic 2015-2025. The list of target groups that can receive support in social housing includes people with disabilities. But it is a question of how people with disabilities are/can-be supported in social housing in Ostrava?

The aim of the research will be: "How is living for people with disabilities in (social) housing in Ostrava?" The research is aimed at gaining an expert view - evaluation of representatives of social partners involved in solving issue of providing social housing for people with disabilities in Ostrava and gaining the viewpoint of representatives of members of the target group of social housing (people with disabilities) on the following issues: "How should social housing in relation to persons with disabilities be defined and realized?", "To what extent and how should support for people with disabilities in housing be implemented in order to achieve the highest degree of autonomy?" "What are the identified opportunities and limits for the development of social housing for the development of people with disabilities in Ostrava?"

In research project design will be used qualitative research strategy, and constructivist approach to grounded theory.

Attention in this article will be focused on presentation of partial research results focusing on the paths of housing for people with physical disabilities, which were obtained in the framework of dissertation theses research of Mgr. Klára Ganobjáková.

Keywords

Housing, Social Housing, Disability, Intellectual Disability, Physical Disability, Housing Pathways, Ostrava City

ÚVOD

V následujícím příspěvku je představeno téma výzkumného projektu, řešeného výzkumným grantem Studentské grantové soutěže Ostravské univerzity (dále SGS) pro rok 2019. Výzkumný řešitelský tým studentů NMgr. a Ph.D. studia oboru Sociální práce pod vedením hlavní řešitelky: Mgr. Anny Krausové, Ph.D, bude věnovat pozornost zjištění na hlavní výzkumnou otázku: „*Jak se žije osobám se zdravotním postižením v (sociálním) bydlení ve městě Ostrava?*“ Výzkum se věnuje tématu Koncepce sociálního bydlení a možnostem její implementace ve vztahu k osobám se zdravotním postižením (se zaměřením na skupinu osob s tělesným pohybovým postižením a skupinu osob s mentálním postižením) na příkladu města Ostravy. Této cílové skupině není v současné odborné diskusi ve vztahu k budoucí podobě a implementaci Koncepce sociálního bydlení na úrovni obcí věnována dostatečná pozornost. Např. v Koncepci sociálního bydlení Statutárního města Ostrava (z roku 2017) se o cílové skupině osob se zdravotním postižením a její podpoře v systému sociálního bydlení ve městě nehovoří přímo. Také v popisu oblastí podpory Strategického plánu sociálního začleňování Ostravy je zdůrazňována pozornost zaměření bytové politiky města především s ohledem na podporu zvýšení kvalitního a finančně dostupného bydlení nízkopříjmových skupin obyvatel.

Na základě výše popsanych skutečností proto považujeme za významné se zaměřit na zjištění, jakým způsobem má být (sociální) bydlení na obcích pro osoby se zdravotním postižením plánováno, realizováno a koncepčně řešeno na příkladu města Ostravy. Zjistit od samotných současných/ budoucích uživatelů (sociálního) bydlení, tj. osob s tělesným pohybovým postižením, osob s mentálním postižením, jak na sociální bydlení nahlíží, jaké potřeby s ohledem na stávající možnosti nabídky sociálního bydlení ve městě Ostrava mají.

V textu tohoto příspěvku nejprve popíšeme teoretická východiska vztahující se ke zkoumané problematice. Následně bude věnována pozornost metodologii výzkumu a budou představeny: cíl výzkumu, výzkumné otázky a bude zdůvodněna volba kvalitativní výzkumné strategie s využitím zakotvené teorie. Poté bude pozornost v příspěvku věnována představení parciálních výsledků výzkumu, se zaměřením na dráhy bydlení u osob s tělesným pohybovým postižením, ke kterým v rámci svého výzkumu dospěla jedna ze spoluřešitelek výzkumného týmu (SGS projektu) při zpracovávání své disertační práce Mgr. Klára Ganobjáková.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

(Sociální) bydlení pro osoby s tělesným pohybovým postižením a osoby s mentálním postižením ve městě Ostrava

Osoby se zdravotním postižením mohou v průběhu svého života nabývat zkušenosti s různými typy bydlení, které (ne)odpovídají jejich individuálním potřebám. V České republice se osoby se zdravotním postižením mohou setkávat s různými překážkami v oblasti bydlení (například: architektonické bariéry, společenské předsudky, diskriminace, aj.), které jim mohou znesnadňovat řešení bytové otázky. Aby se osoby se zdravotním postižením výše zmíněným překážkám vyhnuly nebo je dokázaly řešit, jsou osoby se zdravotním postižením jednou z cílových skupin systému sociálního bydlení, který má za úkol reagovat na problémy spojené s bydlením, zejména s finanční dostupností vhodného bydlení.

V listopadu v roce 2017 byl schválen zastupitelstvem města Ostravy dokument *Koncepce sociálního bydlení Statutárního města Ostrava*, kde se uvádí, že systém sociálního bydlení bude zaměřen na osoby v bytové nouzi a cílové skupiny sociálního bydlení, tak jak jsou uvedeny v *Koncepci sociálního bydlení České republiky 2015-2025*. Ve výčtu cílových skupin, které mohou získat podporu v sociálním bydlení, jsou uvedeny i osoby se zdravotním postižením. Je ale otázkou, jakým způsobem jsou/či mohou být osoby se zdravotním postižením v rámci sociálního bydlení v Ostravě podpořeny?

Sociální bydlení není v České republice legislativně upraveno zákonem a jeho realizaci si upravuje každé město samostatně v rámci bytové politiky. Sociální bydlení může být poskytováno v rámci různých přístupů a subjekty podílející se na realizaci sociálního bydlení mohou být soukromé či nestátní neziskové organizace (Magistrát, 2017).

Na území města Ostravy by mělo být sociální bydlení poskytováno v standardně vybavených bytech s regulovanou výší nájmu. Užívání těchto bytů bude podmíněno aktivní spoluprací se sociálními pracovníky.

Nestátní neziskové organizace zprostředkovávají na území statutárního města Ostravy tzv. bydlení s doprovodným sociálním programem, který provozují většinou jako tzv. třístupňové nebo prostupné. Jde o formu pomoci osobám sociálně vyloučeným, ale i osobám se zdravotním či duševním postižením. V Ostravě působí 14 nestátních neziskových organizací, které zprostředkovávají tento doprovodný sociální program. (*Koncepce sociálního bydlení statutárního města Ostravy*, 2017)

Dále by měla být v Ostravě vymezena velikost bytového fondu pro sociální bydlení, který bude koordinovat a kompetenčně zajišťovat majetkový odbor Magistrátu města Ostravy, který povede k zajištění nabídky bytů pro cílové skupiny systému sociálního bydlení a také bude specifikovat velikost bytového fondu potřebného pro sociální bydlení na území statutárního města Ostravy ve vztahu k cílovým skupinám. (*Komunitní plánování sociálních služeb a souvisejících aktivit ve městě Ostrava na období 2015-2018*, 2014)

V Komunitním plánu sociálních služeb a souvisejících aktivit ve městě Ostrava na období 2015–2018 se uvádí, že cílem tohoto plánu je navýšení kapacity bydlení komunitního typu pro soby s mentálním, tělesným a kombinovaným postižením. Kdy na základě předešlého komunitního plánu byly navýšeny kapacity, jak v oblasti terénních sociálních služeb, v oblasti ambulantních služeb, tak i v oblasti služeb bytových. S tímto je i spojována transformace bytových služeb, které umožňují lidem žít v přirozeném prostředí podle jejich individuálních potřeb a možností. Sociálních služeb každoročně využívá více a více uživatelů, kdy bylo evidováno, že se zvýšil zájem i u občanů s mentálním, tělesným a kombinovaným postižením. (tamtéž)

V komunitním plánu sociálních služeb a souvisejících aktivit ve městě Ostrava na období 2019-2022 uvádí, že pro již zmíněnou cílovou skupinu došlo v minulém období k největšímu rozvoji služeb, hlavně v rámci transformaci pobytových sociálních služeb, kdy došlo i k navýšení chráněného bydlení. Tyto zařízení jsou ve značné míře financovány z rozpočtu statutárního města Ostrava, které přispívá na sociální služby částkou 92 705 tis. Kč a na související aktivity 5 651 tis. Kč. (*Komunitní plánování sociálních služeb a souvisejících aktivit ve městě Ostrava na období 2019-2022*, 2018)

Dráhy bydlení osob se zdravotním postižením

Dráhy bydlení⁵ představují koncept, který je součástí plánování ekonomiky měst. Je založen na „idealizovaném cyklu lidského života“ v jehož průběhu si členové rodin volí vyhovující bydlení. Pohyb jedince na této dráze bydlení bývá spjatý s jeho rozhodnutím stěhovat se a tak nabývat případné zkušenosti s různými formami bydlení. Kending (1990 in Lux et. al., 2002) definoval dráhu bydlení jako posloupnost obydlí, která člověk vystřídá v průběhu celého života. Za první krok na dráze bydlení je obvykle považován odchod z rodičovského domu do levného pronajatého bydlení. Cíl této dráhy představuje bydlení ve vlastním a samostatně stojícím rodinném domě (Lux et. al., 2002).

Ve vyhovujících bytových podmínkách si lidé vybudují své domácí zázemí, které hraje důležitou roli v utváření sociální a ekonomické pohody v rodině. Lidé si mohou zvolit nejrůznější varianty „moderního rodinného života“. Někteří jsou svobodnými rodiči (samoživiteli), jiní žijí v bezdětném manželství. Výjimkou nejsou ani jednočlenné domácnosti svobodných mladých lidí. Všechny existující formy rodinného života se podílejí na utváření dráhy bydlení člověka.

Za počátek dráhy bydlení je považován okamžik odchodu mladého člověka z rodného domova, následkem čehož získává zkušenosti s různými druhy bydlení. Takovýto přístup kritizuje Knight (2000 in Lux 2002). Nesouhlasí s tím, že se do této dráhy bydlení nezapočítává období dětství a dospívání, kdy jedinec obvykle žije v domově u svých rodičů (opatrovatelů). Knight klade také důraz na vlastnický poměr k bydlení a jeho geografickou polohu. Dráha bydlení může zahrnovat nejen změny obydlí (tj. stěhování do menšího bytu s horším standardem nebo do většího a modernějšího

---

⁵ V anglicky psané literatuře je termín dráha bydlení nahrazován synonymem „kariéra bydlení“ (housing carrer).

obydlení, inovace současného bydlení), ale také změny týkající se charakteru sousedství (Lux et al., 2002).

V Evropském a celosvětovém kontextu se ukazuje, že analýza drah bydlení dovoluje porozumět řadě současných problémů evropských společností. Již od 90. let minulého století bývá koncepce drah bydlení využívána v souvislosti s výzkumy o životě a řešení bytové otázky emigrantů. Dalším tématem, které nabývá na významu je gender – aspekt drah bydlení. Pozornost badatelů upoutávají často dráhy bydlení ex manželu po rozpadu manželství, což může souviset s rostoucí frekvencí rozvodovostí, zasahující také Českou republiku. Během rozpadu manželství dochází ke kritickému přerušování zavedeného běhu života, což může mít spojitost s jiným krajním případem vývoje dráhy bydlení – s bezdomovectvím. Ztráta bydlení a domova může být epizodou právě po skončení rozvodového řízení (Lux, et al. 2002). Jinou životní situaci, během které vstupují někteří lidé na vlastní dráhu bydlení, představuje jejich opuštění institucionální péče. Mohou mít různé zkušenosti se sociálními problémy, jako je nejisté nebo nevyhovující bydlení, apod. Získání adekvátního bydlení přitom bývá pokládáno za základní podmínku dosažení nezávislého způsobu života, o který mladí lidé odcházející např. z domova pro děti a mládež, usilují (Natalier, Johnson, 2012). Jiným příkladem jsou dráhy bydlení osob se zdravotním postižením (Clapham, 2002; Dean, 2003; atd.).

METODOLOGIE VÝZKUMU V PROJEKTU SGS

Cílem výzkumu je zjistit, jakým způsobem jsou/či mohou být podpořeny osoby se zdravotním postižením v rámci sociálního bydlení na území Statutárního města Ostrava. Výzkum je zaměřen na získání dvou hledisek. Hlediska expertního (prostřednictvím vedení expertních rozhovorů se zástupci sociálních partnerů podílejících se na řešení otázky zajištění sociálního bydlení pro osoby se zdravotním postižením ve městě Ostrava) a hlediska současných či potenciálních uživatelů sociálního bydlení (prostřednictvím vedení rozhovorů se zástupci cílové skupiny sociálního bydlení – osob se zdravotním postižením).

Hlavní výzkumnou otázkou je: *„Jak se žije osobám se zdravotním postižením v (sociálním) bydlení na území města Ostravy?“* Dále je stanoveno 6 dílčích výzkumných otázek pro zjištění expertního hlediska a 4 dílčí výzkumné otázky pro získání hlediska současného/potenciálního uživatele sociálního bydlení.

Dílčí výzkumné otázky pro experty jsou zaměřeny na zjištění: Jakým způsobem je sociální bydlení pro osoby se zdravotním postižením prakticky řešeno na území Statutárního města Ostravy? Jakým způsobem by mělo být sociální bydlení pro osoby se zdravotním postižením vymezeno? Jakým způsobem je implementována Koncepce sociálního bydlení ve vztahu k cílové skupině osoby se zdravotním postižením v Ostravě? Jaké jsou identifikovány příležitosti a limity pro rozvoj sociálního bydlení pro osoby se zdravotním postižením ve městě Ostrava? Jak je hodnocena spolupráce se sociálními partnery v oblasti sociálního bydlení pro osoby se zdravotním postižením na území města Ostravy? Jak by měla být směřována

podpora osob se zdravotním postižením, aby bylo možné dosáhnout co nejvyšší míry jejich autonomie v oblasti bydlení?

Dílčí výzkumné otázky pro současné/potenciální uživatele sociálního bydlení jsou zaměřeny na zjištění: Jaké jsou dráhy bydlení (typy bydlení se kterým mají zkušenost) u osob se zdravotním postižením? Jak osoby se zdravotním postižením hodnotí své stávající bydlení a jak si představují své "ideální" bydlení? Jaké významy osoby se zdravotním postižením svému bydlení přisuzují? Jaké oblasti podpory a jejich aktéry v oblasti bydlení identifikují osoby se zdravotním postižením?

Se zástupci obou skupin komunikačních partnerů budou realizovány polostrukturované rozhovory v období květen – červenec 2019. Komunikační partneři zástupci organizací (sociálních partnerů), kteří se na území města Ostrava podílí na plánování/implementaci/vyhodnocení Koncepce sociálního bydlení města Ostrava se zaměřením na cílové skupiny osob se zdravotním postižením (osoby s tělesným pohybovým postižením a osoby s mentálním postižením) budou vybráni a osloveni z organizací, které mají s řešením - zajištěním (sociálního) bydlení pro osoby se zdravotním postižením zkušenosti, např. z Magistrátu města Ostravy (Odboru sociálních věcí) organizace ČTYŘLÍSTEK, p.o., Slezské Diakonie, Asociace Trigon, organizace PRAPOS, z.s., aj. Další komunikační partneři budou získáváni pomocí metody sněhové koule. Výše zmiňovaný výzkum je prozatím pouze na rovině návrhu a způsob jeho realizace, např. průběh zajištění rozhovorů (či jejich forma), období, ve kterém se budou realizovat i výběr komunikačních partnerů se mohou změnit.

Dráhy bydlení osob s tělesným pohybovým postižením – na příkladu výzkumu disertační práce (Mgr. Klára Ganobjáková)

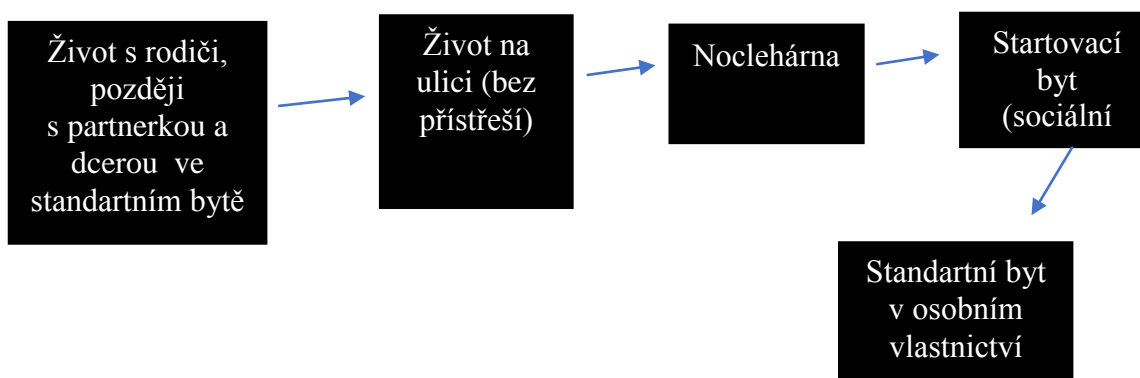
Během výzkumu realizovaném v rámci disertační práce Kláry Ganobjákové, nesoucí název: *„Bydlení osob s tělesným postižením žijících na území Statutárního města Ostravy a v jeho nejbližším okolí“* autorka mimo jiné navazuje na výzkumnou činnost níže jmenovaných badatelů, zaměřených na sledování drah bydlení osob se zdravotním postižením. (Mackie, 2012, Dean, 2003)

Výše jmenovaná autorka se při psaní své práce věnuje *„objasnění významů, které osoby s tělesným postižením přisuzují jejich domovu a zjišťuje, jak ve vztahu k tomuto fenoménu posuzují své potřeby získané v souvislosti s dřívějším, současným, popř. budoucím bydlením. Hlavním cílem výzkumné části její disertace je „zjistit, jak lidé s tělesným postižením žijící na území Statutárního města Ostravy a v jeho nejbližším okolí nahlízejí na své potřeby v oblasti bydlení, co pro ně znamená jejich domov a jaké zkušenosti v rámci svého domova nabývají s dále jmenovanými subjekty, tj. rodinou, přáteli, poskytovateli sociálních služeb, sociálními pracovníky, majiteli pronajímaných bytů, apod.“*. V průběhu výzkumu hledá autorka odpověď na výzkumnou otázku: *„Jak lidé s tělesným postižením nahlízejí na své potřeby v oblasti bydlení, co pro ně znamená jejich domov a jakých zkušeností ve vztahu k domovu nabývají v kontaktu s výše jmenovanými subjekty?“*

S ohledem na výše uvedený výzkumný cíl disertační práce autorku zajímá, jakým způsobem nabyté zkušenosti s jednotlivými typy obydlí ovlivní pohled komunikačního partnera na domov, který si obvykle ve vybraném typu obydlí

vybudoje. Fenomén domova představuje důležitý koncept, kterým se Klára Ganobjáková v disertační práci zabývá. Jedná se o pojem, který je nesen subjektivně vnímanými významy a je spjat s vnitřním prožíváním člověka. Z tohoto důvodu je na existenci domova pohlíženo jako na fenomén, který je obtížné ve světě vědy obecně definovat. I přes tyto skutečnosti vzbuzuje zájem autorů působících nejen v oblasti filozofické (Heidegger, 1993; Dovey, 1985), ale rovněž také sociologické (Imrie 2004, Keller, 2013). K pojetí domova je v oblasti sociologie přistupováno z prostorového (Gieryn, 2000) a sociálně konstruktivistického hlediska (Somerville, 1997). Pojetí domova je konstruováno na základě různých sociálně-psychologických aspektů, vztahujících se k životu člověka jako individua a člena společnosti. Jednu z cest, jak blíže objasnit, co pro jedince domov znamená, je studium drah bydlení členů vybrané sociální skupiny (např. osob s mentálním nebo tělesným postižením). Na základě výše uvedeného jsou dále v textu prezentované dráhy bydlení, které byly vytvořené dle účastníků výzkumu (komunikačních partnerů - KP) autorky Ganobjákové. Jedná se o osoby s tělesným postižením, které mají zkušenost s různými typy bydlení, včetně tzv. bydlení sociálního.

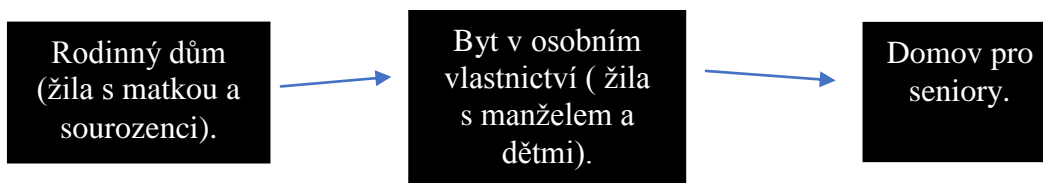

Obr. 1: Dráha bydlení komunikačního partnera (KPM1) s autentickou zkušeností v oblasti ohrožení až ztráty domova

Důležitým mezníkem dráhy bydlení jednoho z komunikačních partnerů (KPM1) je autentická zkušenost tohoto muže s ohrožením a ztrátou domova, trvající několik let. Komunikační partner nahlíží kladně na pomoc, které se mu dostává od širšího sociálního okolí. „Lidi, kteří mne obklopovali, když jsem byl na té ulici, si toho jako všimli, že něco se mnou není v pořádku. A začali mi nějak jako pomáhat. Ať už to bylo jídlem nebo čistým oblečením....“ (KPM1). Jako velkou pomoc, které se mu od sociálního okolí dostalo, vnímá zajištění noclehárny. Na tomto místě měl dle svého vyjádření prostor, aby zvažil dosavadní způsob života.

Za největší krok v tomto směru považuje svůj přechod do bydlení celodenního (tj. do azylového domu). Říká: „...Takový největší odpich byl, když jsem z noclehárny přešel do bydlení celodenního....“ (KPM1). V současné době žije v bytě, který získal do osobního vlastnictví. V rámci svých pracovních aktivit, komunikační partner podporuje přípravu z. o sociálním bydlení. KPM1: „...pak vznikla platforma, která se

vlastně od prvopočátku zabývá bydlením. Takový velký úspěch byl, že ministerstvo připravilo koncept pro sociální bydlení..“ (KPM1).

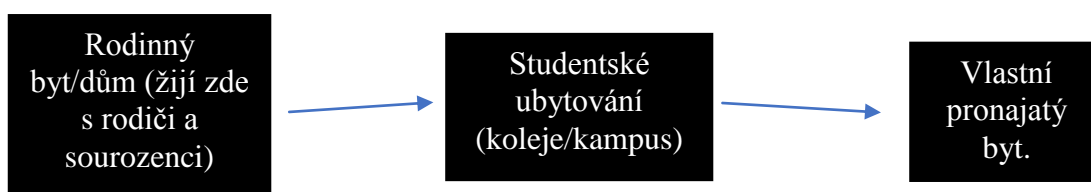
Obr. č. 2: Dráha bydlení ženy (KPF4), žijící nyní v nejistém bydlení

Ve druhém případě se jedná o komunikační partnerku, která nyní žije v nejistých bytových podmínkách, konkrétně v domově pro seniory, kde může setrvat jen omezenou dobu. Při jejím vyprávění o dřívějším bydlení se ukázalo, že vztah k tomuto domovu byl podmíněn vztahem k jejímu manželovi, který byl dle jejich slov manuálně zručný a v tomto bydlení se mohl realizovat. Naproti tomu vztah s jejími dcerami byl velmi složitý. V tomto domově prožívala spokojené chvíle, ale také dny plné úzkosti a obav. Nejistotu pociťuje i v současné době, kdy je nucena řešit svou existenci (bydlení) do budoucna, vyplývající z nedostatku finančních prostředků.

Obr. č. 3: Dráha bydlení komunikačních partnerů žijících stále ve vlastním nebo pronajatém bydlení.

Ve třetím případě dráhy bydlení se jedná o zkušenosti komunikačních partnerů, kteří ve vztahu k jejich bydlení apelují na vztahy se svou rodinou. „Když to vezmu, tak ta rodina vždycky byla číslo 1.“ (KPM1). Komunikační partneři patřící ke druhému typu dráhy bydlení jsou lidé, kteří nadále žijí se svými rodiči nebo se již přestěhovali do vlastního (nejčastěji nájemného) bydlení. Po svém přestěhování však zůstávají v pravidelném kontaktu se svými blízkými (s rodiči, sourozenci, dospělými dětmi), kteří jsou v některých případech jejich přímými sousedy. Tato skutečnost se ukázala být důležitým aspektem ovlivňujícím jejich pohyb na dráze bydlení. Přestěhováním zesílil jejich pocit osobní nezávislosti, což pro některé znamená omezení blízkého kontaktu s příbuznými, který přispíval k jejich pocitu vnitřní pohody.

Obr. č. 4: Dráha bydlení komunikačních partnerů v období jejich studia

Na čtvrtém typu dráhy bydlení stáli komunikační partneři v období jejich studia. KPM4 v této souvislosti získal zkušenosti s dočasným bydlením v zahraničí, kam odjel v rámci studijního vzdělávacího pobytu. KPM6 střídavě pobývá na dvou místech a to v domě svých rodičů a na studentských kolejích. V této souvislosti KPM6 hovoří o svém vztahu k těmto „dvěma domovům“. Preferuje bydlení v kampusu. Přestože se zde potýká s nevyřešenými architektonickými bariérami a s vyšší mírou své osobní závislosti na pomoci okolí, má zde vybudované pevné sociální a citové vazby. Z tohoto důvodu pokládá studentský kampus za svůj hlavní domov.

Zmiňované dráhy bydlení poukazují na několik obdobných zkušeností komunikačních partnerů s řešením jejich bytové otázky. U dráhy č. 3 je zřejmé, že komunikační partneři preferují blízkost k jejich rodinám i po přestěhování se z domova. Rodinní příslušníci je i přesto v jejich úsilí, vytvářet si co nejlepší podmínky pro samostatné bydlení, podporují. Vzhledem k tomu, že o svém denním režimu již rozhodují samostatně, cítí se více nezávislí. U dráhy č. 1, vztah k domovu u komunikačního partnera je vytvářen prostřednictvím cizích lidí, nikoliv rodiny. Tento muž preferuje pravidelný kontakt se sociální pracovnící a dle jeho slov, nahrazuje mu kontakt s rodinou. Většina popisovaných komunikačních partnerů mimo partnery (KPM1 a KPF4), doposud nevyužívali podpory sociálního pracovníka. Klíčová rozhodnutí týkající se bydlení řešili svépomocně, nebo společně s rodinou. Přesto se do budoucna nebrání myšlence, že někdy intervenci sociálního pracovníka využijí.

ZÁVĚR

V 1. části příspěvku bylo cílem představit záměr výzkumného projektu Studentské grantové soutěže (SGS), který je financován z prostředků na podporu specifického výzkumu Ostravské univerzity pro rok 2019 a který je realizován členkami výzkumného týmu FSS OU v zastoupení studentek NMgr. a Ph.D. studia studijního programu sociální práce a akademické pracovnice fakulty. Řešitelky výzkumného projektu se v rámci kvalitativního šetření zaměří na získání expertního hlediska na řešení (sociálního) bydlení pro osoby se zdravotním postižením ve městě Ostrava. Do výzkumu budou zapojeni komunikační partneři z cílových skupin sociálního bydlení (osoby s tělesným pohybovým postižením, osoby s mentálním postižením) a také zástupci sociálních partnerů (tj. organizací/subjektů), kteří se podílí na zajištění sociálního bydlení pro osoby se zdravotním postižením ve městě Ostrava. V příspěvku byla uvedena teoretická východiska a byla představena zvolená metodologie výzkumného projektu. V 2. části příspěvku byly prezentovány dílčí výsledky z výzkumného šetření, které v rámci disertační práce získala Mgr. Klára Ganojbáková se zaměřením na prezentaci drah bydlení u osob s tělesným pohybovým postižením.

LITERATURA

- CLAPHAM, D. 2002. *Housing pathways: a post modern analytical framework*. Housing Theory and Society, 19. 57–68.
- DEAN, J. 2003. *Unaddressed: The Housing Aspirations of Young Disabled People in Scotland*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- DOVEY, K. 1985. *Home and Homelessness*. Home Environment. Human Behavior and Environment: Advances in Theory and Research. [online]. Vol 8. New York. [cit. 2019-04-20]. Dostupné z: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-1-4899-2266-3>
- GIERYN, T. 2000. *A Space for Place in Sociology*. Annu. Rev. Sociol.
- HEIDEGGER, M. 1993. *Jak básnický bydlí člověk*. Oikoymenth.
- IMRIE, R., 2002. *Disability, Embodiment and the Meaning of the Home*. Housing Studies. [online]. 09 (05). [cit. 2019-04-20]. Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0267303042000249189>
- Koncepce sociálního bydlení statutárního města Ostravy*. 2017 [online]. Ostrava: Magistrát města Ostrava. [cit. 2019-04-20]. Dostupné z: https://socialnizaclenovani.ostrava.cz/wp-content/uploads/2017/11/FIN_Koncepce-socialniho-bydleni-SMO_logo.pdf
- Komunitní plánování sociálních služeb a souvisejících aktivit ve městě Ostrava na období 2015-2018*. [online] In: Ostrava, r. 2013/2014. [cit. 2019-04-21]. Dostupné z [www: https://www.ostrava.cz/cs/urad/magistrat/odbory-magistratu/odbor-socialnich-veci-zdravotnictvi-a-vzdelanosti/oddeleni-socialnich-sluzeb/soubory/neuverejnovat/Komunitniplan2014_web.pdf](http://www.ostrava.cz/cs/urad/magistrat/odbory-magistratu/odbor-socialnich-veci-zdravotnictvi-a-vzdelanosti/oddeleni-socialnich-sluzeb/soubory/neuverejnovat/Komunitniplan2014_web.pdf)
- Komunitní plánování sociálních služeb a souvisejících aktivit ve městě Ostrava na období 2019-2022*. [online] In: Ostrava, r.2017/2018. [cit. 2019-04-21]. Dostupné z [www: https://www.ostrava.cz/cs/urad/magistrat/odbory-magistratu/odbor-socialnich-veci-zdravotnictvi-a-vzdelanosti/oddeleni-socialnich-sluzeb/komunitni-planovani-socialnich-sluzeb/komunitni-planovani-socialnich-sluzeb/copy_of_5.KPfinaltisk.pdf](http://www.ostrava.cz/cs/urad/magistrat/odbory-magistratu/odbor-socialnich-veci-zdravotnictvi-a-vzdelanosti/oddeleni-socialnich-sluzeb/komunitni-planovani-socialnich-sluzeb/komunitni-planovani-socialnich-sluzeb/copy_of_5.KPfinaltisk.pdf)
- KELLER, J. 2013. *Posvácení bezdomovců: Úvod do sociologie domova*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- KENDING., H. 1990. A Life Course Perspective on Housing Attainment. In LUX (et. al. 2002). *Dráhy bydlení v ČR 1960 – 2001: Minulá, současná a budoucí stěhování občanů ČR ve výzkumu postojů k bydlení*. [online]. [cit. 2019-04-20]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/47062111_Drahy_bydleni_v_CR_1960-2001_minula_soucasna_a_budouci_stehovani_obcanu_CR_ve_vyzkumu_postoju_k_bydleni
- KNIGHT, D., 2000. *The Housing Careers of Private Tenants in South Wales, UK*. . In LUX (et. al. 2002). *Dráhy bydlení v ČR 1960 – 2001: Minulá, současná a budoucí stěhování občanů ČR ve výzkumu postojů k bydlení*. [online]. [cit. 2019-04-20]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/47062111_Drahy_bydleni_v_CR_1960-2001_minula_soucasna_a_budouci_stehovani_obcanu_CR_ve_vyzkumu_postoju_k_bydleni

LUX, M., et. al. 2002. *Spokojenost českých občanů s bydlením. Sociologický ústav Akademie věd České republiky.*

MACKIE, K. P. 2012. Housing pathways of disabled young people: Evidence for policy and practice. *Housing Studies*, 27(6), 805–821.

NATALIER, K., JOHNSON, G., 2012. *Housing Pathways of Young People Who Have Left Out-of-Home State Care.* *Housing, Theory and Society*. 29 (01).

SOMERVILLE, P. 1997. The social construction of home. *Journal of architectural and planning research* [online]. 14(3), 226-245. [cit. 2019-04-20]. Dostupné z [www.https://www.researchgate.net/publication/285634870_The_social_construction_of_home](https://www.researchgate.net/publication/285634870_The_social_construction_of_home)

MULTIMODAL ACTING IN INTEGRATED FAMILY SERVICES IN GERMANY

Jutta H. HARRER

University of Ostrava, Faculty of Social Studies (Czech Republic)

Abstract

In the last decade in social work literature you can find the claim about methodological pluralism in case work more and more often (Krauß, 2006: 127). This claim means that social workers are using different methods during the process with clients to get optimal results for them.

But there are also critical aspects: methodology pluralism opens the field for specialized methods which don't have an overvalue for the clients but could serve as status for social workers (ibid.). A comparable concept in medicine and deduced in psychology is called multimodality. Multimodality is based on the idea that there is a planned and structural use of different methods to get an optimal result for the clients (Tolman, Rose, 1985). The concept is suitable for complexity and tries to accommodate this by using different modules or methods. For using multimodal components, it is necessary to have knowledge about different methods, about the theoretical idea the method is based on and about other reference professions. It's also inevitable to connect all these aspects in practice. Multimodality is a further "step" and more than just variability in the use of methods. It's characterized by a planned and structured use of methods which shows in the connection of the theoretical ideas.

Recently there is no research about which methods and techniques are used in the field of integrated family services and how the practitioners are planning the fielding methods. Hence, it isn't clear if the concept of multimodality already exists in the field of practice.

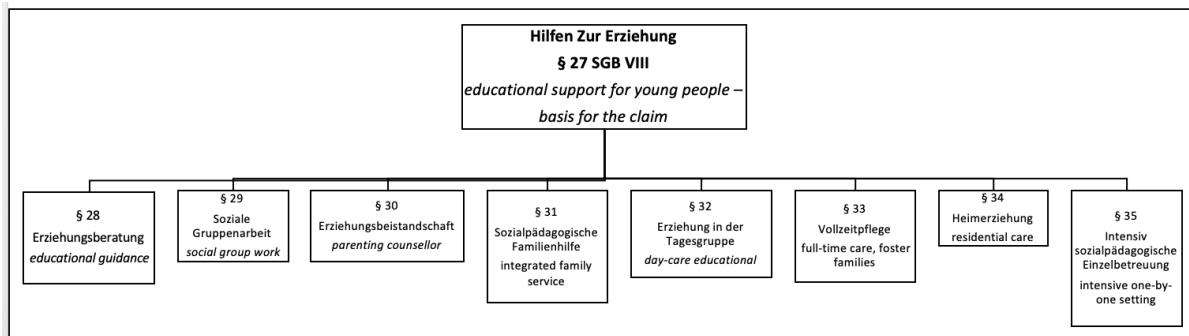
Another point is that it's not clear which knowledge about methods and theories the practitioners have, how they use the knowledge and where it's coming from. Individual case work as one of the most relevant models in children's services in Germany. The second most used support is ambulant integrated family service (119 966 cases in 2017) (cf. Statistisches Bundesamt, 2019). This kind of family oriented case work is based on an application filed by a legal guardian.

Keywords

Multimodal Acting, Integrated Family Services, Methods, Current Trends, Theories

Concretisation: Child and Youth Service Act (SGB VIII)

In Germany "Hilfen zur Erziehung" are legally defined in § 27 SGB VIII. The Child and Youth Service Act presents different possibilities for supporting families as in the following illustration shown.

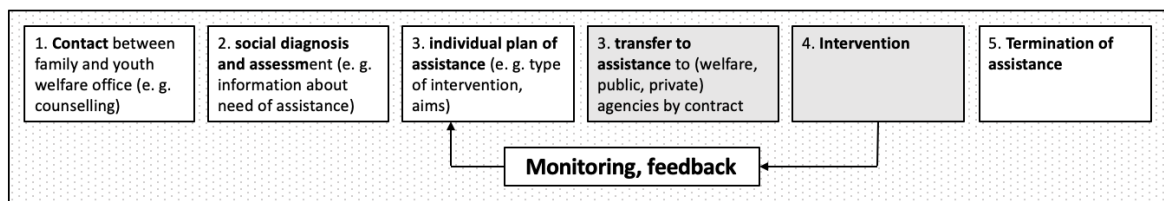

Ill. 1) Educational support for young people (own illustration)

The support has to be conducive and necessary for the development of the children. The support granted to the entitled persons of custody and based on an application filed by a legal guardian (youth welfare office). Another way to get support is legally defined in § 35a SGB VIII. This kind of support is based on a psychiatric expertise and directly addressed to the children and youth at risk. The integration and participation on society have to be at risk for more than six months that this kind of support can be granted. In both cases the integrated family service can be seen as a solution. The scope of care is based on authorisation by the legal guardian, e. g. 150 hours for six months.

The integrated family service is a mono-professional support. In this field just social pedagogic professionals are employed. There could be an external psychology consultation. The support is focused on support the families and it's more about prevention than about child protection.

Following a typical procedure for getting support is illustrated.

Ill. 2) General procedure (own illustration)

Case work: a brief historical review

Overtime different approaches in case work raised up. Three different approaches can be emphases:

- medical-pathological model (by Richmond, Addams, Salomon)
- psychoanalytic-critical model (by Freud)
- client-centred/hermeneutical model (by Rogers)

The **medical-pathological model** is based on the idea that social workers can create a social diagnosis. It's close to medical professional working. Salomon get influenced

by her North American colleagues and develop the idea of social diagnoses in Germany as well.

One of the first forms of intervention in German social work are based on the concept of **psychoanalysis by S. Freud**. Psychoanalysis is a controversial discipline. Freud distinguishes between three different types of consciousness. The sub-consciousness consists of all the “negative” attributes like basic instincts or repressed memories. The sub-consciousness cannot be reached by the consciousness but can still be responsible for different types of illness.

On the next level of consciousness, the pre-consciousness, are the thoughts and resolves. The consciousness works with a mass of information coming from the pre-consciousness (Nußbeck, 2010: 53).

Referring to Freud, the personality is divided into three resorts: the id, the ego and the sub-ego. The id consists of the named negative attributes summarized as instincts. The sub-ego is defined as the moral instance and therefore controllers ego and id striving for perfection and completion. The ego contains the socialized and internal values and norms. The ego refers to the reality and aims for a balance between id and sub-ego. All three resorts communicate and exchange information constantly. This inner conflict determines all actions and thought of the individual (Freud 1972. 120).

Freud postulates that every person, being a neurotic in dispute with inner conflicts, is involved in psychiatric topics (McLeod 2004: 43).

Psychoanalysis is on a very theoretical base. There aren't no concrete methods or treatment instructions. The focus is on the relationship between instincts and their effects to the behaviour (ibid: 40). In this setting, the sovereignty over the interpretation are by the therapist. The therapist is the only one who has knowledge and possibility to bring the client back to being in accordance with himself.

Psychotherapy and also psychoanalysis are legitimated on thoughts about healing persons. Before a therapy can be started it is necessary to have a diagnosis. It counts on the recovery of the clients. In Germany, there is a legal foundation for therapists. The laws came into force in 1999/2000. Since then there are strict regulations for working with clients (PsychThG).

Psychotherapy is based on the paradigm “healing through communication”. Apart from this, case work is based on “(re-)orientation through communication”. Case work doesn't put clinical picture in focus. Case work supports the clients by founding a new orientation in their own lifestyle (ibid: 100).

Consultation and an explicit case work were first created in early 1950's (Mc Leod, 2004: 49).

In 1970's C. Rogers developed **client-centered therapy**, also known as person-centered psychotherapy, or **client-centered counselling**. The approach is based on an empathic understanding between client and therapist (Sanders and Ziebertz, 2010: 62).

Rogers is a central protagonist from humanistic psychology. Humanistic psychology helps the client to gain the belief that all people are inherently good. It's a holistic perspective on human psyche. It counts on self-development and motivation. Therefore, humans are fundamentally interested in personal development and personal maturity (Nußbeck, 2010: 57).

The founder presupposes that at first all people are social, trustable and interested in personal growth. The personal spin-off and all negative characteristics are based on negative socialisation. The aim of person-centered therapy is to set something against this negative development. The positive relationship between client and therapist is in focus (ibid: 58).

This relationship is the most important factor of success. The approach is based on personal experiences by its founder (Rogers, 1990: 211).

The therapist has to be congruent with his or her inner state. This means the willingness to transparently relate to clients without hiding behind a professional or personal facade. The therapists have to deeply involve themselves. They are not acting and they can draw on their own experiences to facilitate the relationship (ibid: 216).

Another founder of a communication-based approach in case work is Schulz von Thun. He relates his thoughts on person-centered therapy. He sophisticated the content of messages in four different levels: factual level, appeal function, relationship level and self-revelation (Schulz von Thun, 2017: 64).

This approach is also based on personal values. Every person always stands in inner conflict with its own values. The "inner team" influences all the daily decisions (ibid: 46).

Like person-centered therapy, this approach relies on a positive idea of man and humanistic views as a basis (ibid: 76).

Contemporary models in case work

Overtime a methodological critique about one-sidedness and the disease mongering of people formed up. Contemporary models in case work can be distinguished:

- Casework guided by principles

As some examples for case work guided by principles living environment social work by Thiersch and multi-perspective case work by Müller can be named. This kind of case work is characterised by attitude, structural openness in choosing methods, individualised and non-conformation. As a critique the intuitive use of methods can be emphasised.

- Case work guided by methods

Another approach is the case work guided by methods. Here spatial case work, systemic case work and life model by Germain/Gitterman can be named for examples. This kind of work is being mark of practiced-oriented, the use of selected

methods and it's conceptualized. As a critique the mono-methodical approach is in focus.

- **Process oriented case work**

In this kind of work the process is in focus. Here case management can be shown as one example. A critique can be the structural-methodical focus. One example for this approach is case management by Wendt.

Multimodality is based on the idea that there is a reflected and structural use of methods in case work in the field of integrated family services. Hence, it's necessary to know which method based on which theoretical idea and how they can be combined.

RESEARCH QUESTIONS

How far is multimodal acting implemented in the practice of social case work in integrated family services in Germany?

- **Secondary research question (1):**
Which methods and techniques come into use in the field of integrated family services?
- **Secondary research question (2):**
Where does the knowledge of practitioners come from (e. g. studies, lecture, further educations)?
- **Secondary research question (3):**
How does the knowledge influence the practitioners' choice of methods?
- **Secondary research question (4):**
Which general conditions (e. g. age, professional experience, trusteeship) influence practitioners in selecting methods?
- **Secondary research question (5):**
How does social worker construct a planned and structured procedure?

RESEARCH STRATEGY

As research strategy, I choose the qualitative content analysis by Mayring. The concept of qualitative content analysis can be used for the analysis of data compiled by any kind of communication. For analysis, it's necessary that the communication content is recorded in any way. But the term of content analysis is slightly misleading. The concept offers more than just a hermeneutical instrument for the analysis of content. Qualitative content analysis is a systematic procedure to structure and to interpret different kinds of data. This structure forms a clear border to other concepts of hermeneutical interpretation. The usage is rule-governed and guided by theory. Hence, it's possible for other researchers to reconstruct the process of analysis. The aim of this methodological procedure is to draw conclusions about specific aspects of communication. It's not just about the content of communication. Therefore, the correct name for the concept would rather be categorical text analysis.

The methodology is based on categories. These build the “corpus” in analysis. Within the context of analysis there is the possibility to choose one of three different main techniques: summarization, explication or patterning. The technique of summarization is based on inductive categories. A context analysis is possible with the technique of explication. And the technique of patterning is based on deductive main categories (Mayring, 2015).

For data collection problem-focused interviews are planned with three different target groups. At first there are some interviews with representors from the legal guardian are planned. The focus of epistemological interest is by the collection of agencies for support. Are there any comprehensive recommendations for choosing agencies like methodical excellence in work?

Another target group is composed by team leaders in field of integrated family services. The focus of epistemological interest is by the imparting of knowledge and the leadership of employees. The responsibility about vocational adjustment is bounded on the team leadership.

The last target group is composed by practitioners in field of integrated family services. The research focus is on the choice of methods and techniques. Here is also a focus group be planned. During the interviews, there is also the work with a case vignette provided.

These qualitative methods for data collection are chosen because the research is more about how the practitioners are actually working. With some questionnaire survey, you may will be able to say what methods the practitioners can be named but there is no deeper comprehension. Hence, the qualitative interviews and the work with case vignettes open the possibility to get a more intensive view in the work field of integrated family services.

REFERENCES

- GERMAIN, C. B., GITTERMAN, A., 1999. *Praktische Sozialarbeit. Das „Life Model“ der Sozialen Arbeit. Fortschritte in Theorie und Praxis.*, 3rd edition. Stuttgart: Lucius & Lucius.
- FREUD, S. 1972. *Abriss der Psychoanalyse*. Frankfurt a. M. Fischer.
- KRAUß, E. J. 2006. Methoden der Sozialen Arbeit - Stellenwert, Überblick und Entwicklungstendenzen. In: GALUSKE, M., THOLE, W. (Eds.): *Vom Fall zum Management*. Wiesbaden: Springer. 119–133.
- NUßBECK, S. 2010. *Einführung in die Beratungspsychologie*. SE. München: UTB Verlag.
- MAYRING, P. 2015. *Qualitative Inhaltsanalyse. Grundlagen und Techniken*. 12th edition. Weinheim/Basel: Beltz.
- MCLEOD, J. 2014. *Counselling. Eine Einführung in die Beratung*. Tübingen: DGVT.
- ROGERS, C. R. 1990. *Therapeut und Klient. Grundlagen der Gesprächspsychotherapie*. Frankfurt a. M.: Fischer.
- SANDERS, K., ZIEBERTZ, T. 2010. *Personenzentrierte Beratung. Ein Lehrbuch für Ausbildung und Praxis*. Weinheim: Juventa.
- SCHULZ V. T. F. et al. 2017. *Kommunikationspsychologie für Führungskräfte*. Hamburg: Rowohlt.
- STATISTISCHES BUNDESAMT, 2019. *Kinder- und Jugendhilfe* [online]. Internet Live1 [cit. 2019-04-18]. Available from: <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesellschaftStaat/Soziales/Sozialleistungen/KinderJugendhilfe/Tabellen/AmbulanteHilfenZeitreihe.html;jsessionid=D90AAAA D9379C3B40D18E92FA2073B67>.
- THIERSCH, H. et al. 2012. Lebensweltorientierte Soziale Arbeit. In: THIERSCH, H. et al. (Eds.): *Grundriss Soziale Arbeit*. 95–175.
- TOLMAN, R., SHELDON, D. R. 1985. Coping with Stress: A Multimodal Approach. *National Association of Social Workers*, 30(2), 151–158.
- WENDT, W. R. 2010. *Das ökosoziale Prinzip. Soziale Arbeit, ökologisch verstanden*. Freiburg im Breisgau: Lambertus.

UNDERSTANDING THE PROFESSIONAL IDENTITY OF AN ACTING ENTITY. CONCLUSIONS FROM RESEARCH INSPIRED BY THE TRANSVERSAL ANALYSIS OF THE ACTIVITY⁶⁷

Izabela KAMIŃSKA-JATCZAK

University of Ostrava, Faculty of Social Studies (Czech Republic)

Abstract

The text presents professional identity as a process constructed within/through the activities of an acting entity. Understood in such a way, professional activity is manifested in expressions of the activity, which allow to distinguish the acting entity from others. Conclusions presented in the article are based on research involving family assistants – Polish child protection workers. In their stories, the assistants revealed representations that described the course of certain activities interacting with the activities of families, and representations of identity showing their beliefs and intentions with regard to the presentation of certain professional self-images. The text is addressed to all those interested in the issue of professionalism/professional identity in the area of social work.

Keywords

Professional Identity of the Acting Entity, Links Between Identity and Activity, Constructing Identity Within/through Activities, Representations of Activities, Representations of Professional Identities, Transversal Analysis of the Activity

INTRODUCTION

The aim of this article is to present some of the research conclusions concerning the sphere of professional identity where it meets the activity of an acting entity. The conclusions presented were drawn from research inspired by the perspective of Transversal Analysis of the Activity (TAA) by Jean-Marie Barbier (2011, 2016). In order to make the message more comprehensible, the research conclusions are preceded by a general outline of discursive trends concerning professional identity that are present in a broader discourse on social work, based on which the specific character of the perspective adopted becomes clear. Apart from the presentation of the conclusions, basic TAA assumptions are presented, which concern the relationships between identity and activity, as well as inspirations with selected elements of these assumptions. Characteristics of the methodological solutions adopted in the research are also discussed.

The author of the research is a social pedagogue working at the Faculty of Educational Sciences of the University of Lodz. Many years of cooperation between the Department Head Professor Ewa Marynowicz-Hetka and Professor Jean-Marie Barbier from Conservatoire National des Arts et Métiers in Paris have provided Polish social pedagogues and all those interested in the issue of activity analysis with access to the francophonic thought, which is anthropological and transversal (Kamińska-

---

⁶The text refers to a lecture *Understanding the Professional Identity in Social Work –Selected Theoretical and Research Approaches* delivered on 10 April 2019, during the 13th edition of Spring School of Social Work in Europe for Master's and PhD Students organised by the European Research Institute for Social Work (ERIS) and the Faculty of Social Studies of the University of Ostrava.

⁷ The work was supported from OPVVV project - Strengthening the university's scientific capacities (No. CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_027/0008472).

Jatczak, Skoczylas-Namielska, 2016). The main theoretical reference of the article is the Polish translation of Jean-Marie Barbier's *Vocabulaire d'analyse des activités. Penser les conceptualisations ordinaires* made by Ewa Marynowicz-Hetka (2016). It is also a discourse vividly present among Polish social pedagogues interested in activity analysis (cf. Kamińska-Jatczak, 2016, 2017a, 2019, Marynowicz-Hetka, 2016, 2018; Telka, 2017).

The author of this text is familiar with the TAA theoretical framework. This academic discourse provided her with an inspiration for her research focused on an analysis of the discourse of family assistants, Polish child protection workers⁸. The analysis concerned the discourse of assistants in relation to their interactions with the activities of families. The discourse included statements revealing intentions and beliefs connected with the construction of a professional identity in the course of different activities. This is an important context offering a starting point for the conclusions formulated in this text.

A MULTIDIMENSIONAL PERSPECTIVE ON PROFESSIONAL IDENTITY

From the onset, it is necessary to realise that the concept of professional identity, just as the concept of identity, have very different meanings. Professional identity can be examined on a number of levels. It can be understood as a variation of a collective identity drawing on social work as a unified category (rather than a setting-specific identity) (Jones, 2014: 485–486; Scholar et al., 2014: 1010). This understanding is determined by the search for social work's uniqueness, defined in opposition to other professions. In this understanding, attributes, or traits, are visible and are used to distinguish it from other professions. In this approach, profession is a descriptive term comprising a list of identifying characteristics that distinguish 'professions' from 'occupations' (Hall, 1994; Hugman, 1996; Popple, 1985). Thus, this approach operationalises the term 'profession' by identifying critical attributes or core traits (Greenwood, 1957).

Professional identity can also be analysed from a collective perspective. In such a case, the search for common elements characteristic of a given professional group becomes of significance. These are elements that constitute the identity of a given professional group, based on which one can distinguish the given professional group from others (Bieńko, 2011). Professional identity understood in this way is considered from the perspective of identification with the profession and the professional group (Wiles, 2017). In this approach, self-definitions based on

---

⁸ Polish family assistants support families recognized as experiencing difficulties in fulfilling care and educational functions. The legal functioning of assistants is regulated by the *Act on Supporting Family and the Foster Care System* from 2011 (*Ustawa z dnia 9.czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*). Assistants often work with parents under the supervision of a family probation officer who have limited parental rights, and with parents who are trying to get their children back from foster care facilities, after they have been temporarily placed outside the family (ibidem: art. 10 (4)). According to the law, a social worker applies to the head of a welfare centre with a request to assign the assistant to an indicated family (ibidem: art.11(3)). Assistants are required to consult with social workers on the plan of work with the family (ibidem: art.15(1).1). Until the end of 2014, family assistants looked after up to 20 families each. Since 1 January 2015, the number of supported families has decreased to 15 (*Funkcjonowanie asystentów rodziny w świetle ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej / Functioning of family assistants in the light of the Act on Supporting Family and the Foster Care System* 2014:16).

affiliation to a professional group and beliefs about the profession pursued become important.

Professional identity can also be considered on an individual level. This individual dimension can be understood as becoming a professional whose identity is evolving. An important aspect in this approach is an individual view of professional identity and an assumption that an individual shapes the reality in which he functions. Systemic or institutional conditions play a role in the shaping of professional identity, but they do not determine the development of this process. Professional identity as a process depends rather on the interpretation of the experience gained in the work environment of every professional. From this perspective, what matters are the biographical analyses of becoming a specific professional (Becker et al., 2007) and analyses of the situational constructing of professional identity as part of different interactions (Turner, 1971).

When analysing a discourse on social work, we can identify certain elements of the above mentioned perspectives on professional identity (Professional Identity and Social Work, 2017). In such a discursive context, the approach to professional identity drawing on Jean-Marie Barbier's Transversal Analysis of Activity (2016) is not commonly known. From this perspective, research into identity can be oriented towards analysis of certain manifestations of activity, which become manifestations of the professional identity of an acting entity. The research this article is based on did not aim to evaluate anyone's professional identity according to some pre-defined criteria. The analysis performed was to determine probable relationships concerning the way professional identity is constructed within/through activities, and this is the point of view elaborated on in this paper.

PROFESSIONAL IDENTITY OF AN ACTING ENTITY – EXPLANATION OF THE PERSPECTIVE ADOPTED

From the perspective of Transversal Analysis of Activity, identity is inextricably linked with activity (Barbier, 2016: 226-228). It is worth determining TAA's point of view concerning the correlation between activity and identity in a synthetic manner.

First of all, activity is a source of experience we use to construct representations of our activity and of ourselves in a given situation and during the activity⁹. According to Barbier, during the activity we undergo experiences that change our ideas about ourselves (ibidem: 226). Thanks to activity and through activity a dynamic, constantly reconstructed self-concept (Fr. *représentation identitaire*) is created (ibidem: 193).

Second of all, activities interacting with the activity of the Other can be treated as acts of communication that aim to present certain self-images (Fr. *images identitaires données*) (ibidem: 128). Activity is the carrier of self-images an entity shares with others (ibidem: 127). These are the self-images the entity wants to share, which is accompanied by a certain intention to present oneself to the Other, or to wield an influence on the process of constructing a representation of oneself by the others. However, we cannot control the way the others will perceive us. We can only offer them proposals of meanings concerning ourselves (ibidem: 128).

---

⁹The construction of representations of activity or representations of oneself (representations of identity) results from work on experience, when an entity lends sense to what he experiences or experienced. When talking about activities and about oneself, we provide certain representations of activity and oneself we want to share with the others (Barbier 2016: 61-62, 190-194).

Third of all, activity of an entity stimulates the self-images he receives from the others (ibidem). Identity as a construct is not only subjective but also social. Responses of the others we interpret as our self-images play an important role in the process of constructing representations of identity (ibidem: 194). The social dynamic behind the construction of the acting entity's identity can be understood as soon as we realise that representations of identity interact directly with self-images (Barbier, 2016: 194). The above relationship is alternating, which Barbier called the Pygmalion effect (ibidem). Treating identity as an intersubjective phenomenon is by no means a rare approach. A different example of a similar perception of identity is the concept of "looking-glass self" by Charles Cooley (1956), which became a point of reference for studies into identity conducted by symbolic interactionists (Strauss, 2008). Cooley cited a famous sentence from Ralph Waldo Emerson's poem "Astraea": *Each to each a looking glass. Reflects his figure that doth pass* (Cooley, 1956: 184).

The TAA's perspective regarding identity became a theoretical framework for the research undertaken as the assistants talked about themselves, at the same time explaining activities interacting with the activities of families. Representations of undertaken activities revealed by the assistants in their discourse were connected with representations of identity. An example illustrating this relationship can be a quote from one of the assistants who said that she tried to be a friend to the family. The assistant spoke about being a friend to the family, at the same time talking about the way she acted and the identity she was trying to present.

The identity dimension explored was described as an acting entity's professional identity, which, generally, means pursuing professional activities in a specific, unique way through which the acting identity presents self-images to the Other. It has to be emphasised that the activity of the acting entity can also be a point of reference for attributing representations of professional identity to the entity by the others, which may differ from the entity's intentions.

On account of the intersubjective character of professional identity, the research conclusions presented are not decisive, which would allow to determine the relationships between self-images and representations of identity constructed in the course of interactive activities. The text only provides speculation based on the assistants' beliefs regarding the construction of professional identity through activity, which they talked about during the interviews.

RESEARCH CHARACTERISTICS

This article is based on narrative research performed in 2011-2017, as a result of which a PhD dissertation *The professional identity in narratives of family assistants* (2017b) was written. An inspiration to undertake the research was the three-year practical experience of the author (2009-2011) gained during her work as a family assistant. This period was full of conversations and observations made among other assistants. Each assistant described oneself as an acting entity in a slightly different manner. This was the impulse for qualitative research, the main aim of which was to analyse manifestations of professional identity constructed in the course of activity. The analysis covered narrative interviews conducted with assistants¹⁰, which started with a narrative-generative question (Hopf, 2004: 206): *Tell me about your work*. The interviews were collected in accordance with the procedure indicated by Fritz Schütze (1977), and then they were transcribed in detail. The research material was analysed

---

¹⁰Thirteen narrative interviews were collected.

with the use of a coding procedure drawn from the Grounded Theory (Charmaz, 2006).

The course of the research referred to “theoretical sensitivity” (Glaser, 1978) –the key concept of the Grounded Theory. This means that during the research most hypotheses and concepts were systematically worked out based on data. The research avoided pre-conceptualisation through extensive reading in the substantive area. Instead, without a definite way of defining, an attempt was made to understand the experiences of family assistants.

Following Connelly, Clandinin (1999), it was assumed that the whole discourse of the assistants contained representations connected with their professional identity, manifested in the “professional landscape” of people, events, and contexts (as cited in: Beijgaard, Meijer, Verloop, 2003:121).

The discourse the assistants used to talk about their professional experiences included many characteristic, specific expressions. Some of these expressions functioned as “intellectual categories”¹¹ (Barbier, 2006: 256-257), crucial for the understanding of subjective meanings contained in their individual language (cf. Kamińska-Jatczak, 2019).

The analysis of the assistants’ discourse was based on the concept of “comprehensibility” (Fr. intelligibilité) (Barbier, 2016: 152-153), according to which the point was to formulate probable relationships between activity and identity.

CONSTRUCTING PROFESSIONAL IDENTITY THROUGH ACTIVITY – RESEARCH CONCLUSIONS

The process of constructing professional identity in the course of activity manifests itself in the expressions of activity, which make it possible to distinguish the acting entity from the others. In their stories, assistants revealed representations describing the course of specific activities (ways, tendencies) and their characteristics. Representations concerning activities interacting with the activity of the Other were connected with representations of identity showing beliefs and intentions with regard to rendering specific professional self-images.

The text presents in a general way conclusions based on the assistants’ representations identified as part of oriented activities. These are activities oriented towards a specific, abstract ‘subject’ determining the direction of interaction, e.g. provision of information, the gathering of information, coordination of joint work, establishment of rules governing contacts, psychological comfort management etc. Ordering the assistants’ discourse in such a way allowed to see the differences between their representations of activity and representations of identity. The distinguishing of oriented activities was partly inspired by the sociology of the work of Anselm Strauss and his collaborators (Strauss et al.).

The conclusions presented are supplemented with a brief paragraph about the logics of reasoning of the assistants, which have an impact on family categorisation¹². One should bear in mind that the assistants present specific professional self-images as part of activities addressed to specific categories of families. The course of these

---

¹¹ Intellectual categories reflect the idiomatic nature of an individual language, and contain phrases reflecting the meaning that the narrator gives to his/her activity. It is worth emphasising the difference between intellectual categories and “in vivo codes” that are used in the Grounded Theory. In vivo codes do not reflect the specificity of an individual language, but rather a part of a local discourse understood by a specific group (Charmaz, 2006:55)

¹²Categorisation concerns interpretation of data and using it to construct specific information about families (Kamińska-Jatczak 2016: 278-283).

activities and the presented self-images change depending on the family category the assistants address their activities to (Kamińska-Jatczak, 2019).

Different Ways of Transferring and Collecting Information About Families

Assistants cooperate with many professionals. This is an important part of their social work. They mostly cooperate with family probation officers, school counsellors, district supervisors, and educators from afterschool centres. Assistants collect and transfer information about the family to other professionals in various ways.

There are assistants who may especially seek to collect up-to-date, real-time information about the families, or *first-hand information*¹³ as one of the assistants called it. Such assistants often ask other professionals about the family and try to recruit regular informants. These assistants attempt to create the professional identity of a key person who needs to be informed about the family's business.

Other assistants mostly focus on transferring information about the family to others professionals. Some of them provide information to other professionals about families in a way enabling the development of a common, cohesive plan of action with the family. In such cases, the assistant's intention is to create the professional identity of the main informant (key informant), who provides other professionals with up-to-date, detailed information, and who becomes the coordinator of the action plan, taking care of the implementation of a coherent strategy.

Assistants sometimes combine the transfer of information about the family with advocacy. In other words, they not only transfer certain information, but also, during contacts with other professionals, they present their professional identity of a family advocate. There are assistants who show a constant tendency to act as family advocates in order to protect the family against negative consequences of some actions or to create specific opportunities.

Assistants construct their identity of a family advocate in different social situations, in which they use diverse means of expression that have an impact on the specific character of the professional self-images they present. Assistants present themselves as warriors, who are strongly determined to deal with family affairs, and are ready to violate the principles of mutual respect. Other assistants become pushers whose main means of expression are requests and persuasion. There are also some who become defenders of families, explaining the complexity of family life in order to provide other representatives of institutions with arguments justifying the family's actions.

Introducing Different Rules of Contacts with Families

Assistants have a natural tendency to follow specific rules in their contacts with families. They also introduce rules tailored to individual families.

Some assistants establish informal rules of communication, for example, they ask family members to be on first name terms with them. Other assistants take care to preserve more formal rules and ask families to address them in a more formal way. They use different ways of arranging visits. They prepare a schedule of meetings earlier, they draw up the schedule during each visit, or they spontaneously cancel home visits and substitute them with phone calls.

Assistants use different ways of discussing tasks with families and different ways of supporting families in their tasks. These ways are adapted to the categorised possibilities of family members. The ways in which assistants interact with families

---

¹³ This is an example of an intellectual category one of the assistants used.

are on a continuum – from increasing their independence and autonomy to care and control.

In the course of activities oriented towards introducing rules of mutual contacts, assistants show families specific professional self-images in accordance with their beliefs and intentions. They construct the professional identity of a family friend who minimises all power symbols in their contacts by, for example, being on first-name terms. Some assistants try to present professional self-images oriented towards the construction of the professional identity of a friendly yet slightly more distanced specialist who wants to help the family with their problems. The research material provided no examples of the assistants' activity showing construction of a professional identity from a position of power, which is connected with exerting pressure or compulsion¹⁴.

Different Ways of Managing the Psychological Comfort of Families

Assistants adopt various strategies for encouraging family members to undertake activities that can cause stress. Some assistants accompany families in stressful situations, for example, when dealing with official matters or during visits with another professional which might be unpleasant for them. While accompanying families in stressful situations, assistants can construct the identity of the family's ally in order to help them deal with the matter. One of the assistants accompanied her client during her visit to the office of the social worker who had refused her financial support.

Assistants also encourage families by using persuasion based on arguments. Others create situational pressure that makes it impossible to postpone affairs until later. In such moments of activity, it is the assistant's intention to present professional self-images that motivate family members to undertake activity they perceive as difficult or unpleasant.

Assistants express their compassion with different levels of intensity. Some assistants are unable to maintain emotional distance or communicate their emotions with a professional distance. Maintaining distanced expression is particularly difficult in situations related to strong emotions, for example, when an assistant has to inform the family that the child will be taken away from them¹⁵. When assistants are not able to maintain emotional distance, they sometimes show professional self-images which are reserved for the private sphere. They make such gestures as hugs or holding hands. They may even cry together with family members.

Assistants express their responsibility for family feelings in various ways. For example, they praise even the smallest manifestations of constructive activities.

---

¹⁴An opposite example is a situation the researcher remembers from the time she worked as a family assistant in a welfare centre. At the time, the researcher took part in a meeting evaluating the situation of a family a different assistant worked with. The aim of the meeting was to discuss the plan of action for that family. During the meeting, the other assistant was praised by the head of the team of assistants for her effectiveness, meaning the fact that she had checked all rooms of the family's flat. Before that, the family had not given other professionals access to all rooms. During the meeting, the praised assistant openly talked about her activities related to interactions with the activities of families she worked with. She mentioned unannounced visits and looking in the fridge to see what was inside.

¹⁵These are situations in which a child, based on a decision of a family court, is placed outside the family, without informing the family. Assistants may find themselves in a situation in which they have to explain the family what happened and why. In such situations, assistants use the expression *expressway's* (in vivo code) in order to describe the legal and administrative proceedings of the family court, on the basis of which the child was temporarily placed outside its biological family.

Others show their understanding attitude particularly by maintaining a non-confrontational communication style. There are also assistants who try not to offend the family's feelings even when family members fail to fulfil their obligations.

The course of activities connected with managing the psychological comfort of the family sometimes involves problems with presenting positive, non-confrontational professional self-images. This is particularly difficult for assistants in situations that make them nervous due to the activities undertaken by family members.

Identifications Occurring in Specific Situational Contexts

Assistants identify themselves by explaining their professional functions and goals of their activities. Assistants perform identifying acts in specific situational contexts. These identifying acts take place in situations assistants perceive as requiring self-identification, when it is important to present a specific professional self-image and to wield an influence on the assigned representations of identity.

They identify themselves in situations in which family members express difficulties with understanding what their professional function is. Such situations arise especially during the initial stage of establishing contact with families and other professionals. Such situations are frequent, and assistants explain their occurrence with a relatively short history of their profession in the Polish social welfare system¹⁶. Assistants also make identification acts in situations in which they experience the effects of assigned negative or inadequate professional identities.

It is extremely difficult or even impossible for assistants to cooperate with unwilling clients¹⁷. Clients of this kind tend to adopt a negative attitude towards assistants. In their contacts with involuntary clients, assistants often fail to present positive professional self-images, they feel a number of negative emotions, and they question the sense of further work with them.

Assistants can also be perceived by families in an inadequate way. This may be related to the families' experience gained during their contacts with a previous assistant or another professional.

Specific Logic of Reasoning – a Mental Context for Providing Professional Self-Images Addressed to the Other

Assistants undertake activities interacting with the activities of families in different ways, depending on the family category. Thus, assistants categorise families to which they address tailored activities and professional self-images. I think it is safe to say that assistants construct information about families according to their own logic of reasoning. Assistants use their subjective logic to categorise families with whom they work and to whom they address different professional self-images.

---

¹⁶In 2012, *Act on Supporting Family and the Foster Care System* came into force, introducing the profession of a family assistant into the structure of the Polish social welfare. Before that, between 2005 and 2011, assistants were employed as part of systemic projects funded from the European Social Fund, local programmes financed from city budgets, projects funded by the Ministry of Labour and Social Policy, and interministerial activities.

¹⁷According to the *Act on Supporting Family and the Foster Care System*, the assistant's support is voluntary (ibidem: art.8(3)). On the other hand, *The Family and Guardianship Code (Ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku Kodeks rodzinny i opiekuńczy)* permits the possibility of obliging parents to cooperate with a family assistant in the situation of "a threat to the good of the child" (ibidem: art. 109(2).1). Such ambiguous legal grounds generate certain consequences in the form of involuntary clients, which is a serious barrier preventing cooperation with such parents.

In their statements about families, they reveal their specific logic. For example, in one of the interviews, the assistant was guided by the logic of verifying information. He talked about verifying information obtained from the family that had caused his suspicion. He tried to reach people who could verify the information he had been given (cf. Kamińska-Jatczak, 2016). Assistants construct logics of reasoning indicating characteristics of their mental activity, such as insight, lack of distance when forming judgements, over-justification for the family's behaviour, suspicion as to the family's messages etc.

CONCLUSIONS

The article elaborates on a thesis that there is a relationship between specific character of the activity undertaken and the presented professional self-images involved in the process of constructing professional identity in interactions with the activity of the Other. Such a point of view defines professional identity as a dynamic, intersubjective process taking place within/through the specific activity of an acting entity.

Research into the professional identity of an acting entity aims at analysis of representations of the acting entity, based on which one can reach the entity's beliefs and intentions connected with the constructing of specific expressions of activity and certain professional self-images. On account of the complexity of the process of constructing professional identity, research of this kind cannot be decisive, particularly if the analysis has only been performed based on the discourse of the acting entities who also construct their identities on a social level, interacting with the activities of others.

The research conducted encourages reflection on the limits to the extent to which one can get to know the professional identity of an acting entity. Thus, it is worth asking questions the author is still looking answers to:

What are the relationships between communicating experience concerning activity, representations of activity and representations of identity? How to study relationships between representations of identity constructed by us and those constructed about us by others? How to gain access to moments of activity that are of significance to an acting entity due to their impact on the entity's reconstruction of representations of identity (self-concept)? These are just some of the many questions revealing doubts about the limits to the building of a discourse on comprehensibility of professional identity based on empirical material.

It is also worth considering the practical application of the proposed perspective on professional identity. Research on the professional identity of an acting entity can be used to:

- Describe characteristic practitioners' activities, which may provide a basis for their professional identification by others;
- Comparative analysis showing the diversity and uniqueness of individual practitioners;
- Analyse the discourse on work from the perspective of searching the narrative, in which the variability of professional identity is set in a wider context of activities, events, people, situations, etc.
- Analyse the process of demonstrating a professional identity, which takes place within connections between practitioners' activities and the activities of their clients.

The suggested approach to understanding professional identity in connection with activity can also be used in the supervision of social work practitioners. This understanding allows reflection on individual practice in terms of:

- Own style of activity;

- Constructed functions of activity;
  - Characteristic ways of carrying out specific activities;
  - The tendency to pursue activities in a specific way.
- Reflection on professional experiences can stimulate the deepening of self-awareness with regard to the following issues:
- The kind of professional I am during the process of undertaking many different activities;
  - The reasons why I am perceived by others in different ways;
  - The way I want to be perceived as a professional;
  - The kind of professional I want to become.
- These are important questions all professionals should answer in order to become more self-aware.

REFERENCES

- BARBIER, J.-M. 2006. *Działanie w kształceniu i pracy socjalnej. Analizapodejść / Activity in education and social work. Analysis of approaches*, trans. G. Karbowska, Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- BARBIER, J.-M. 2016. *Vocabulaire d’analyse des activités. Penser les conceptualisations ordinaires – Essai*, Collection: „Formation et Pratiques professionnelles”, 2ème édition, Paris: Presses Universitaires de France.
- BARBIER, J.-M. 2016. *Leksykon analizy aktywności. Konceptualizacje zwyczajowych pojęć / Vocabulaire d’analyse des activités. Penser les conceptualizations ordinaires*, trans. and elaborated by E. Marynowicz-Hetka, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- BECKER H., S., GEER B., HUGHES E., C., STRAUSS A., L. 2007. *Boys in White. Student culture in medical school*, London: Transaction Publishers: New Brunswick.
- BEIJAARD, D., MEIJER, P., C., VERLOOP, N. 2004. Reconsidering research on teachers’ professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 20(2), 107–128, available at: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.07.001> (accessed: 28.05.2019).
- BIENKO, M. 2011. Wybrane tożsamościowe aspekty zawodu pracownika socjalnego / Selected Identity-Related Aspects of the Profession of a Social Worker. In: RYMSZA, M., (eds.), *Czy podejście aktywizujące ma szansę? Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce 20 lat po reformie systemu pomocy społecznej. Raport/Does the Activating Approach Stand a Chance? Social Workers and Social Work in Poland 20 Years After the Welfare System Reform. A Report*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Spraw Publicznych, 109–136.
- CHARMAZ, K. 2006. *Constructing Grounded Theory. A practical guide through qualitative Analysis*. London, Los Angeles, New Delphi, Singapore, Washington DC.: SAGE Publications.
- CONNELLY, F., M., CLANDININ, D., J. 1999. *Shaping a professional identity: Stories of educational practice*, London: Althouse Press.
- COOLEY, Ch. 1956. *Human nature and social order*, The Free Press, Glencoe.
- Funkcjonowanie asystentów rodziny w świetle ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej / Functioning of the family assistants in the light of the Act on Supporting Family and the Foster Care System*. 2014. Najwyższa Izba Kontroli, Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny, available at <https://www.nik.gov.pl/plik/id,8713,vp,10837.pdf> (accessed: 28.05.2019).
- GLASER, B., G. 1978. *Theoretical sensitivity: advances in the methodology of Grounded Theory*, California: The Sociology Press.
- GREENWOOD, E. 1957. Attributes of a profession. *Social Work*, 2(3), 5–45.

- HALL, R. 1994. *Sociology of work*. California: Pine Forge Press.
- HOPF, Ch. 2004. Qualitative interviews. An overview. In: U. Flick, E. von Kardorff, I. Steinke (eds.), *A companion to qualitative research*. SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 203–208.
- HUGMAN, R. 1996. Professionalization in social work: the challenge of diversity. *International Social Work*, 39(2), 13–147.
- JONES, R. 2014. The best of times, the worst of times: Social work and its moment. *British Journal of Social Work*, 44(3), 485–502.
- KAMIŃSKA-JATCZAK, I. 2016. Logiki aktywności mentalnych asystentów rodziny – próba interpretacji/Logic paths of family assistants' mental activities – attempt of interpretation. In: KAWIŃSKA, M., KURTYKA-CHAŁAS, J. (eds.), *Praca socjalna jako dyscyplina naukowa? Współczesne wyzwania wobec kształcenia i profesji/Social work as a scientific discipline? Contemporary challenges towards education and profession*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW, 275–295.
- KAMIŃSKA-JATCZAK, I., SKOCZYŁAS-NAMIĘLSKA, E. 2016. *Pedagogika społeczna w Uniwersytecie Łódzkim: przeszłość – teraźniejszość – przyszłość: kulminacja obchodów 70-lecia Katedry Pedagogiki Społecznej UŁ/ Social Pedagogy at the University of Lodz: Past – Present – Future: Culmination of the Celebrations of the 70th Anniversary of the Department of Social Pedagogy of the University of Lodz*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne” 2(3), 1–18, available at: <http://dx.doi.org/10.18778/2450-4491.03.13> (accessed: 28.05.2019).
- KAMIŃSKA-JATCZAK, I. 2017a. Linie aktywności w procesie przepływu informacji – przykład asystentów rodziny/ Activity lines in the information flow process – an example of family assistants. In: *Pedagog społeczny. Teoria i praktyka działalności społecznej/ Social pedagogue. Theory and practice of social activities*, A. Żukiewicz (eds.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 145–159.
- KAMIŃSKA-JATCZAK, I. 2017b. *Tożsamość profesjonalna w narracjach asystentów rodziny/ The professional identity in narratives of family assistants*, available at: <http://dSPACE.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/23030> (accessed: 28.05.2019).
- KAMIŃSKA-JATCZAK, I. 2019. Lines of activity addressed to families: limiting the participatory approach as with casework practitioners. In: GRANOSIK, M., GULCZYŃSKA, A., KOSTRZYŃSKA, M., LITTLECHILD, B. (eds.), *Participatory social work: research, practice, education*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Jagiellonian University Press, Łódź, Kraków, 211–233.
- KAMIŃSKA-JATCZAK, I. In press. Przejawy konstruowania tożsamości profesjonalnej podmiotu działającego. Przykład asystentów rodziny/The manifestations of constructing the professional identity of the active subject. The example of family assistants. *Pedagogika Społeczna*.
- MARYNOWICZ-HETKA, E. 2016. *Posłowie. Konceptualizacje zwyczajowych ram myślenia o aktywności – na marginesie pracy z tekstem/Afterward. Conceptualisations of Customary Frameworks of Thinking About Activity – Side Notes to Work on Text*, in: BARBIER J.-M. 2016. *Leksykon analizy aktywności. Konceptualizacje zwyczajowych pojęć/ Vocabulaire d'analyse des activités. Penser les conceptualizations ordinaires*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 271–289.
- MARYNOWICZ-HETKA, E. 2018. Myśląc o życiu duchowym/mentalnym w kontekście aktywności: transformacje bezszelestne versus modyfikacje/Thinking about spiritual/mental life in the context of activity: silent transformations versus modifications. *Studia z Teorii Wychowania*, 1(22), 9–23.

- POPPLER, P. 1985. The social work profession: a reconceptualization. *Social Service Review*, 59(4), 560–577.
- SCHOLAR, H., MCLAUGHLIN, H., MCCAUGHAN, S., COLEMAN, A. 2014. Learning to be a social worker in a non-traditional placement. *Social Work Education*, 33(8), 998–1016.
- SCHÜTZE, F. 1977. *Die Technik des narrativen Interviews In Interaktionsfeldstudien dargestellt an einem Projekt zur Erforschung von kommunalen Machtstrukturen*, in: *Arbeitsberichte und Forschungsmaterialien*, Universität Bielefeld, Fakultät für Soziologie, Bielefeld.
- STRAUSS, A., L. 2008. *Mirrors & Masks. The search for identity*, New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- STRAUSS, A., FAGERHAUGH, S., SUCZEK, B., WIENER, C. 2014. *Social Organization of Medical Work*, London, Chicago: The University of Chicago Press.
- TELKA, L. 2017. Wychowawca małego dziecka – „intelektualne życie profesjonalne”/ A Young Child Educator – “Intellectual Professional Life”. *Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne*, 2(5), 11–29, available at: <https://doi.org/10.18778/2450-4491.05.02> (accessed: 28.05.2019).
- TURNER, B., A. 1971. *Exploring the industrial subculture. New perspectives in sociology*, London: Macmillan.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej / 9 June 2011 Act on Supporting Family and the Foster Care System* (Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887), available at: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20111490887/T/D20110887L.pdf> (accessed: 28.05.2019).
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku Kodeks rodzinny i opiekuńczy / 25 February 1964 The Family and Guardianship Code* (Dz. U. 1964 Nr 9 poz. 59) available at: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640090059/U/D19640059Lj.pdf> (accessed: 28.05.2019).
- WILES, F. 2017. What is professional identity and how do social workers acquire it?. In: WEBB, S., (eds.), *Professional identity and social work*, Routledge. London, New York: Taylor & Francis Group, 35–50.

AUTOTHERAPEUTIC DIMENSION OF A NARRATIVE INTERVIEW. REFLECTIONS AND DILEMMAS OF THE RESEARCHER¹⁸

Katarzyna GAJEK

University of Ostrava, Faculty of Social Studies (Czech Republic)

Keywords

Narrative, Biographical Experience, Narrative Interview, Therapeutic Function of the Narrative

A NARRATIVE INTERVIEW AS A WAY TO GENERATE AN AUTOBIOGRAPHICAL NARRATIVE

An autobiographical narrative, focusing on the personal experiences of the narrator, is the only way to capture the meanings of the time already lived (Bruner, 1990: 4), it is the narrator's reference to past events that are combined in a sensible whole with current situations. Constructing a story about oneself is an element that sustains the feeling of human continuity over time, enables self-determination, indicates the location in the world and relationships with other people (Ricoeur, 1984: 58). The study of individual experiences and the subjective perspective of a human requires the adoption of adequate ontoepistemological assumptions as well as an appropriate research method.

The method of narrative interview developed by Fritz Schütze is a way of examining personal experiences of a person, the way in which he/she understands themselves and the meanings he/she gives to the surrounding reality. Empirical material in form of an autobiographical story about life is generated in the course of a narrative interview (in the meaning of a research technique) and then analyzed in accordance with the adopted assumptions which refer to symbolic interactionism and hermeneutic-linguistic work on the text, among others (Kaźmierska, 1996: 35; Rokuszewska-Pawełek, 1996: 45).

The aim of a narrative interview which is a form of an in-depth interview, is to stimulate an autobiographical narrative expressed in a narrative form that reproduces the process of the narrator gathering experiences in connection with his/her participation in the sequence of events (Rokuszewska-Pawełek, 2002: 51). A narrative interview consists of several basic elements: start, stimulation for narration, narration, supplementary questions and ending (Kaźmierska, 2004: 75-77; Konecki, 2000: 181-183). The plan of the meeting is presented to the interviewee at the beginning, to clearly indicate its difference from classic interviews which consist of obtaining answers to sequentially asked questions. Following that, the researcher, having informed the interviewee about the purpose of their research, asks him for a chronological story of his/her life (or a specific aspect of life), a detailed presentation

---

¹⁸ The work was supported from OPVVV project - Strengthening the university's scientific capacities (No. CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_027/0008472).

of subsequent events and experiences. By supporting the spontaneous, previously unprepared narrative, most often in a non-verbal way during its duration, the researcher abstains from any interference that disturbs the natural course of the story. When the narrator completes their short story, a phase of supplementary questions that concern the history he/she has heard follows (its chronological order, unclear passages, omissions, contradictions), as well as questions referring to the narrator's knowledge as the theoretician (expert) of their own life. The final element is the ending which aims at normalizing the situation and returning to the usual communication pattern.

The basic assumption of a narrative interview is the thesis that the most important events are rooted in the biography of a human being and are adequately reflected in the narrative process (Jakob, 2001: 115-117). The narrative reconstruction of the processual course of events recreates the structure of the organization of experiences in the narrator's life. Basic phases of life and biographical processes are revealed in subsequent parts of the narrative and can be described by referring to the process structures of biographies that occur in different sequences in each autobiographical story (Rokuszevska-Pawełek, 1996: 43). The four process structures isolated by F. Schütze (biographical actions schemes, institutional schedules for organizing biographies, trajectories and biographical metamorphoses) correspond to the narrator's specific attitude towards a given phase of his/her life and are associated with the forms of activity characteristic for them (Rokuszevska-Pawełek, 2002: 47-49) and which oscillate between intentional action and experience/suffering.

TRAJECTORY AND BIOGRAPHICAL WORK ON IT

Biographical trajectory is the most precisely characterized process structure that was originally used in the medical context that described the process of dying (see Corbin, Strauss, 1988). The concept of trajectory was developed by F. Schütze who, in cooperation with G. Reimann, identified the characteristics and the course of this biographical phenomenon as well as its determinants and consequences. Trajectory as a specific type of experience is a complex, sequential process that proceeds according to a certain pattern and is accompanied by suffering. F. Schütze and G. Reimann describe the basic features of biographical trajectory:

- An individual is overwhelmed by unexpected events over which it has no control,
The individual begins to perceive herself/himself as a victim of powerful external forces that disorganize her/his life,
- The source of the overwhelming forces remains unknown, which makes it impossible to counteract them,
- The individual loses the ability to control the action and deal with everyday life,
- There is a feeling of isolation in relation to oneself which transforms identity over time,

- The individual becomes dependent on significant others, has difficulty in establishing and maintaining social relations due to growing grievances, suspicions and distrust,
- The individual's world is gradually shrinking, social contacts are limited,
- Overwhelming forces and reactive behavior of the individual affect the disorganization of her/his everyday life, identity and biography,
- A long-lasting, overpowering process of suffering can lead to reflection and biographical work that enable redefinition of oneself, significant others and the surrounding reality, as well as the control of disorder and biographical metamorphosis (Riemann, Schütze 1992: 98-99).

The developing trajectory process associated with the suffering of the individual can be mastered by him/her in the course of their biographical work. A person strives to free themselves from the overwhelming situation and regain control over their own life. A person can thus escape from a difficult position or take actions aimed at overcoming problems. Depending on the conditions, he reorganizes his life situation or systematically organizes his everyday life with the co-occurring trajectory potential, trying to limit its destructive impact (Schütze, 1997: 25-27). Biographical work to overcome the trajectory is associated with four integrated processes:

- contextualizing - integrating difficult experiences with biography, perceiving new experiences as potential;
- coming to terms - understanding difficult experiences, trying to accept biographical changes appearing as their consequences;
- identity reconstitution - redefining oneself in the context of biographical changes;
- biographical recasting - creating a new direction of the course of life, taking into account existing conditions (Strauss, 2012: 519; Rokuszewska-Pawełek, 2002: 74).

During the construction of the narrative, reproduction of events and one's own experiences, especially those related to difficult experiences, the narrator has the opportunity to reflect on them. Interpreting his / her life situation, they combine events into meaningful sequences, seek explanations, discover their meaning. In this way, they maintain continuity and coherence of the course of life, deepen the process of understanding reality and the consequences of their own choices and actions. A person organizes their life, releases emotions, undertakes biographical work on traumatic experiences or reconstructs his/her identity.

(AUTO)THERAPEUTIC DIMENSION OF NARRATIVE INTERVIEW

The procedure of research through a narrative interview generates a specific interaction between the narrator and the listener during which an autobiographical narrative is created, the narrative being a form of ordering past events and their interpretation. Reporting personal experiences depends on socio-cultural competencies both linguistic and narrative ones. The story itself is entangled in the process of communication with a specific recipient (who knows or does not know the

life of the narrator), which generates mutual obligations between them. The story of life is clear to the listener if it is appropriately contextualized, contains necessary explanations and details (Granosik, 2005: 354-355). In addition, the creation of a spontaneous narrative triggers the inner dynamics of a story that is a subject to certain constraints: condensation, entering into details and closing forms, all that is done more intuitively than reflexively (Prawda, 1989: 90). Condensation obliges the narrator to choose events significant for him/her (related to the subject undertaken in the study), crucial for the development of the situation. Entering details is necessary for the listener to understand the whole story, its chronology, participants or relationships between episodes. In addition, the detailed autobiography becomes probable which prevents the creation of fictitious relationships. The obligation to close forms obliges the narrator to continue the threads he/she introduced or announced. Ignoring narrative rules is the result of the existence of specific biographical problems that manifest themselves in skipping or interrupting certain threads, occurrence of gaps or changes in the communication pattern, among others (Rokuszewska-Pawełek, 2002: 55).

Narrative flow theory assumes that the narrative has different dimensions and not all must explicitly appear in the narrated life story. Inner narrative is a mental process in which a person experiences his or her life as if it were a story of which he/she is the main character, and also gives meaning to his/her existence as well as the current situation. This process is characteristic of the internal narrative taking place at a reflective level when an individual is engaged in an internal dialogue and tries to understand and give meaning to difficult experiences (Björkenheim, Karvinen-Niinikoski, 2006: 49-50).

Creating a narrative about personal experiences during a narrative interview can have (auto)therapeutic function related to the story process itself. Recapitulation of the problematic motifs of the autobiography, integrated with the reflection on them, releases emotions, allows for rebound, brings about purification or initiates the process of biographical work on trajectory (Rokuszewska-Pawełek, 2002: 66-70; Kaźmierska, 1996: 35-38). The narrative interview causes the narrator to work independently on his/her own biography and identity which coincides with the process that takes place in psychotherapy (Golczyńska-Grondas, Grondas, 2013: 40-45). In the course of an autobiographical narrative, there may be a narrator's work on emotions which on the one hand are released by returning to traumatic experiences and on the other, may be suppressed due to the adoption of a different perspective and distancing oneself from the past. However, this treatment requires transformation of existing cognitive patterns. Working on oneself can also include increasing one's awareness of intra-psychic conflicts (impulses, needs, inadequate self-esteem) which increases motivation to deal with their consequences (fear, guilt, aggression). Analysis of a difficult life situation, its conditions and consequences makes it understandable and acceptable and thus the past ceases to arouse negative imaginations, does not cause fears, does not paralyze plans and actions. In addition, negative experiences included in the biography and treated as a baggage of

experience are resources that can be used to overcome similar crises and overcome barriers. The approval of the current state of affairs leads to acceptance of existing restrictions (personal or situational) and thus to set a new hierarchy of values and transformation of attitudes. This is the basis for giving a new meaning to one's own existence and additionally is important for increasing self-esteem and self-confidence, but above all, it is self-acceptance that manifests itself. In parallel, the narrator's reflection concerns his/her connections with significant others. It realizes the real emotions underlying these relationships and the ability to transform the existing relationships. The narrator also wonders about his/her own expectations of others that may be inadequate or unrealistic in a given situation, but at the same time allows the idea of resigning from his/her own claims. Working on oneself and reflecting on relationships with other people opens the door to solving the unfinished matters.

Analyzing the procedure of conducting a narrative interview while being aware that it can generate its (auto) therapeutic function, it is possible to attempt a few related reflections. The following comments focus only on the situation of the interview:

The basic assumption of a narrative interview is to receive a previously unprepared narrative about the events that the narrator is involved in and about which he/she is able to voluntarily speak. Therefore, the interviewee cannot be informed in advance about the specificity of the interview and about how the meeting will proceed (to prevent preparing statements beforehand), which is why he/she builds their own image which usually refers to the classic question-answer formula. A request regarding free expression about one's own life (or its fragment) is a certain surprise, therefore the interviewee most often tries to negotiate it however vainly, referring to the expectations of the researcher. At the same time, he/she is aware that they voluntarily agreed to participate in the interview and therefore he/she undertakes the task of telling about their own life. Not without significance is the relationship between the researcher and the interviewee that builds an atmosphere of mutual trust and encourages sharing personal experiences. The consent to participate in the interview may be due to the relevance of the purpose of the study or the need to share one's experience. Most often, however, the need to understand events, maintain continuity and consistency of the biography as well as identity needs related to self-definition and meaning (see Oleś, 2008: 39-41) are secondary and appear as the result of the story being told.

Depending on the issue of an interesting for the researcher, he/she strives to obtain a complete or thematic biography (Helling, 1990: 17). The interest in "all life" is associated with the task of selectively choosing facts that are relevant to the biography of the narrator. This is sometimes a very difficult challenge for them due to the imagined need to fit in with the expectations of the researcher. The subject then tells a specific version of his/her story (Horsdal 2004: 21), which is a complete construction linking past, present and future, choosing matching themes (Rosenthal, 1990: 98), interpreting them and giving them meaning. The topic biography, on the other hand, narrows the narrator's attention to a specific phase or area of his/her life.

In the case of a complete and thematic biography which focuses on a seemingly neutral issue, one cannot predict the appearance of traumatic experiences and the possible work on them, therefore they can be surprising for the researcher. The situation is slightly different when the studied issues touch upon social issues related to difficult experiences, which may be reflected in the selection of a specific sample or an area of research. Then the probability of occurrence of biographical work accompanying trajectory increases and also the appearance of (auto) therapeutic function of the narrative. In the very act of telling the story, the narrator has to deal with the fact of facing the compulsions to which narratives are subjected, the need to close forms that may be troublesome in particular. The internal dynamics of the story and the need to maintain its coherence can lead to a situation when the interviewee will have to decide whether to reveal the plot that he did not plan to reveal or risk the coherence of the story, remain silent, or change the subject. It should be remembered that strong, traumatic experiences are extremely difficult to talk about, since it is impossible to convey suffering through words (Kaźmierska, 1999: 22-23). The description of such experiences may be incomplete, schematic and concise. In addition, returning to critical events enlivens the intense emotions associated with them, something which the narrator has never anticipated and which he is often not ready for. Therefore, he/she can distance themselves from their own experience, avoid returning to the past or taking up a biographical job. Due to the specific procedure of conducting the interview during narrative, the researcher refrains from interfering in its natural course. It is extremely difficult (although necessary) especially at moments of extreme emotional tension associated with the reporting traumatic experiences. Silence is not a natural reaction in such situations, can be received differently by the narrator and his expectations may also be contrasting. During the prolonged pauses, the narrator performs a huge independent work on his/her own emotions and reflects on his/her biography, identity, but also on the situation of the interview itself. All this happens in a few seconds / minutes in complete silence and is not always the subject of any further conversation.

The researcher has the opportunity to return to the topics introduced by the narrator during the phase of supplementary questions. However, he/she must resolve the dilemma of whether to touch upon issues that the interviewee wanted to omit, but was unable to relate to the constraints of the narrative again. If the researcher decides to return to the omitted issues, he/she must reckon with the fact that he/she may release emotions associated with them, but also exert some kind of pressure to reflect on the difficult experiences.

The last phase of the narrative interview closing the meeting reveals the current perspective of the narrator, in which there is often a reflection on the very situation of the interview. Then the *post factum* interviewee often indicates the benefits of telling the story of their own life. This may be a possibility to talk about someone, to understand certain relationships and the meaning of specific events, to discover their purposefulness, to organize their lives and to settle accounts with them and to adopt a new perspective. However, it may appear that participation in the interview was an

exhausting experience for the narrator, caused a return to the difficult past and strong emotions with which he/she was not ready to face. Therefore, the question of the researcher's responsibility for the consequences that may arise as a result of conducting in-depth interviews that touch upon the issues that have not been dealt with is significant. When answering this question, researchers usually refer to the voluntary situation of the interview itself, the free will of the interviewee, their awareness and the choice of the quoted topics. On the other hand, the ethics of the researcher and the basic principle of *primum non nocere* require a deeper reflection on this issue as well as a possible action after the study has ended (e.g. in form of information support: indication of an assisting institution or a support group, suggestion of contact with a therapy specialist).

CONCLUSIONS

While doing a research into social phenomena through a narrative interview it is likely that some threads traumatic for the narrator will appear. Just an interview itself creates favourable conditions allowing the narrator to reveal difficult experiences, not only does he/she trust the researcher, but also is open and possibly has his/her own reasons. Owing to compulsion that is always a part of a spontaneous narration, the story-teller may reveal certain fragments of his/her life unintentionally, although he/she may later ignore those elements by closing them, or will, in fact, provide more insight into them and reflect upon them. Occasionally, some problematic elements of a biography are revealed unexpectedly while the story is constructed. Recapitulating experiences and reflecting upon them depend primarily on the readiness of the interviewee to undertake biographical work. Squaring up to difficult experiences that are recognized while telling a story, thinking them through and including them in a biography may have some therapeutic value that is oftentimes realized *post factum*.

While the story about life is being told, the researcher does not interfere, nor does he look for problematic topics or provoke reflection. However, during the question phase he/she must make a decision whether to come back to the experiences that provoke strong emotions, while at the same time remaining aware of the aim of the interview itself, his/her own responsibilities and possibilities as well as potential consequences for the narrator. Research methods and the compulsion to gather detailed data cannot cloud concern over another human being, respect towards him/her and protection against harming them. Sensitivity, empathy, tactfulness and understanding may lead to the situation in which the narrator himself feels the need to share the deeply hidden experiences and reflection upon them. It is then that the researcher bears witness to biographical work during which auto-therapeutic elements appear.

REFERENCES

- BJÖRKENHEIM, J., KARVINEN-NIINIKOSKI, S. 2006. Biografia, narracja i rehabilitacja. In: GOLCZYŃSKA-GRONDAS, A., DUNAJEW-TARNOŃSKA, Ł. (ed.). *Metoda biograficzna w doradztwie zawodowym i pracy socjalnej*, Łódź: ŁTN.
- BRUNER, J. 1990. Życie jako narracja. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 4, 3–17.
- CORBIN, J., M., STRAUSS, A., L. 1988. *Unending Work and Care. Managing Chronic Illness at Home*, San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.
- GOLCZYŃSKA-GRONDAS, A., GRONDAS, M. 2013. Biographical Research and Treatment. Some Remarks on Therapeutic Aspects of Sociological Biographical Interviews. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 9(4), 28–49.
- GRANOSIK, M. 2005. Badania biograficzne i obserwacja uczestnicząca – w stronę zintegrowanego podejścia badawczego. In: *Narracje* – KOCZANOWICZ, L., NAHIRNY, R., WŁODARCZYK, R. (ed.), *(Auto)biografia – Etyka*, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu.
- HELLING, I., K. 1990. Metoda badań biograficznych. In: WŁODAREK, J., ZIÓŁKOWSKI, M. (ed.). *Metoda biograficzna w socjologii*, Warszawa: PWN.
- HORSDAL, M. 2004. Ciało, umysł i opowieści – o ontologicznych i epistemologicznych perspektywach narracji na temat doświadczeń osobistych. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 2, 9–29.
- JAKOB, G. 2001. Wywiad narracyjny w badaniach biograficznych. In: URBANIAK-ZAJĄC, D., PIEKARSKI, J. (ed.). *Jakościowe orientacje w badaniach pedagogicznych. Studia i materiały*, Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- KAŹMIERSKA, K. 1996. Wywiad narracyjny – technika i pojęcie analityczne. In: *Biografia a tożsamość narodowa*, Łódź: Katedra Socjologii Kultury UŁ.
- KAŹMIERSKA, K. 1999. *Doświadczenia wojenne Polaków a kształtowanie tożsamości etnicznej. Analiza narracji kresowych*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- KAŹMIERSKA, K. 2004. Wywiad narracyjny jako jedna z metod w badaniach biograficznych. *Przegląd Socjologiczny*, 53 (1), 71–96.
- KONECKI, K. 2000. *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa: WN PWN.
- OLEŚ, P., K. 2008. Autonarracyjna aktywność człowieka. In: JANUSZ, B., GDOWSKA, K., de BARBARO, B., (ed.). *Narracja. Teoria i praktyka*, Kraków: Wydawnictwo UJ.
- PRAWDA, M. 1989). Biograficzne odtwarzanie rzeczywistości (O koncepcji badań biograficznych Fritza Schütze). *Studia Socjologiczne*, 4, 81–99.
- RICOEUR, P. 1984. *Time and Narrative*, tłum. K. McLaughlin, D. Pellauer, vol.1, Chicago-London: The University of Chicago Press.
- RIEMANN, G., SCHÜTZE, F. 1992. „Trajektoria” jako podstawowa koncepcja teoretyczna w analizach cierpienia i bezładnych procesów społecznych. *Kultura i Społeczeństwo*, 2, 89–111.

- ROKUSZEWSKA-PAWEŁEK, A. 1996. Miejsce biografii w socjologii interpretatywnej. Program socjologii biografistycznej Fritza Schützego. *Ask*, 1, 37–54.
- ROKUSZEWSKA-PAWEŁEK, A. 2002. *Chaos i przymus. Trajektorie wojenne Polaków – analiza biograficzna*, Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- ROSENTHAL, G. 1990. Rekonstrukcja historii życia. Wybrane zasady generowania opowieści w wywiadach biograficzno-narracyjnych. In: WŁODAREK, J., ZIÓLKOWSKI, M., (ed.). *Metoda biograficzna w socjologii*, Warszawa: PWN.
- SCHÜTZE, F. 1997. Trajektorja cierpienia jako przedmiot badań socjologii interpretatywnej. *Studia Socjologiczne*, 1, 11–57.
- STRAUSS, A., L. 2012. Praca biograficzna i jej powiązania (intersections). In: KAŹMIERSKA, K. (ed.). *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, Kraków: Zakład Wydawniczy „NOMOS”.

SROVNÁNÍ PŘÍSTUPŮ SOCIÁLNÍ PRÁCE: JAK SE ZMĚNILA SOCIÁLNÍ PRÁCE PO SOCIÁLNÍ REFORMĚ 2012?

Petr LAZAR

Ostravská univerzita v Ostravě, Fakulta sociálních studií (Česká republika)

Abstract

This article is a follow-up to my presentation from 13th International Spring School of Social Work and contains parts of my current dissertation project. I describe goals and consequences of so-called Social Reform 2012, concluding that despite intentions, the consequences might be more profound and in some aspects paradoxical. This leads to the aim of my research, which is to find out how social work has changed in selected social work systems since Social Reform 2012. I use two different theoretical backgrounds, one is based on the concept of “second modernity”, and the second one is based on theories of social work approaches. My research design consists of quantitative research strategy with some elements of qualitative research, with research sample being social workers who moved out of municipalities into labor offices since Social Reform 2012.

Keywords

Social Reform 2012, Social Work Approach, Second Modernity, Modernization, Social Work with People in Material Need, Quantitative Research Strategy

ÚVOD DO PROBLEMATIKY

V roce 2009 propukla v České republice hospodářská krize jakožto důsledek světové finanční krize a dluhové krize eurozóny. Vláda Petra Nečase (2010-2013) byla nucena na tuto situaci reagovat a přijala řadu opatření, jejímž účelem mělo být zefektivnění státní správy, zlepšení účelnosti poskytovaných veřejných služeb a zjednodušení systémů na tyto služby navázaných. Někteří autoři nicméně uvádějí, že hlavní účel těchto „optimalizací“ byl odlišný, totiž ušetřit peníze (Hiekischová, 2015). Nakonec, oficiální zprávy Ministerstva práce a sociálních věcí tento cíl nepopírají (MPSV, 2011), byť je zde patrná snaha prioritně ušetřit na provozních nákladech spojených s obsluhou a výkonem činností ve vybraných systémech veřejných služeb, nikoli šetřit na příjemcích služeb těchto systémů, tj. nedevalvovat kvalitu poskytovaných služeb. Jak si ale ukážeme vzápětí, v některých oblastech vedl tento přístup k nezamýšleným, až paradoxním, důsledkům.

Jednou z reforem, prováděných v tomto duchu, byla také reforma sociálních služeb poskytovaných státem. Tato reforma nemá jednotný název, protože probíhala zároveň s řadou dalších opatření, často můžeme narazit na názvy „Sociální reforma v roce 2011“ (MPSV, 2011), „Sociální reforma v roce 2012“ (Hiekischová, 2015), případně

i „Sociální reforma 2011/2012“ (Hejzlarová, et al, 2016). Já se v následujícím textu přidržím názvu „Sociální reforma 2012“, který dle mého soudu reflektuje jeden z důležitých znaků reformy, totiž, že začala platit od 1. 1. 2012. Touto konceptualizací ji tak můžeme odlišit od jiných reformních opatření, která začala platit v odlišných letech.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV) ve své tiskové zprávě hovoří o pěti pilířích této reformy (MPSV, 2011):

- Sjednocení výplaty dávek
- Změny v oblasti péče a zabezpečení zdravotně postižených osob
- Změny v oblasti zabezpečení osob v hmotné nouzi
- Změny v oblasti práce a zaměstnanosti
- Změny v oblasti rodinné politiky a péče o děti

V současném pojetí doktorské práce se zaměřuji na dva z těchto pěti pilířů, a to změny v oblasti péče a zabezpečení zdravotně postižených osob a změny v oblasti zabezpečení osob v hmotné nouzi. Je možné, že v závislosti na zvolené výzkumné strategii se rozhodnu pouze pro výzkum jednoho z těchto dvou pilířů, podle možností, které mi teoretická i praktická východiska dovolí. Např. z mého dosavadního bádání mohu konstatovat, že problematice změn v oblasti zabezpečení osob v hmotné nouzi se věnuje podstatně více autorů, než změnám v oblasti péče a zabezpečení osob se zdravotním postižením.

Proč zrovna tyto dva pilíře? V rámci Sociální reformy 2012 došlo k přemístění majority těchto dvou agend z obcí (resp. obcí s rozšířenou působností) pod nově vzniklý Úřad práce ČR. V návaznosti na přesun těchto agend došlo i k přestěhování administrativních i sociálních pracovníků, kteří měli tyto agendy na starosti, ze sociálních odborů obcí a obcí s rozšířenou působností právě na úřady práce; nicméně dle reformy část pracovníků těchto agend setrvala na svých původních pozicích na sociálních odborech obcí a měst. Toto „rozpojení“ a „dualita“ se ukázalo jako velmi problematické, zvláště s ohledem na možnosti výkonu sociální práce např. v systému zabezpečení osob v hmotné nouzi.

Dopady změn, které přinesla Sociální reforma 2012 v pojetí sociální práce s osobami v hmotné nouzi, se zabývá Musil s kolektivem autorů (Musil, et al, 2013). I přes to, že formálně byly změny v této agendě spíše partikulární (Musil, et al, 2013), faktické dopady se ukázaly jako markantní:

„V době konání našeho šetření jsme na většině zkoumaných úřadů práce zaznamenali tendenci omezovat sociální práci s lidmi v hmotné nouzi či na ni úplně rezignovat a hlavní pozornost upřít na plynulou administraci DPvHN¹⁹. Například v popisu intervence do klientovy životní situace se tento přístup ke klientům projevoval tím způsobem, že pracovníci intervenci poměrně často ztotožňovali s poskytnutím DPvHN. Průběh intervence pak chápali jako proceduru vedoucí k poskytnutí této dávky, popisovali ji tedy jako sled činností zahrnujících přijetí žádosti, posouzení nároku, přiznání či nepřiznání dávky. V případě přiznání dávky je pak hlavním cílem

---

¹⁹ Dávky pomoci v hmotné nouzi, pozn. autora.

takto pojaté intervence její vyplacení.“ (Musil, a další, 2013)

„Ve stejné chvíli se ale sociální pracovníci obcí mohou v zájmu toho, aby se vyhnuli kvantitativně obtížně vykazatelným činnostem vykonávaným v rámci práce s klienty v HN, zaměřit primárně na práci s jinými cílovými skupinami, které jsou z hlediska např. vedení úřadu lépe přijímané. Prakticky by tak mohl nastat stav, kdy ani pracovníci agendy HN při KoP ÚP²⁰ ani sociální pracovníci obcí nebudou čelit dilematům práce s klienty v HN, ovšem za cenu toho, že sociální práce s touto klientelou v podstatě vymizí.“ (Musil, et al, 2013)

Musil zde popisuje paradoxní důsledek Sociální reformy 2012 v oblasti zabezpečení osob v hmotné nouzi, kde mělo sice formálně dojít ke „zdvojení“ výkonu sociální práce (na úřadech práce a na sociálních odborech obcí), ale z různých důvodů (nedostatek pracovníků na úřadech práce, sdílení agendy hmotné nouze s dalšími agendami, chybějící metodiky, nefunkční a nepropojené informační systémy, nemožnost kvantifikovat výkon sociální práce v této agendě na sociálních odborech) fakticky došlo k přesnému opaku.

Musilův výzkum proběhl krátce po vstoupení reformy v platnost (první polovina roku 2012) a sám jeho autor na několik místech vyjadřuje naději, že nepříznivá situace tohoto systému je pouze dočasná a může být odstraněna. Jak ale potvrzuje navazující, menší výzkum Hiekischové z let 2014-2015, ani v tomto období nebyla situace mezi pracovníky hmotné nouze na úřadech práce zdaleka optimální (Hiekischová, 2015).

Mým výzkumným záměrem je zjistit, zda v důsledku Sociální reformy 2012 došlo ke změnám v přístupech sociální práce, kterou sociální pracovníci z vybraných systémů dotčených touto reformou praktikují, a jaké povahy tyto změny přístupů sociální práce jsou. Chtěl bych navázat na práce Musila, Hiekischové et alch, přičemž bych tyto realizované kvalitativní výzkumy použil jako bázi k formulaci teorií a hypotéz, které bych poté testoval – na větším vzorku respondentů pomocí výzkumu kvantitativního.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Teoretická východiska mého výzkumu jsou v současnosti následující:

Nahlížení na Sociální reformu 2012 optikou modernizace a druhé modernity. Někteří autoři považují tuto reformu jako snahu o ekonomizaci, politizaci a byrokratizaci sociální práce (Hiekischová, 2015). Tyto snahy můžeme zařadit do širších socioekonomických proměn, kterými prochází západní společnosti zhruba od 80. let 20. století, související s úpadkem tzv. organizované modernity. Vzhledem k tomu, že sociální práce neexistuje ve vzduchoprázdnu a její pojetí a realizace (či naopak absence určitých pojetí a omezení výkonu sociální práce) se vždy odvíjí od společenského kontextu, považuji za důležité tuto oblast do svého výzkumu zahrnout. Současní sociologové si sice uvědomují razantní změny, kterými západní společnosti od 80. let 20. století procházejí, nejsou ale jednotní v příčinách, důsledcích a nakonec i popisech těchto změn. Vlivnou publikací se stala kniha *Postmoderní situace* Jean-Françoise Lyotarda (Lyotard, 1993), ve které autor hovoří o současné době jako

---

²⁰ Kontaktní pracoviště Úřadu práce České republiky, pozn. autora.

„postmoderní“, nicméně řada sociologů měla (a stále má) s touto konceptualizací problémy, ať už se jedná o přístupy poststrukturalismu, kde řadíme např. Michela Foucaulta, nebo přístupy tzv. kritické modernity, kde řadíme autory, jako jsou Ulrich Beck, Zygmunt Bauman či Jan Keller. Právě přístup kritické modernity bych chtěl použít pro svůj výzkum.

Zatímco Lyotard hovoří o nástupu „postmoderní situace“, autoři spadající pod kritickou modernitu toto odmítají. Uznávají, že doba se proměnila, ale že tyto změny nejsou důsledkem konce modernity – naopak, jsou jejím vyvrcholením. Každý ze zmíněných autorů hovoří o nové a kvalitativně odlišené epoše ve vývoji modernity, Beck pro ni používá název „druhá modernita“ (Beck, 2011), Bauman „tekutá modernita“ (Bauman, 2002) a Keller „postindustriální modernita“ (Keller, 2007). Tato „druhá modernita“ se sice markantně liší od modernity první/pevné/industriální, nicméně tzv. modernizační procesy, které se nacházejí v jejím základu (jako jsou např. procesy individualizace, abstrakce a generalizace společenských vztahů, funkční diferenciací subsystémů společnosti a racionalizace) jsou stále přítomny, často v mnohem větší míře, než tomu bývalo v minulosti.

Např. již zmíněná Hiekischová považuje Sociální reformu 2012 (mimo jiné) za projev ekonomizace sociální práce. Ekonomizace společnosti je jedním ze znaků druhé modernity (Keller, 2011) a můžeme ji považovat za vyvrcholení působení procesu racionalizace, kdy paradigma ekonomie, včetně svých hodnot (důraz na trh, konkurenci, růst, kvantifikaci, efektivitu, zisk atd.) proniká do všech sfér společnosti, včetně sociální práce. Příkladem je zhodnocení důsledků Sociální reformy 2012 dle Musila na předchozí stránce tohoto textu, kde hovoří o nutnosti sociálních pracovníků na obcích provozovat kvantitativně dobře vykazatelné činnosti, což může potenciálně znamenat konec sociální práce s osobami ohrožených hmotnou nouzí.

Druhé teoretické východisko vychází z potřeby klasifikace a konceptualizace „přístupu sociální práce“, vychází tedy z teorií a metod sociální práce. Např. Musil ve svém výzkumu dopadu Sociální reformy 2012 na systém zabezpečení osob v hmotné nouzi používá analytický rámec dvou „ideálních typů“ možných přístupů pomoci v tomto systému, a to model „na osobní deficity orientovaný“ a model „na problémy v interakcích orientovaný“ (Musil, et al, 2013). S těmito modely pracuje ve svém textu i Havlíková, ale konceptualizuje je trochu jinak, a to na modely „redukovaného pojetí pomoci“ a „rozšířeného pojetí pomoci“ (Havlíková, et al, 2013). Je pochopitelně otázkou, jestli takto zvolené dichotomie jsou dostatečně robustní, aby pokryly poměrně pestrou praxi sociálních pracovníků hmotné nouze, vzhledem k různorodosti cílových skupin a problémů, které musí prakticky řešit. V závislosti na studiu další literatury se mi možná podaří odhalit příležitější pojetí a modely sociální práce.

NÁVRH VÝZKUMU

Návrh výzkumu se nachází v raných fázích plánování a bude upřesňován v návaznosti na rozvoji výzkumného projektu. Jako vždy platí, že metody výzkumu by se měly volit s ohledem na cíle výzkumu a možnosti výzkumníka.

Jak je patrné z úvodní kapitoly této práce, dopad Sociální reformy 2012 na některé oblasti výkonu sociální práce v reformovaných systémech sociální pomoci mohl vést k markantnějším proměnám, než autoři reformy zamýšleli, a tedy i k jiným výsledkům, než očekávali. Hlavní výzkumná otázka proto zní:

„Jaké přístupy sociální práce sociální pracovníci používali před Sociální reformou 2012 a po ní?“

Ačkoli výzkumy Musila nebo Hiekischové proměny sociální práce implikují, je třeba si uvědomit jejich limity, které vyplývají jednak z časového rámce, kdy byly provedeny (Musilův výzkum proběhl krátce po spuštění nové reformy a mohl popisovat „mimořádnou situaci“), tak i zvolených výzkumných metod, jelikož výsledkem kvalitativních výzkumů bývají obvykle teorie, které ale nemůžeme zobecňovat mimo soubor případů, z jejíž analýzy byly vytvořeny.

Můj výzkum je koncipován pomocí kvantitativní výzkumné strategie, která je postavena na testování teorie (či více teorií) za použití větší výzkumné populace, což v optimálním případě (náhodný výběr vzorku respondentů) umožňuje provádět generalizace. Pochopitelně, větší počet respondentů znamená větší redukci informací – obecně tedy můžeme konstatovat, že kvantitativní výzkum má dobrou reliabilitu, ale ne moc dobrou validitu.

Kvantitativní výzkum spočívá v testování hypotéz odvozených z teorií, což nám umožňuje tyto teorie potvrzovat (verifikovat) či vyvracet (falzifikovat). Teorie lze získávat různými způsoby, ale měly by být relevantní k výzkumnému tématu a výzkumné otázce a také by měly být formulovány způsobem, který zaručuje jejich ověřitelnost (verifikaci či falzifikaci). V mém výzkumu plánuji vytvořit teorie dvěma způsoby: 1) na základě studia odborné literatury, včetně již realizovaných výzkumů (viz výše), 2) na základě vlastního mini-kvalitativního výzkumu s vybranými sociální pracovníky za pomocí metody focus groups.

Jako výzkumný soubor jsou v aktuální fázi plánování výzkumu stanoveni sociální pracovníci, kteří v rámci Sociální reformy 2012 přešli ze sociálních odborů obcí, resp. obcí s rozšířenou působností, na úřady práce. Výzkumná technika bude zvolena v závislosti na počtu respondentů, patrně se bude jednat o strukturovaný dotazník či rozhovor s uzavřenými i otevřenými otázkami.

Pochopitelně, každá výzkumná strategie a metodologie má své nedostatky a limity. O vztahu mezi reliabilitou a validitou u kvantitativního výzkumu jsem se již zmiňoval. Jako další problematické oblasti považuji aktuálně následující: 1) konceptualizaci a operacionalizaci „přístupů sociální práce“ takovým způsobem, aby byly „měřitelné“ pomocí kvantitativních výzkumných technik, 2) problém „kvality a kvantity“ výzkumného souboru, tj. zda se mi podaří získat dostatečný počet respondentů, kteří budou ochotni (a schopni) participovat v mém výzkumu a budou ochotni (a schopni) poskytnout relevantní a validní data.

ZÁVĚR

V rámci textu jsem podrobněji popsal projekt své doktorské práce, jehož rámcovou podobu jsem ukázal ve své prezentaci na 13. Mezinárodní jarní škole sociální práce. Od 1. 1. 2012 začala v ČR platit tzv. Sociální reforma 2012, která byla postavena na pěti pilířích: sjednocení výplaty dávek, změny v oblasti péče a zabezpečení zdravotně postižených osob, změny v oblasti zabezpečení osob v hmotné nouzi, změny v oblasti práce a zaměstnanosti a změny v oblasti rodinné politiky a péče o děti. Aktuálně se ve svém výzkumu zaměřuji na dva pilíře, a to oblast zabezpečení zdravotně postižených osob a oblast zabezpečení osob v hmotné nouzi, kde došlo k přesunu velké části těchto agend ze sociálních odborů obcí (resp. obcí s rozšířenou působností) na Úřady práce ČR. Jak ukázal výzkum Musila (Musil, a další, 2013), tato změna o „duálním“ výkonu sociální práce vedla v oblasti zabezpečení osob v hmotné nouzi k paradoxní situaci, kdy se sociální práce v rámci této agendy skoro přestala poskytovat. Protože tuto informaci považuji za zásadní, rozhodl jsem se jí věnovat ve svém výzkumu, kde budu zjišťovat, jak se proměnily přístupy v sociální práci s příchodem Sociální reformy 2012.

Za teoretické východisko svého výzkumu jsem se rozhodl zvolit jednak optiku modernizace a druhé modernity, kdy můžeme na Sociální reformu 2012 nahlížet jako důsledek širších společenských změn, které probíhají v západní civilizaci od 80. let 20. století, a také teorie sociální práce, které se zabývají přístupy v sociální práci, za účelem zjištění, jaké přístupy sociální práce se používají ve vybraných systémech ovlivněných Sociální reformou 2012 v současnosti, a jaké se používali před rokem 2012. Samotný výzkum bude využívat kvantitativní výzkumnou strategii, kdy na základě dostupné literatury a provedených focus groups vytvořím teorie, které následně budu testovat, a to na výzkumném souboru sociálních pracovníků, kteří v rámci Sociální reformy 2012 přešli ze sociálních odborů obcí, resp. obcí s rozšířenou působností, na úřady práce.

LITERATURA

- BAUMAN, Z. 2002. *Tekutá modernost*. Praha: Mladá fronta
- Beck, U. 2011. *Riziková společnost*. Praha: SLON
- HAVLÍKOVÁ, J. et al. 2013. Typy pojetí sociální pomoci poskytované příjemcům dávek pomoci v hmotné nouzi pracovníky ÚP ČR po sociální reformě: tři případové studie. *FÓRUM sociální politiky*, 13(6), 2–9.
- HEJZLAROVÁ, E. a KOTRUSOVÁ, M. 2016. „Kdyby neproběhla reforma, tak bychom fond nezřizovali“: finanční pomoc na úrovni obcí jako reakce na sociální reformu. Proměny obcí jako lokálních sociálních systémů. *Sociální práce / Sociálna práca*. 16(2), 5–21.
- HIEKISCHOVÁ, M. 2015. Sociální práce na úřadech práce – od stresu k bezmoci? *Sociální práce / Sociálna práca*. 15(5), 79–88.
- KELLER, J. 2007. *Teorie modernizace*. Praha: SLON
- KELLER, J. 2011. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Praha: SLON
- LYOTARD, JEAN-F. 1993. *O postmodernismu: postmoderno vysvětlované dětem, postmoderní situace*. Praha: Filosofia
- MPSV. 2011. *TZ MPSV: SOCIÁLNÍ REFORMA V ROCE 2011* [online]. Ministerstvo práce a sociálních věcí: MPSV.CZ. [cit. 2019-02-25] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/10142/12012011.pdf>.
- MUSIL, L. et al. 2013. *Raná fáze implementace reformy v rámci agendy dávek pomoci v hmotné nouzi*. Praha: VÚPSV, v.v.i.

PROMĚNY SOCIÁLNÍ PRÁCE PO ROCE 1989

Tomáš MALÍK

Ostravská univerzita, Fakulta sociálních studií (Česká republika)

Abstract

The aim of the following article is to present my dissertation project which treats the problem of Social work transformation in the Czech republic after year 1989. The period of transition from state socialism to capitalism after 1989 was a turbulent one and change the way social work was done. At the same time, the transformation of social work in name took of economic rationality through deregulation, privatization and managerism place in Western countries, which is well described in the literature. My goal is to analyse this process within Czech social work and it's state socialism past through historical research.

Keywords

History, Welfare State, Transformation, Social Change, Neoliberalism

ÚVOD

Historický výzkum na poli sociální práce není v Česku nijak nadměru pěstovaná disciplína (Špiláčková, 2016). Na rozdíl od příbuzných oborů jako je třeba sociologie či psychologie se ani její dějiny v podstatě neobjevují ani ve zdejších oborových kurikulech, minimálně ne v podobě samostatných kurzů jako v případě zmíněných vědních disciplín. Českojazyčné učebnice a texty věnované teoriím a metodám sociální práce se povětšinou spokojují s lakonickým konstatováním, že jakkoli nepopíratelně prospěšné až přímo nezbytné je znát historii vlastního oboru, tak v Československu sociální práce dějiny buď nemá²¹ nebo byly natolik násilně a nezvratně přetrženy politickým vývojem po roce 1948, který neblaze dopadl na úroveň tehdejší sociální práce, že nemá příliš smysl se jimi zabývat. Kupříkladu Navrátil (1998: 41) v této souvislosti uvádí, že praktická realizace sociální práce „... byla po dobu uplatňování totální komunistické moci podkopána tezí o socialistické společnosti, v níž se žádné sociální problémy nevyskytují“ a nemohla se proto podle něj rozvinout jako plnohodnotná profese.²² Pokud bychom chtěli být stůj co stůj a z podobných pozic kritičtí i k sociální práci po sametové revoluci, tak bychom s jistou dávkou sarkasmu snad mohli konstatovat, že ta třicet let poté paběrkuje na prahu společenské bezvýznamnosti, neboť je vlivem všudypřítomné neoliberální moci podkopáván její humanistický a emancipační étos tezí o kapitalistické společnosti, v níž se možná nějaké sociální problémy vyskytují, týkají se však lidí, na nimž nezáleží a kteří si za svou situaci mohou stejně sami.

21 Jak podotýká Zviršek (2015), jde o často sdílené přesvědčení, které se týká všech zemí východního bloku, navzdory faktům svědčícím o opaku.

22 Podle Kodymové (2019) ob stojí podobné tvrzení snad v případě 50. let, kdy panovalo přesvědčení, že socialismus bude skutečně schopen všechny sociální problémy vyřešit a sociální práce jako taková byla v hlubokém útlumu.

Snad i proto má smysl věnovat se historii svého oboru, neboť podobně schématické soudy vypovídají spíše o nás samotných a našich předsudcích, než o době, k níž mají ambici se vztahovat. Jakkoli je na mnoha místech popsán (viz např. Potůček a Radičová, 1998 či Tomeš, 2001) vývoj sociální politiky a významných reforem v 90. letech minulého století, děje se tak výhradně shora²³, tedy z pozic nositelů politické moci, nikoli samotných aktérů, kteří by ji měli naplňovat – tedy sociálních pracovníků. Svým výzkumem zaměřeným na vývoj sociální práce v období transformace a po něm bych proto rád zaplnil tuto očividnou mezeru, která zde zví od konce éry státního socialismu²⁴.

NOVÉ VÝZVY PO ROCE 1989?

Ekonomická situace a životní úroveň v Československu byla na konci roku 1989 o poznání lepší než ve většině ostatních zemí bývalého východního bloku. Období transformace jej neuvrhlo do hluboké hospodářské recese, jako se to stalo třeba v sousedním Polsku, kde došlo během roku 1990 k 30% poklesu průmyslové výroby, dvojnásobnému nárůstu cen a skokovému nárůstu nezaměstnanosti na milion lidí s výrazným zhoršením v následujících dvou letech (Modzelewski, 2015). Země nebyla ani na prahu krvavé občanské války jako někdejší Jugoslávie. Rozpad federace se v kontextu doby nesl ve smířlivém duchu a doplatili na ni ve velké míře především zdejší Romové. Vinou diskriminačně nastaveného zákona o nabývání občanství z roku 1993 se z nich stali rázem v naprosté většině cizinci ve vlastní zemi a současně zdaleka nejpotřebnější cíle intervencí sociálních pracovníků, neboť ztratili nárok na hmotné zabezpečení ze strany následnického státu, do něhož se v padesátých letech ze Slovenska přistěhovali (Poradna pro občanství, n.d.).

Období ekonomické liberalizace bezesporu představovalo pro většinu zemí bývalého východního bloku a rovněž většinu jejich obyvatel krušné období. Všechny se, jak uvádí např. Završek (2015), v devadesátých letech více či méně potýkaly s neblahými důsledky privatizace veřejného sektoru a flexibilizací trhu práce, s níž šla ruku v ruce rostoucí nezaměstnanost. Přesto lze myslím říci, že v Česku se, v porovnání s mnoha jinými zeměmi se zkušenostmi s transformací, sociální práci větší výzvy vyhnuly a jeho obrat od státního socialismu ke společnosti ovládané tržními mechanismy byl dlouho relativně bezbolestný. Dílem i proto, že na rozdíl od Polska (Modzelewski, 2015) i dalších zemí (Deacon et al., 2007) bylo schopno čelit často dosti nevybíravému tlaku mezinárodních finančních institucí na provedení zásadních neoliberálních reforem. Podle Večerníka se zde sociální systém pod vedením sociálně-liberálního Občanského fóra bez větších potíží přetavil do korporativní podoby (podle typologie Esping-Andersena), kdy „...*názory mezinárodních institucí nebyly považovány za imperativní a nakonec ani zahraniční poradci nebyli příliš vítáni.*“ (2005: 866) Naproti tomu Ingot (2009) tuto představu hladkého přechodu k

---

23 Snad i proto, že i více jak 15 let od konce sametové revoluce byly všechny významné reformy v sociální politice vedeny téměř výhradně státní administrativou, za minimální participace ostatních aktérů a zohlednění jejich zájmů, jak konstatuje Večerník (2005).

24 Případně státního kapitalismu, jak by jej provokativně označil třeba Bookchin (1969).

ideálnímu typu bismarckovského sociálního státu zpochybňuje a tvrdí, že každá ze zemí tzv. Visegrádu v průběhu „transformačního šoku“, tedy zhruba mezi lety 1989 až 2004, vyvinula jakousi hybridní strukturu, v níž se objevují jak prvky univerzalistického, tak reziduálního režimu, kterou označuje pojmem *pohotovostní sociální stát*. Podobně, tedy jako mix zmíněných tří typů, charakterizují sociální systém v Česku Saxonberg se Sirovátkou (2009), přičemž konstatují, že ten má stále více nakročeno k tomu stát se v dalších letech reziduálním sociálním státem. Nikoli však vlivem neoliberální doktríny zdejších elit, ale jakousi formou postupného rozkladu (zejména díky tomu, že zde po léta nedochází k valorizaci sociálních dávek), ke kterému dochází díky absenci jakékoli širší vize sociální politiky schopné reagovat třeba na stárnutí populace či proměny globalizované ekonomiky.²⁵

CÍLE A METODOLOGIE VÝZKUMU

Sociální práce, která stojí na pomezí mezi potřebami jednotlivců a systému, je oběma stranami samozřejmě rovněž utvářena, přičemž období socialistického centralismu rozvoji občanské společnosti, která by byla schopna do její podoby nějak významněji promluvit příliš nepřála. Průzkumy veřejného mínění se na počátku období ekonomické transformace nepřikláněly ke společnosti ovládané trhem „bez přívlastků“, ale spíše k jakési střední cestě mezi socialismem a kapitalismem (Machonin, 2004). Přesto lidé současně dávali jasně najevo svou nechuť k jakékoli třídní či stranické ideologii, tudíž byly skupinové zájmy „zdola“ artikulovány jen velmi pozvolna (Večerník, 2005).

Daleko více tak byla sociální práce, vedle zdejší sociální politiky, ovlivněna modernizačními trendy přicházejícími ze západní Evropy, které do ní jak v praxi, tak i na akademické úrovni vnesly logiku i jazyk trhu. Holasová (2012) v této souvislosti mluví o obecné proměně sociální práce pod vlivem marketizace, privatizace a manažerismu. Právě tuto proměnu sociální práce ve specificky českém kontextu, tedy na cestě od paternalismu k ekonomizaci, bych ve své dizertační práci rád zachytil a analyzoval pomocí historického výzkumu.

Zajímá mne, jak se výše popsané protichůdné tendence (společenské klima na počátku transformace, neoliberální trendy přicházející ze zahraničí a praxe zděděná z dob socialismu) promítly do způsobu praktikování sociální práce v ČR a chápání jejího smyslu z hlediska aktérů – sociálních pracovníků. Rád bych přitom identifikoval významné vývojové milníky²⁶ provozování sociální práce v ČR a zjistil, zda šlo v jejím případě o vývoj zákonitý a lineární. Zajímá mne budou rovněž cesty, jimiž se česká sociální práce nevydala²⁷, ač mohla, a rád bych analyzoval důvody, proč tomu tak bylo. Při zpracování dizertace budu využívat kvalitativní výzkumný

---

25 Později se sice během Nečasovy vlády podobná neoliberální vize doktrína objevila, po její rezignaci však v sociálním systému většina dílčích změn nesedimentovala. Zdá se tedy, že teze obou autorů o směřování zdejšího sociálního systému k reziduálnímu typu zůstává i nadále v platnosti.

26 Za ten lze podle mého názoru považovat třeba zmíněnou rezistenci místních politických představitelů vůči doporučení provést zásadnější neoliberální reformy ze strany mezinárodních institucí typu MMF či Světové banky.

27 Mním tím nevyužití příležitosti, jakými je třeba absence zákona o sociálním bydlení.

design, při němž se budu opírat o studium dobových pramenů a výpovědi významných aktérů, kteří se na proměně sociální práce v ČR podíleli. Využiji přitom metodologické koncepce *longue durée* F. Braudela (1958), která sociální změny analyzuje z dlouhodobé perspektivy a umožňuje komplexní analýzu sociálních jevů.

LITERATURA

- BOOKCHIN, M. 1969. Listen, marxist! In: *Post-Scarcity Anarchism*. Edinburgh and Oakland: AK Press
- BRAUDEL, F. 1958. Histoire et sciences sociales: la longue durée. In: *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 13(4), 725–753. Cambridge University Press.
- DEACON, B., LENDVAI, N., STUBBS, P. 2007. Conclusions. In: DEACON, B., STUBBS, P. *Social policy and international interventions in South East Europe*. Cheltenham: Edward Elgar: 221–242.
- HOLASOVÁ, V. 2012. Sociální práce jako nová tržní příležitost. *Sociální práce/Sociálna práca*, 12(12), 126–137.
- INGLOT, T. 2009. Czech republic, Hungary, Poland and Slovakia: adaptation and reform of the post-communist ‘emergency welfare states’. In: *Post-Communist Welfare Pathways*. London: Palgrave Macmillan: 73–95.
- KODYMOVÁ, P. 2018. Třikrát memorandum sociálních pracovníků aneb historie trochu jinak. *Časopis Sociální práce/Sociálna práca [online]*. 18(5). [cit. 2019-05-17] Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=2&clanek=1079>
- NAVRÁTIL, P. 1998. Sociální práce jako sociální konstrukce. *Sociologický časopis*, 34(1), 37–50.
- MACHONIN, P. 2004. Mechanismy sociální soudržnosti, stratifikace a role sociálního státu I a II. *Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí*.
- MODZELEWSKI, K. 2015. *Zaženem dějin klisny! Vyznání potlučeného jezdce*. Ostrava: Občanské sdružení PANT z. s.
- POTŮČEK, M., RADIČOVÁ, I. (eds.). 1998. *Sociální politika v Čechách a na Slovensku po roce 1989*. Praha: Karolinum.
- Poradna pro občanství, občanská a lidská práva: Dopady právních předpisů o státním občanství a pobytu cizinců na situaci slovenských Romů v ČR. (n.d.). [online] Dostupné z <https://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dopady-pravnich-predpisu-5753/>
- SAXONBERG, S., SIROVÁTKA, T. 2009. Neo-liberalism by decay? The evolution of the Czech welfare state. *Social Policy & Administration*, 43(2), 186–203.
- ŠPILÁČKOVÁ, M. 2016. The Importance of Historical Knowledge for Social Work as a Science, Profession and Academic Discipline—Experiences from Czech Republic. *ERIS Journal-Summer* 16(4), 66–78.
- TOMEŠ, I. 2001. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: Socioklub.
- VEČERNÍK, J. 2005. Proměny a problémy české sociální politiky. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 41(05), 863–880.

ZAVIRŠEK, D. 2015. Social work in Eastern Europe. In: WRIGHT, J., D., (eds.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*. Amsterdam: Elsevier. 795–800.

PŘÍSTUPY K ŘEŠENÍ BEZDOMOVECTVÍ SE ZAMĚŘENÍM NA PROJEKT SOCIÁLNÍHO BYDLENÍ V OSTRAVĚ, PERSPEKTIVOU OSOB SE ZKUŠENOSTÍ S BEZDOMOVECTVÍM

Kristina WILAMOVA

Ostravská univerzita, Fakulta sociálních studií (Česká republika)

Abstract

The content of the article is a presentation of a dissertation project called: „Approaches to solving homelessness, focusing on the social housing project of Ostrava: Through the perspective of people with experiences of homelessness“.

As a result of the unequal approach to social wealth, social exclusion occurs, which is also reflected in the unequal access to housing for individual members and groups of society. There is a growing number of people who living in inadequate or insecure housing, or which are threatened by some form of homelessness. The article presents approaches to solving homelessness and the social housing project of Ostrava. The planned qualitative research strategy, through the constructivist grounded theory will be investigated by the reflection of the social housing project in Ostrava, from the perspective of people with experiences of homelessness participating in the project. Research should contribute to the evaluation of the role of social work accompanying housing in the project.

Keywords

Homelessness, Social Exclusion, Housing Ready, Housing First, Social Housing, Social Work

ÚVOD

Současná společnost je společností poměrně značně diferencovanou. Jedním z projevů této diferenciaci je nerovnoměrný přístup jednotlivých členů společnosti k bydlení. V životě jedinců a rodin tak dochází k situacím, kdy je jim bydlení nebo přístup k jeho získání (a udržení) ztížen nebo zcela znemožněn. Variantou pomoci, jak tuto životní situaci zvládat, se může stát sociální bydlení, jehož systém by měl být nastaven tak, aby zvýšil dostupnost bydlení pro ty, kteří se nacházejí ve složitých bytových podmínkách. V České republice prozatím chybí legislativní ukotvení sociálního bydlení, které tak v některých případech probíhá pouze na úrovni jednotlivých obcí. Předkládaný projekt disertační práce, je zaměřen na projekt sociálního bydlení ve statutárním městě Ostrava, koncipovaný magistrátem města. Cílem je porozumět, jak lidé se zkušeností se střednědobým a dlouhodobým bezdomovectvím, zapojení do projektu sociálního bydlení v Ostravě, interpretují své potřeby v kontextu tohoto projektu. Výsledkem výzkumu bude analýza potřeb cílové skupiny osob se zkušeností se střednědobým či dlouhodobým bezdomovectvím, v kontextu účasti na projektu sociálního bydlení, kdy na základě této analýzy potřeb

bude možné identifikovat faktory, významné pro adresné nastavení projektu. Zjištění budou mít přínos pro rozvíjející se diskusi o sociálním bydlení v České republice, která je zatím vedena především na politické, a ne na odborné úrovni a také pro nastavení podoby sociální práce, doprovázející toto bydlení.

TEORETICKÝ RÁMEC

Proces vylučování z bydlení

V důsledku ekonomického a politického vývoje a změny (zejména vlastnické) struktury bytového fondu, kterou provází deregulace nájemného, lze sledovat trend narůstajícího počtu rodin a jednotlivců, kteří nedosáhnou na standardní formu bydlení (Lux, Mikeszová, Sunega, 2010). Vzdávající nerovnosti mezi těmi, kteří si mohou dovolit zvyšující se náklady na bydlení a mezi těmi, kteří z důvodu ekonomické marginalizace v tomto ohledu selhávají (Edgar, Doherty, Meert, 2002). Tyto procesy a rizika vedou k nárůstu počtu osob, ohrožených sociálním vyloučením. Sociální vyloučení je možno definovat jako multifaktorově podmíněný proces vytlačování jednotlivců či skupin lidí na okraj společnosti, který je provázán s přítomností chudoby a izolace. Tyto skupiny mají většinou ztížený přístup ke zdrojům běžně dostupným většinové společnosti (Švec, 2010). Za jeden z markantních projevů sociální exkluze je považován ztížený přístup ke kvalitnímu, důstojnému, prostorově nevyločenému bydlení anebo jeho extrémní forma – bezdomovectví (viz Lux, Mikeszová, Sunega, 2010; Lee, Murie, 1997; Marsh, 2001; Somerville, 1998).

Bezdomovectví a jeho důsledky

Bezdomovectví je fenoménem komplexním, multifaktoriálně podmíněným (Marek et al., 2012). Tento fenomén je v odborných literaturách definován různě. Kliment, Dočekal (2016:19) tvrdí, že bezdomovectví je „*projev sociální nerovnosti, kdy se jistým osobám nedostává odpovídajícího bydlení s ohledem na jeho kvalitu, nebo je jim takové bydlení úplně odepřeno.*“ Koncepcí (2013: 1) hovoří o bezdomovectví jako o: „*závažné formě sociálního vyloučení*“, tedy součástí procesu marginalizace, kdy osoby bez přístřeší nejsou schopny akceptovat normy života většinové společnosti.

Nejobvyklejší typologizace bezdomovectví probíhá na třech jeho úrovních: zjevné, skryté a potencionální. (Hartl, 2000)

FEANTSA (Evropská federace národních sdružení pracujících s osobami bez domova) vyvinula typologii ETHOS, charakterizující a dělicí bezdomovectví do čtyř kategorií: "bez střechy", "bez bytu", "nejisté bydlení", "nevyhovující bydlení". Česká republika se k této typologii oficiálně přihlásila ve zpracované „Koncepci prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020“ (MPSV, 2013).

Do kategorie "bez střechy" spadají osoby přežívající na ulici nebo ve veřejně přístupných prostorách bez možnosti ubytování, dále osoby bez obvyklého bydliště, které využívají nízkoprahové noclehárny, do kategorie "bez bytu" patří osoby, užívající azylové domy a osoby ve veřejných ubytovnách bez vlastního bydlení, dále imigranti a osoby v různých pobytových zařízeních pro ženy ohrožené domácím

násilím, osoby v různých institucích před jejich opuštěním, aj. Do kategorie "nejisté bydlení" patří osoby žijící v nejistém bydlení nebo osoby ohrožené vystěhováním nebo domácím násilím, do kategorie "nevyhovující bydlení" spadají osoby žijící v provizorních a neobvyklých stavbách, v nevhodném bydlení či přelidněném bytě (Hradecký, 2007).

Problematika bezdomovectví a bydlení v Ostravě

V České republice bylo k 26. 3. 2011 celkem 11 496 osob bez domova, přičemž čtvrtina z nich se nacházela na území Moravskoslezského kraje (ČSÚ, 2011). Jak uvádí Marek (et al., 2012) fenomén bezdomovectví je patrnější ve velkých městech; lze tedy předpokládat, že problematika bezdomovectví a bydlení je pro rozvoj sociální oblasti Ostravy klíčová.

Na území města Ostravy se nachází značné množství osob ohrožených ztrátou bydlení či žijících v nevyhovujícím, nejistém bydlení, nebo bez střechy. Na základě údajů získaných ze „Studie o stavu bezdomovectví v Ostravě“ (2012) bylo ke dni 13. 9. 2012 v kategorii zjevného bezdomovectví napočítáno celkem 890 osob bez přístřeší, z toho 442 osob mimo pobytová a sociální zařízení a 448 osob přebývajících v noclehárnách či azylových domech. Do kategorie latentního bezdomovectví bylo napočítáno celkem 1797 osob. Kategorie potencionálního bezdomovectví čítala 18 833 osob, z toho osoby žijící v nejistém bydlení – ve vyloučených lokalitách čítaly 6877 osob a osoby žijící taktéž v nejistém bydlení – které mají místo bydliště na úřadu, v sídle ohlašovny, čítalo 11 902 osob (Hruška, et al., 2012).

Strategický plán sociálního začleňování Ostrava, 2015 – 2018, navíc konstatuje, že zranitelnou skupinou jsou i lidé, pobírající příspěvek či doplatek na bydlení. Skrze informace o příjemcích těchto dávek se došlo k počtu 18 – 23 000 lidí (Strategický plán sociálního začleňování, 2015).

Koncepce (2017) poukazuje na určitou "zakonzervovanost" situace v oblasti bezdomovectví v Ostravě, když konstatuje, že od roku 2012 se na základě zkušeností sociálních pracovníků úřadů městských obvodů a poskytovatelů sociálních služeb, situace výrazně nezměnila.

Koncepce (2013) tvrdí, že trh s bydlením v České republice není schopen adekvátně reagovat na potřeby ohrožených skupin. Jako hlavní důvod uvádí nedostatečný bytový fond obcí. V roce 2009 byl obecní bytový fond ve velké míře (74%) rozprodán, obecní bydlení tvoří nyní zhruba 10% celkového bytového fondu.

Stejný trend je možno vysledovat i u bytového fondu statutárního města Ostravy, kde od roku 1991 dochází k privatizaci a tím pádem ke snížení počtu bytů v městských obvodech. V roce 1991 městské obvody disponovaly cca 46 000 byty, k 31. 12. 2016 se jejich počet snížil na 12 872 bytů. Ukončování bezdomovectví je složitým úkolem, který vyžaduje koordinaci aktivit v oblastech bytové politiky a zajištění sociálního bydlení, sociální práce a poskytování sociálních služeb, zajištění zdravotní péče a odpovídající léčby fyzických i psychických nemocí a v neposlední řadě také podporu a motivaci lidí bez domova a opětovné získání důvěry ve společnost (Chvojka, 2017 in Pleace, 2017).

Přístupy k řešení bezdomovectví a jejich účinnost

V současné době existují dva nejvíce diskutované přístupy k řešení situace bezdomovectví. Prvním z nich je model „Housing Ready“ („Bydlení až po přípravě“), druhým, model „Housing First“ („Bydlení především“). „Housing Ready“ (dále také HR) je model prostupného či „vícestupňového“ bydlení, zdůrazňující přípravu na bydlení skrze systém možnosti bydlení od nejnižšího stupně po nejvyšší. Hlavním principem je motivovat klienta a naučit ho takovým dovednostem, aby byl schopen dosáhnout na nejvyšší stupeň bydlení (standardní dlouhodobé nájemní bydlení). K přípravě na toto bydlení slouží nižší stupně bydlení s poskytovanou podporou, určené ke krátkodobému bydlení (Snopek, 2015). Systém je založen na individuálním postupu mezi jednotlivými stupni, přičemž při splnění určitých podmínek není bezpodmínečně nutné je všechny absolvovat (Lux, Kostelecký, 2011).

Dle Kocmana, Klepala (2016) je systém prostupného bydlení tvořen těmito třemi stupni:

- krizové bydlení (azylové bydlení; bydlení v ubytovnách s doprovodným sociálním programem)
- bydlení v tréninkových bytech, ve kterých je pod/nájemníkům poskytována doprovodná sociální asistence (sociálně aktivizační služby či terénní sociální práce)
- dlouhodobé sociální bydlení (bydlení, jehož parametry jsou nastaveny tak, aby umožnily zajistit cílové skupině dlouhodobé důstojné bydlení).

Stupně prostupného bydlení jsou doprovázeny sociální prací, spjatou s poskytováním sociálních služeb, definovaných v Zákonu o sociálních službách č. 108/2006 Sb. a standardech kvality sociálních služeb. Přístup HR je v rámci ČR využíván většinou, přičemž se uplatňuje pouze bydlení v rámci prvního stupně (tedy krátkodobé krizové bydlení, které zahrnuje azylové domy), a jen okrajově i bydlení stupně druhého (tedy tréninkové bydlení) (Lux, Mikeszová, 2013).

Alternativou k rozšířenějšímu modelu „Housing Ready“ je model „Housing First“ (dále také HF). Model, jehož vstupním krokem je přidělení bydlení ihned po vstupu klienta do programu. Toto bydlení není podmíněno dlouhodobou přípravou a trénováním kompetencí k bydlení. Důraz je kladen na flexibilní podpůrné služby a intenzivní podporu klienta poté, co získá přidělené bydlení. (Pleace, 2017; Snopek, 2015; Kocman, Klepal, 2016).

Přestože oba výše zmíněné programy podporovaného bydlení znamenají nesporný přínos v řešení problému bezdomovectví, je jejich efektivita a fungování diskutována řadou autorů. Zřejmě nejvíce diskutovanými nedostatky systému „HR“ je nízká efektivita a vysoké ekonomické náklady programu, kdy na základě provedených evaluací byla zjištěna maximální efektivita 30%, oproti cca 80% úspěšnosti systému Housing First (Tsemberis in Škobla et al., 2016). Kocman a Klepal (2014a) tvrdí, že tyto systémy umožňují získat běžné bydlení jen zhruba 10% - 15% žadatelů. Z uvedených hodnot vyplývá, že značná část klientů dlouhodobě zůstává na nižších

stupních bydlení nebo se tam opakovaně vracejí, tudíž, jejich bezdomovectví není nikdy vyřešeno (Pleace, 2017; Kocman, Klepal, 2014b).

V tomto kontextu je možno shrnout, že dlouhodobý pobyt v krizových podmínkách snižuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace. Osoby bez domova, bydlící v azylových domech či v jiných pobytových zařízeních, se stávají závislými na sociální pomoci, kdy nedostupné bydlení představuje jednu z nejzávažnějších bariér v jejich reintegraci. Z evropských studií vyplývá, že klíčovým aspektem úspěšné reintegrace je kvalita a jistota bydlení, v opačném případě, bydlení s vysokým stupněm segregace vede ke spirále sestupné mobility. Neřešení problému bydlení může navíc vést ke ztrátě motivace, tedy jednoho z hlavních faktorů úspěšné reintegrace (Lindovská, 2013; Lux, Mikeszová, 2013).

Autoři také doporučují co nejrychlejší zisk stabilního bydlení (Piechowicz, Piotrowski, Paswa-Wojciechowska, 2014; Fitzpatrick, Kemp, Klinker, 2000).

Jelikož v mnoha případech víceúrovňové systémy neřeší dlouhodobé bezdomovectví a situace klientů se nezdá opakovat, začalo se hovořit o jejich neúspěšnosti. Kritika ekonomického aspektu Housing Ready, poukazuje především na náklady spojené s výstavbou a provozem ubytovacích zařízení, s využíváním zdravotnických zařízení, se zásahy policie nebo s kontaktem s orgány činnými v trestním řízení (Pleace, 2017; Škobla et al., 2016).

Stejně, jako lze najít námitky k systému Housing Ready, existují námitky vůči systému „Housing First“.

První námitkou je, že přístup neřeší širší sociální problémy, které vedou k bezdomovectví, tedy, že sice dochází k poměrně vysoké míře udržení bydlení klienty po ukončení poskytování podpurných služeb, ale to nemá vliv na snížení celkového počtu osob bez domova (Škobla et al. 2016). Jinou uváděnou námitkou je, že systém „HF“ ve skutečnosti dosahuje horšího výsledku, než „HR“, protože úspěšný klient dostupného bydlení má samostatné bydlení a je klientem „vyléčeným“ ze závislosti, kdežto klient systému „HF“ být vyléčen nemusí (Pleace, Bretherton, 2013 in Škobla et al., 2016). Třetí námitka souvisí s tzv. selektivním marketingem, kdy úspěšnost projektů Housing First je spjata se silným lobbingem pro tento systém a s výběrem klientů, kdy do programu bývají zařazováni klienti nejméně problémoví. K obecným problémům systému můžeme dále zařadit existenci bariér v přístupu k bydlení (zejména vůči lidem s dluhy či se zřejmou potřebou podpory) a nedostatečně velký bytový fond dostupného bydlení (Busch-Geertsema, Snopek, 2016).

Z výše uvedeného vyplývá, že zmíněné přístupy k řešení bezdomovectví, ač jsou přínosnými, nejsou zcela dostačující.

Za nově rodící se nástroj, který by mohl přispět k řešení bezdomovectví a vyloučení z bydlení je považován systém sociálního bydlení. Dle MPSV (2019) je možno sociální bydlení definovat jako bydlení, určeno osobám v bytové nouzi či touto nouzí bezprostředně ohroženým, včetně osob, které vynakládají na bydlení nepřiměřenou výši svých příjmů. Uživatelům sociálního bydlení je poskytována podpora formou sociální práce. Segment sociálního bydlení u nás, ať již na celostátní nebo regionální

úrovni, však není dostatečně saturován. V obecné rovině je kritizována absence legislativní normy, která by právně ukotvovala koncept sociálního bydlení. Problematika sociálního bydlení je vymezena pouze ve strategickém dokumentu „Koncepte sociálního bydlení České republiky 2015 – 2025“, který byl schválen usnesením vlády ČR. Sociální bydlení tak probíhá pouze v některých případech na úrovni jednotlivých obcí, kdy tyto obce definují své vlastní podmínky pro nastavení systému sociálního bydlení, které tak často nemají jednotnou podobu (Lux et al., 2010). Téma sociálního bydlení je řešeno celou řadou evropských států. Jeho formy se však liší zejména ve velikosti bytových fondů, vyčleněných na sociální bydlení, politice sociálního bydlení, jeho financování a legislativě, cílové skupině, pro které je určeno a v sociálním managementu v rámci sociálního bydlení (Scanlon, Arrigoitia, Whitehead, 2015).

Pilotní projekt Sociálního bydlení v Ostravě a jeho východiska

Jedna z obcí, která se snaží tímto způsobem reagovat na alarmující bytovou situaci osob žijících v nevyhovujícím či nejistém bydlení je Ostrava, a to skrze projekt sociálního bydlení, koncipovaný magistrátem města. Pilotní verze projektu právě probíhá (od 1. 10. 2016 – 30. 9. 2019) a klíčovou aktivitou je „vytvoření uceleného systému sociálního bydlení naplňujícího potřeby obyvatel města, u kterých byla identifikována bytová nouze“ (Koncepte, 2017: 4).

Dílčími aktivitami projektu bylo vytvoření „Podkladové analýzy ke Konceptu bydlení statutárního města Ostravy“ a vytvoření následné „Koncepte sociálního bydlení statutárního města Ostravy“. Výsledná „Koncepte sociálního bydlení statutárního města Ostravy“ definuje cílovou skupinu osob, pro které je sociální bydlení určeno. Touto skupinou je dle Koncepte (2017: 8): „fyzická osoba, která se z důvodu své nepříznivé sociální situace dostala do bytové nouze, kterou není schopna řešit sama nebo bez pomoci skrze současné nástroje sociální ochrany.“

Nyní se chystá první oficiální vlna projektu po jeho pilotním testování. Otázkou však zůstává, jakou podobu by měl mít projekt sociálního bydlení a sociální práce doprovázející bydlení, aby tento koncept byl schopen adresně pomoci lidem, zapojeným do projektu, do té míry, aby si byli schopni bydlení udržet. V tomto ohledu považuji za nezbytné svůj výzkum provádět právě s lidmi, bydlícími v rámci projektu sociálního bydlení, kdy participace klientů na tvorbě služby umožňuje zlepšení výsledků a zaručení vyšší efektivity a kvality služeb (Payne, 2005; Adams, 2008; Arnstein 1969; Matoušek, 2013; White, 1996; Philips, Kuyini, 2017).

Dalším důvodem pro provedení rozhovorů právě s účastníky projektu je objevující se diverzita jejich pohledu na fungování sociálních služeb, přičemž jejich vnímání a interpretace se často liší od cílů a vizí předpokládaných službami samotnými. Celkově se hovoří o nízké efektivitě těchto forem bydlení (viz výše). Croft a Beresford (2002) na základě provedených studií z 20. století, konstatují, že poskytované služby až v 60% neodpovídaly přáním uživatelů z důvodu malé míry zapojení uživatelů do tvorby služeb.

Shrnuji, že nevyhnutelným krokem v reintegraci a inkluzi těchto osob se jeví porozumět životním situacím osob, se zkušeností se střednědobým a dlouhodobým bezdomovectvím, zapojeným do projektu sociálního bydlení v Ostravě a jejich pohledu na podobu současného projektu, kdy zjištění může přispět k modifikaci projektu do takové podoby, aby byl účinný a přispíval k inkluzi těchto osob, prostřednictvím schopnosti udržení si stabilního a trvalého bydlení a aby adekvátně naplňoval cíl stanovený Konceptí (2017): *vytvoření uceleného systému sociálního bydlení naplňujícího potřeby obyvatel města, u kterých byla identifikována bytová nouze.*“

METODY A TECHNIKY ŘEŠENÍ DANÉ PROBLEMATIKY

Projekt bude realizován prostřednictvím kvalitativní výzkumné metodologie. Disman (2002: 285): charakterizuje kvalitativní výzkum jako „*nenumerické šetření a interpretaci sociální reality. Cílem tu je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím.*“

V souladu výše uvedeným, Dudová (2010) konstatuje, že cílem kvalitativní metodologie je proniknout k významům, které komunikační partneři přikládají skutečnosti, ve které jsou situováni, porozumět jejich vidění sociální reality a odhalit procesy, kterými realitu konstruují.

Abych dokázala odpovědět na výzkumnou otázku, potřebuji porozumět, jak lidé, se zkušeností se střednědobým a dlouhodobým bezdomovectvím, zapojení do projektu sociálního bydlení v Ostravě interpretují svou životní situaci a z ní vyplývající potřeby v kontextu projektu. Pro tento účel plánuji využít „Konstruktivistickou zakotvenou teorii“ dle K. Charmaz. Přístup je založen na existenci více možných realit. Výzkumník nemůže nárokovat poznání obecné a univerzální skutečnosti, ale pouze porozumění jedné konkrétní realitě, kterou zkoumá. Sociální aktéři vytvářejí a udržují smysluplné světy, prostřednictvím dialektického procesu, během kterého přikládají významy různým skutečnostem a jednají ve shodě s těmito významy. Součástí procesu je také samotný výzkumný akt. V průběhu výzkumu dochází k interakci výzkumníka a komunikačních partnerů, kdy výsledné poznání je výsledkem, či produktem této interakce (Charmaz, 2003).

Ke sběru dat bude využito polostrukturovaných rozhovorů. Výzkumný soubor bude nalezen skrze účelový výběr. Při účelovém výběru postupujeme tak, že cíleně vybíráme účastníky výzkumu na základě jejich určitých vlastností. Kritériem výběru je tedy jejich určitá vlastnost či stav (Miovský, 2006). Zvoleným subjektem zkoumání budou „osoby, zúčastněné v projektu sociálního bydlení v Ostravě, které po dobu 3 (střednědobé bezdomovectví 3 - 5 let) a více let (dlouhodobé bezdomovectví), před získáním bytu v rámci projektu, spadaly do některé z kategorií definovaných ETHOS (viz výše) a které současně budou ochotny se do výzkumu zapojit. Při určení časového hlediska pracuji s „Konceptí prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020“, která rozlišuje bezdomovectví krátkodobé (přibližně do jednoho roku trvání), střednědobé (zpravidla od jednoho roku do pěti let) a dlouhodobé (nad pět let) Koncepte (2013). Kritérium 3. let vyvozují z faktu, že

azylové domy, které představují pobytovou službu (patřící do víceúrovňového bydlení přístupu HR) poskytují nejdelší časovou lhůtu pro přechodný pobyt osob a to po dobu 1 roku. (Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb.) Osoba bez domova je během doby pobytu v azylovém domě ve stálém kontaktu se sociálním pracovníkem a společně pracují na tom, aby mohla azylový dům opustit (Marek et al. 2012). Na základě výše uvedeného konstatují, že doba 3 let je jasným obrazem toho, že reintegrace nebyla úspěšná a že daná osoba stále setrvává v nějaké z forem bezdomovectví (definovaných dle ETHOS).

Rozhovory budou prováděny opakovaně. První vlna rozhovorů bude provedena při vstupu osob do projektu sociálního bydlení, následné rozhovory budou probíhat v půlročních intervalech, a to po dobu minimálně 1 roku.

ZÁVĚR

V důsledku nerovnoměrného přístupu ke společenskému bohatství dochází k sociální exkluzi, jejímž projevem je také nerovnoměrný přístup jednotlivých členů a skupin společnosti k bydlení. Narůstá tak počet osob, které se ocitají v bytové nouzi a jsou ohroženy některou z forem bezdomovectví. Variantou pomoci, jak tuto životní situaci zvládat se může stát sociální bydlení, které by zvýšilo dostupnost bydlení pro ty, kteří se nacházejí v nejistých nebo nevyhovujících bytových podmínkách. V podmínkách ČR prozatím neexistuje právní norma, jež by ukotvovala koncept sociálního bydlení, definovaný pouze v některých případech na úrovni jednotlivých obcí.

Projektem, který je příspěvkem k řešení problému sociálního bydlení na regionální úrovni, je projekt sociálního bydlení, koncipovaný Magistrátem města Ostravy s klíčovou aktivitou vytvoření uceleného systému sociálního bydlení naplňujícího potřeby obyvatel města v bytové nouzi. V současné době se chystá první oficiální vlna projektu po jeho pilotním testování. Otázkou však zůstává, jakou podobu by měla mít sociální práce doprovázející bydlení, aby byla schopna adresně pomoci lidem do té míry, aby si bydlení udrželi. V současné době chybí podkladová analýza pro určení podoby sociální práce doprovázející bydlení pro jednotlivé cílové skupiny osob, se zkušeností se střednědobým či dlouhodobým bezdomovectvím, zúčastněných v projektu. Zjištěná data přispějí do diskuze o podobě a nastavení tohoto projektu sociálního bydlení a poskytnou podněty pro jeho rozvoj či případnou modifikaci, aby adresně odpovídal na potřeby těchto zainteresovaných osob.

LITERATURA

ADAMS, R. 2008. *Empowerment, participation, and social work*. 4th ed. New York: Palgrave Macmillan.

ARNSTEIN, S., R. 1969. A Ladder of Citizen Participation. *JAIP*, 35(4), 216–224.

Agentura pro sociální začleňování. 2015. Strategický plán sociálního začleňování Ostrava 2015 – 2018. Ostrava: ASZ.

CHARMAZ, K. 2003. *Constructing Grounded Theory A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. London: SAGE.

- CROFT, S., BERESFORD, P. 2002. A Participatory Approach to Social Work. In: HANVEY, Ch., PHILPOT, T. (Eds.) *Practising Social Work*. New York: Routledge.
- ČSÚ. 2011. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011*. [online]. [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/sldb>
- DISMAN, M. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum.
- DUDOVÁ, R. 2010. Kvalitativní metodologie sociologického výzkumu: konstruktivistická grounded theory a „rozumějící rozhovor“. In ŠUBRT, J. *Soudobá sociologie IV*. Praha: Karolinum.
- EDGAR, B., DOHERTY, J., MEERT, H. (eds.) 2002. *Access to Housing: Homelessness and vulnerability in Europe*. Vyd. 1. Bristol: The Policy Press.
- FITZPATRICK, S., KEMP, P., KLINKER, S. 2000. *Single homelessness: An overview of research in Britain*. Bristol: Policy Press.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- HRADECKÝ, I. 2007. *Definice a typologie bezdomovství: [zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR]*. Praha: Naděje.
- HRUŠKA, L. a kol., 2012. *Studie o stavu bezdomovectví v Ostravě*. Ostrava: PROCES - Centrum pro rozvoj obcí a regionů.
- KLIMENT, P., DOČEKAL, V. 2016. *Pohled na bezdomovství v České republice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- KOCMAN, D., KLEPAL, J. 2016. *Prostupné bydlení: Evaluace*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- KOCMAN, D., KLEPAL J. 2014a. *Prostupné bydlení jako nástroj podpory standardního nájemního bydlení: mechanismy fungování dvou systémů*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- KOCMAN, D., KLEPAL, J. 2014b. *Bydlení a sociální začleňování: kvalitativní analýza trajektorií uživatelů prostupného bydlení*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- LEE, P., MURIE, A. 1997. *Poverty, Housing Tenure and Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press
- LINDOVSKÁ, E. 2013. Způsoby zvládnání obtížných situací v kontextu bezdomovectví. *Sociální práce/Sociálna práca*, 13(4), 110–124.
- LUX, M., MIKESZOVÁ, M., SUNEGA, P. 2010. *Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením – mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR*. Praha: SOÚ AV ČR
- MAREK, J., STRNAD, A., HOTOVCOVÁ, L. 2012. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál.
- MARSH, A. 2001. Housing and the social exclusion agenda in England. *Australian Journal Issues* (39), 7–23.
- MATOUŠEK, O., KŘIŠŤAN, A. (eds). 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál.

- MIKESZOVÁ, M., LUX, N. 2013. Faktory úspěšné reintegrace bezdomovců a nástroje bytové politiky pro řešení bezdomovství v ČR. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 49(1), 29–52.
- MIOVSKÝ, M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- MPSV. 2013. *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020*. [online]. Praha: MPSV. [cit. 2019-05-03]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/16893/bezdomovectvi.pdf>
- MPSV. 2015. *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015 - 2025* [online]. Praha: MPSV [cit. 2019-05-03]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/16893/bezdomovectvi.pdf>
- MPSV. 2019. *Základní informace o sociálním bydlení*. [online]. Praha: MPSV [cit. 2019-05-03]. Dostupné z: <http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/cs/>
- PAYNE, M. 2005. *Modern Social Work Theory*. Basingstoke: Macmillan.
- PHILIPS, D., KUYINI, A., B., 2017. Consumer participation at Specialist Homelessness Services: Do the homeless have a say in the services they receive? *International Social Work*, 61(6), 1095–1115.
- PIECHOWICZ, M., PIOTROWSKI, A., PASWA-WOJCIECHOWSKA, B. 2014. The social rehabilitation of homeless women with children. *Acta Neuropsychologica*. 12(4).
- PLEACE, N. 2017. *Evropská příručka Bydlení především*. Praha: Úřad vlády ČR: Agentura pro sociální začleňování.
- SCANLON, K., FERNÁNDEZ, A., WHITEHEAD, CH. 2015. *Social housing in Europe*. [online]. European policy analysis: LSE [cit. 2019-05-03]. Dostupné z: http://eprints.lse.ac.uk/62938/1/Fernandez_Social%20housing%20in%20Europe_2015.pdf
- SMO. 2017. *Koncepce sociálního bydlení statutárního města Ostravy*. [online]. [cit. 2019-05-03]. Dostupné z: https://socialnizaclenovani.ostrava.cz/wp-content/uploads/2017/11/FIN_Koncepce-socialniho-bydleni-SMO_logo.pdf
- SNOPEK, J., 2015. *Systém prostupného bydlení*. Úřad vlády ČR - Odbor pro sociální začleňování (Agentura).
- SOMERVILLE, P. 1998. Explanations of Social Exclusion: Where Does Housing Fit in?. *Housing Studies* 13(6), 761–780.
- ŠKOBLA, D., CSOMOR, G., ONDRUŠOVÁ, D. 2016. *Uplatniteľnosť systému prestupného bývania a „housing-first“ v podmienkach SR*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny.
- ŠVEC, J. 2010. *Příručka pro sociální integraci*. [online]. Úřad vlády ČR [cit. 2019-05-03]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/urad-vlady/vydavatelstvi/vydane-publikace/prirucka-pro-socialni-integraci-79363/>
- WHITE, S., C. 1996. Depoliticising development: The uses and abuses of participation, *Development in Practice*, 6(1), 6–15.

JARNÍ ŠKOLA 2019

Sborník příspěvků z mezinárodní konference Jarní škola sociální práce, která se konala ve dnech 09. – 12. 4. 2019. Na mezinárodní konferenci Jarní škola sociální práce prezentovali své příspěvky studenti a studentky doktorského studijního programu v rámci udržitelnosti projektu *Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií*, č. CZ.1.07/2.3.00/20.0080.

Editoři: Kateřina Cilečková, Veronika Mia Zegzulková

Počet stran: 96

Vydání: první

Místo a rok vydání: Ostrava 2019

Vydavatel: Ostravská univerzita
Fakulta sociálních studií
Českobratrská 16
702 00 Ostrava

ISBN 978-80-7599-107-2